

Joan PALOMAS I MONCHOLI

**El rerefons econòmic de l'activitat dels parlamentaris
catalans (1876-1885).**

Tesi doctoral, dirigida pel Dr. Nazario González.

Departament d'Història
Moderna i Contemporània.
Universitat Autònoma de
Barcelona. 2002.

Índex general

	capítols	pàgines
Índex de quadres		15
Índex d'acrònims.....		17
Índex de títols nobiliaris amb les seves equivalències.....		21
INTRODUCCIÓ		25
1. Antecedents de la tesi.....		25
2. Orientacions i hipòtesis de treball		26
2.1. Delimitació del tema.....		26
2.2. Delimitació del període		27
2.3. Delimitació del grup de parlamentaris.....		29
2.4. Línies generals d'investigació		35
2.5. Hipòtesis de treball		35
3. Estructuració de la tesi.....		36
4. Valoració de les fonts i bibliografia consultades		38
5. Agraïments.....		47
1. LES CORTS ESPANYOLES DES D'UNA PERSPECTIVA CATALANA, 1876-1885		48
1.1. El disseny canovista de la Restauració		48
1.2. Actituds dels sectors propietaris i burgesos catalans davant la Restauració		49
1.3. Configuració d'un sistema parlamentari excloent		50
1.3.1. Legislació relativa a les Corts		50
1.3.2. Composició restrictiva del Senat.....		51
1.3.3. Composició del Congrés dels diputats.....		58
1.3.4. Distribució geogràfica dels escons		59
1.3.5. Nombre total de parlamentaris i assistència real a les sessions		64
1.3.6. Iniciatives del Congrés i del Senat.....		67
1.3.7. Funcionament de les cambres.....		67
1.3.8. Eleccions i entramat caciquista.....		70
1.4. Les elits a les Corts		73
1.4.1. Polítics de primera fila.....		73
1.4.2. Elits al Senat.....		73
1.4.3. Famílies de sectors econòmics diversos amb representació parlamentària		77
1.5. Partits amb representació parlamentària		79
1.5.1. Opcions a la dreta.....		80
1.5.2. Opcions de centre.....		81
1.5.3. Opcions a l'esquerra		81
1.6. Governos i Corts (1875-1886)		84
1.6.1. Govern de 1875		84
1.6.2. Govern de 1875-79.....		85
1.6.3. Govern de 1879 (1r).....		86
1.6.4. Govern de 1879 (2n)-1881.....		86
1.6.5. Govern de 1881-83.....		87
1.6.6. Govern de 1883-84.....		88
1.6.7. Govern de 1884-85.....		89
1.6.8. Govern de 1885-(90).....		89
1.7. Una primera aproximació al grup de parlamentaris catalans		89

	capítols	pàgines
2. POLÍTICA ECONÒMICA DEL PERÍODE: CONCENTRACIÓ I CENTRALITZACIÓ DE LES DECISIONS		93
2.1. Sectors econòmics i factor proximitat als mecanismes de decisió i de gestió de l'Estat		93
2.1.1. Concentració i centralització de les decisions		93
2.1.2. Sectors demandants		94
2.1.3. Tipus de decisions i de tramitacions		95
2.2. Política aranzelària		97
2.2.1. L'aranzel en la política econòmica		197
2.2.2. L'herència del Sexenni		101
2.2.2.1. L'aranzel de 1869		101
2.2.2.2. Els tractats de comerç de 1870		103
2.2.3. Restauració i sectors econòmics demandants		104
2.2.4. Moviments comercials espanyols		106
2.2.5. Influència de les propostes lliurecanvistes		107
2.2.5.1. Organització dels lliurecanvistes		107
2.2.5.2. Aportacions doctrinals		109
A) Divisió internacional del treball: <i>Espanya, la bodega del món</i>		109
B) Interessos de la majoria i drets del consumidor		111
C) No intervencionisme de l'Estat: el <i>laissez faire, laissez passer</i>		112
D) Relacions internacionals: el cosmopolitisme		114
E) Anàlisi de sectors econòmics concrets		116
F) Qüestió colonial		117
G) Liberalisme i lliurecanvisme		117
H) Qüestió catalana		118
2.2.5.3. Treballs de pressió davant del Govern i de les Corts		119
2.2.6. Orientacions del període en matèria aranzelària		121
2.2.6.1. Prioritat de les exportacions de vins i recerca d'acords comercials		121
2.2.6.2. Tractament donat al sector industrial		124
2.2.6.3. Tendència a rebaixar l'aranzel		126
2.2.6.4. Diferències i similituds entre els partits al govern		129
2.2.7. Suspensió de la base 5ena de l'aranzel de 1869, el 1875		134
2.2.8. Acords comercials fins la reforma aranzelària de 1877		135
2.2.9. L'aranzel de doble columna de 1877 i la política d'acords comercials		136
2.2.10. La informació especial aranzelària sobre indústria llanera i marina mercant		138
2.2.11. Acords comercials entre les dues reformes aranzelàries de 1877 i 1882		139
2.2.11.1. El tractat de comerç amb França de 1877		139
2.2.11.2. El tractat de comerç amb Bèlgica de 1878		139
2.2.11.3. El tractat de comerç amb França de 1882		140
2.2.11.4. Altres tractats de comerç		143
2.2.12. La reforma aranzelària de 1882: la <i>base 5ena</i>		144
2.2.13. Tractats de comerç fins 1885		146
2.2.13.1. El <i>modus vivendi</i> amb Gran Bretanya de 1885		146
2.2.13.2. Altres tractats de comerç		150
2.2.14. L'aranzel d'Ultramar. Els drets diferencials		150
2.2.15. La llei de primeres matèries de 1883		152
2.2.16. Els drets d'exportació als suros en planxa		153
2.2.17. Les franquícies aranzelàries per al material ferroviari		153
2.3. Política fiscal		153
2.3.1. Pressupostos		154
2.3.2. Impostos		156
2.3.3. Deute de l'Estat		157
2.4. Legislació econòmica d'interès per al sector de la propietat agrària i/o immobiliària		159

capítols	pàgines
2.4.1. El Codi Civil i la seva relació amb les formes catalanes de contracte, explotació i transmissió de béns	159
2.4.2. Alguna legislació relacionada amb l'agricultura	162
2.4.3. Legislació relacionada amb la reforma interior de les poblacions	163
2.4.4. Legislació econòmica (no aranzelària) d'interès per al sector del comerç i de la marina mercant	164
2.5. Legislació relacionada amb els negocis colonials	165
2.5.1. Els emprèstits de Cuba	165
2.5.2. Les línies de vapors subvencionats a les Antilles	167
2.5.3. El desestanc dels tabacs de Filipines	168
2.6. Legislació ferroviària	170
2.6.1. Legislació general sobre ferrocarrils	170
2.6.2. Tramitacions de les companyies ferroviàries a les Corts	172
2.6.3. Legislació que afecta a les companyies en conjunt	174
2.7. Legislació sobre canals i pantans de regatge	176
3. LES CORPORACIONS ECONÒMIQUES CATALANES	177
3.1. Grups d'interès i grups de pressió	177
3.2. Les corporacions econòmiques catalanes com a grups d'interès	178
3.2.1. Sector industrial: les grans corporacions barcelonines	178
3.2.1.1. Evolució fins 1876	178
A) Del darrer terç del segle XVIII fins 1868	178
B) Les corporacions industrials durant el Sexenni	179
3.2.1.2. El període 1876-1885	181
A) L'Institut Industrial de Catalunya	181
B) El Foment de la Producció Nacional	184
C) L'escissió de 1876: el Foment de la Producció Espanyola	186
D) La fusió de 1879: l'Institut de Foment del Treball Nacional	190
E) Similituds i diferències	194
3.2.2. Sector industrial: altres corporacions de Barcelona i corporacions de la resta de Catalunya	198
3.2.2.1. El Centre Industrial de Catalunya	198
3.2.2.2. El Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona	199
3.2.2.3. La Unió Fabril i Mercantil de Barcelona	199
3.2.2.4. La Unió Barcelonesa de les Classes Productores	200
3.2.2.5. El Gremi de Fabricants de Sabadell	200
3.2.2.6. L'Institut Industrial de Terrassa	201
3.2.2.7. La Junta de Defensa de la Producció i Indústries Sureres de Catalunya	202
3.2.2.8. Altres corporacions industrials	203
3.2.3. Sector de la propietat agrària	203
3.2.3.1. L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre	204
3.2.3.2. Altres corporacions agràries	206
3.2.4. Sector de la propietat immobiliària	207
3.2.4.1. L'Associació de Propietaris de Finques Urbanes de Barcelona i de la seva Zona d'Eixample	207
3.2.4.2. Altres corporacions de propietaris immobiliaris	208
3.2.5. Sector de la marina mercant i del comerç	209
3.2.5.1. L'Associació de Naviliers i Consignataris de Barcelona	209
3.2.5.2. El <i>Círculo Hispano-Ultramarino de Barcelona</i>	209
3.2.5.3. El Cercle de la Unió Mercantil de Barcelona	210
3.2.5.4. Altres corporacions del sector de la marina mercant i del comerç	211
3.2.6. Les societats econòmiques d'amics del país	211
3.2.6.1. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País	211
3.2.6.2. Les societats econòmiques d'amics del país a Catalunya	212

capítols	pàgines
3.2.7. Les lligues de contribuents a Catalunya	213
3.3. Components ideològics de les corporacions industrials	213
3.3.1. Proteccionisme aranzelari.....	214
3.3.1.1. La polèmica amb els lliurecanvistes	214
3.3.1.2. El proteccionisme com a doctrina econòmica.....	215
A) El mercat nacional.....	215
B) Intervencionisme de l'Estat	220
C) Actituds davant dels acords comercials.....	225
D) Anàlisi del context internacional.....	226
E) Anàlisi de sectors econòmics concrets	228
F) Els lliurecanvistes i la producció nacional	232
G) La qüestió catalana.....	235
3.3.1.3. Diferències entre corporacions	239
A) El proteccionisme harmònic	240
B) El proteccionisme industrialista	241
C) Postures davant de les demandes d'altres sectors econòmics espanyols	242
3.3.2. Visió del sistema polític.....	243
3.3.2.1. Visió dels vicis del sistema polític espanyol.....	243
3.3.2.2. Visió de la postura dels partits dinàstics en matèria aranzelària	245
3.3.2.3. Concepció corporativa de la política	252
3.3.2.4. Cap a un associacionisme de grup de pressió	255
3.4. Les corporacions econòmiques catalanes com a grups de pressió	256
3.4.1. De grups d'interès a grups de pressió	256
3.4.2. Activitats organitzatives	258
3.4.2.1. Desplegament organitzatiu	258
3.4.2.2. Treballs de propaganda	259
3.4.2.3. Presència pública.....	263
3.4.2.4. Coordinació entre corporacions econòmiques catalanes	264
A) Col·laboracions entre corporacions.....	264
B) Iniciatives de la SEBAP: la Comissió Permanent de Defensa del Treball, de la Producció i de la Riquesa del País i el Centre de Defensa Proteccionista.....	264
C) La Unió de les Corporacions Científiques, Literàries i Econòmiques de Barcelona.....	265
3.4.2.5. Recerca d'una coordinació amb corporacions econòmiques espanyoles	266
A) Del projecte d' <i>Asociación Nacional de Contribuyentes a la Liga Nacional de Contribuyentes</i>	266
B) El projecte d' <i>Asociación Marítima Española</i>	270
C) Relacions amb altres corporacions	271
3.4.2.6. Recerca d'una ampliació de la base proteccionista.....	271
A) Suports rebuts per les corporacions industrials de la resta de l'associacionisme econòmic català.....	272
B) Actituds proteccionistes de l'associacionisme català de caire no econòmic.....	273
C) Actituds proteccionistes de les institucions econòmiques oficials a Catalunya	274
D) Recerca d'actituds proteccionistes fora de Catalunya	275
3.4.3. Recurs a les forces vives	276
3.4.3.1. Ajuntaments i diputacions provincials de Catalunya.....	277
3.4.3.2. El capità general de Catalunya	278
3.4.3.3. El governador civil de Barcelona	282
3.4.3.4. El bisbe de Barcelona	284
3.4.4. Activitat envers Madrid.....	285
3.4.4.1. Representacions permanents a la Cort	285
3.4.4.2. Finançament de centres i premsa afins	287
A) Creació de centres fins 1875.....	287

capítols	pàgines
B) La <i>Sociedad Protectora y Defensora del Trabajo y de la Producción Nacional</i>	288
C) Del <i>Centro Proteccionista Español</i> al <i>Centro Proteccionista de Madrid</i>	290
D) Creació de centres a altres llocs	292
E) Finançament de premsa a Madrid.....	292
3.4.4.3. Presència d'homes de confiança als organismes oficials.....	294
3.4.4.4. Les comissions a Madrid	300
3.4.4.5. El sistema de pressions al Govern	302
3.4.4.6. Apel·lacions directes al rei	305
3.5. Disseny d'una estratègia parlamentària	307
3.5.1. Relació amb el grup de parlamentaris catalans.....	307
3.5.1.1. Afavoriment de candidats proteccionistes a les eleccions a Corts	307
3.5.1.2. Representació directa a les Corts.....	314
3.5.1.3. Demandes i pressions fetes als parlamentaris catalans.....	318
A) Demandes genèriques de compromís proteccionista al grup de parlamentaris catalans.....	318
B) Exigència d'un compromís proteccionista al grup de parlamentaris catalans.....	321
C) Peticions concretes d'actuació al grup de parlamentaris catalans	323
D) Reunions de treball amb el grup de parlamentaris catalans	324
E) Demandes a parlamentaris concrets de gestions a les Corts.....	325
F) Demandes a parlamentaris concrets de gestions fora de les Corts	328
3.5.2. Relació amb polítics no catalans	329
3.5.3. El sistema de pressions a les Corts.....	331
4. EL MÓN DELS NEGOCIS A CATALUNYA	333
4.1. El grup català i els grans projectes colonials	333
4.1.1. El <i>Banco Hispano-Colonial</i>	334
4.1.1.1. El context financer	335
4.1.1.2. El banc entre 1876 i 1885.....	336
4.1.2. La <i>Compañía Trasatlántica</i>	341
4.1.3. La <i>Compañía General de Tabacos de Filipinas</i>	342
4.2. Les companyies ferroviàries amb traçat per Catalunya	343
4.2.1. El context ferroviari	343
4.2.2. De la <i>Compañía de los Caminos de Hierro de Barcelona a Francia por Figueras</i> i la <i>Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona a Martorell y Barcelona a la Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona y Barcelona a Francia</i>	346
4.2.3. Del <i>Ferrocarril de Valls y Villanueva a Barcelona a la Compañía de los Ferrocarriles Directos de Madrid y Zaragoza a Barcelona</i>	349
4.2.4. La <i>Compañía de los Ferrocarriles del Norte de España</i> i les companyies catalanes.....	353
4.2.4.1. La <i>Compañía de los Ferrocarriles de Zaragoza a Pamplona y Barcelona</i>	353
4.2.4.2. La <i>Compañía de los Ferrocarriles de Lérida a Reus y Tarragona</i>	354
4.2.5. La <i>Sociedad de los Ferrocarriles de Almansa a Valencia y Tarragona</i>	355
4.2.6. La <i>Sociedad Catalana General del Crédito</i> i el <i>Ferrocarril y Minas de San Juan de las Abadesas</i>	355
4.2.7. El <i>Tranvía o Ferrocarril Económico de Manresa a Berga</i> i el <i>Ferrocarril y Minas de Berga</i>	358
4.2.8. La <i>Compañía Española de Ferro-carriles Económicos</i>	360
4.2.9. El <i>Ferrocarril de Sarriá a Barcelona</i>	361
4.2.10. Projectes ferroviaris	361
4.2.10.1. El ferrocarril d'Igualada: el projecte Camacho & Carreras, el <i>Ferrocarril Central de Cataluña</i> i la <i>Compañía del Ferrocarril Económico de Igualada a Martorell</i>	361
4.2.10.2. Els <i>Ferrocarriles Económicos de La Selva y Ampurdán</i>	364
4.2.10.3. La <i>Sociedad de los Ferrocarriles Económicos del Bajo Llobregat</i>	365
4.2.10.4. La <i>Compañía Reusense de Tranvías</i>	365
4.2.10.5. El ferrocarril d'Olot	365

capítols	pàgines
4.2.10.6. <i>La Compañía del Ferrocarril Trasversal¹ del Principado de Cataluña</i>	366
4.2.10.7. El ferrocarril del Noguera Pallaresa	366
4.2.10.8. Projectes diversos.....	367
4.3. El sector de les companyies de canals i pantans de regatge: la Real Compañía de Canalización y Riegos del Ebro	368
4.4. El món dels negocis i la seva actuació política	369
4.4.1. Relació amb el poder local.....	369
4.4.2. Activitat envers Madrid.....	371
4.4.3. Les connexions personals amb el Govern.....	373
4.4.4. Estratègia parlamentària de les companyies.....	376
4.4.4.1. Recerca d'una representació a les Corts.....	377
4.4.4.2. Representació directa a les Corts.....	379
4.4.4.3. Representació indirecta: parlamentaris que executen tasques per a les companyies.....	382
4.4.4.4. Gestions dins i fora de les Corts.....	383
5. ELS PARLAMENTARIS CATALANS	385
5.1. Aspectes generals del grup	385
5.1.1. El fenomen del cunerisme a Catalunya.....	386
5.1.2. La difícil adscripció socioprofessional.....	391
5.1.3. Filiacions polítiques.....	394
5.1.4. Edats i trajectòries parlamentàries.....	405
5.1.5. Relacions familiars entre els parlamentaris.....	408
5.2. Els parlamentaris del país	409
5.2.1. Parlamentaris catalans i representació d'interessos: deu personatges clau.....	409
5.2.1.1. Víctor Balaguer, cap dels parlamentaris catalans.....	409
A) Trajectòria fins la revolució de 1854.....	410
B) De la revolució de 1854 a la de 1868.....	412
C) Actuació al Sexenni Revolucionari.....	416
D) Actuacions en el terreny cultural i periodístic a partir de 1875.....	423
E) Un període d'oposició: 1875-1880.....	425
F) Ideologia política.....	430
G) Dissident esquerrà dins del Partit Liberal, 1881-1882.....	434
H) Etapa de la <i>Izquierda Liberal Dinástica</i> , 1882-1885.....	439
I) Reincorporació al Partit Liberal i <i>Govern llarg</i> de 1885-1890.....	444
J) Actuació als anys noranta.....	447
5.2.1.2. Manel Duran i Bas.....	449
5.2.1.3. Josep Ferrer i Vidal.....	456
5.2.1.4. Pere Bosch i Labrús.....	462
5.2.1.5. Manel Girona i Agrafel.....	468
5.2.1.6. Ferran Puig i Gibert.....	473
5.2.1.7. Frederic Nicolau i Condeminas.....	478
5.2.1.8. El marquès de Monistrol.....	482
5.2.1.9. El marquès de Ciutadilla.....	485
5.2.1.10. Fèlix Macià i Bonaplata.....	487
5.2.2. Els professionals liberals.....	488
5.2.2.1. Professionals liberals d'agrupacions polítiques de centre i d'esquerra.....	489
A) Francesc de Paula Rius i Tauler.....	489
B) Josep Maluquer i de Tirrell.....	491
C) Antoni Ferratges i Mesa.....	493
D) Pere Antoni Torres Jordi.....	494

1. Nom correcte, amb ortografia de l'època.

	capítols	pàgines
	E) Frederic Pons i Montells.....	496
	F) Teodor Baró i Sureda.....	496
	G) Altres parlamentaris.....	499
5.2.2.2.	Professionals liberals d'agrupacions polítiques de dreta.....	505
	A) Albert Bosch i Fustegueras.....	505
	B) Joaquim Maria Paz i Casanovas.....	507
	C) Josep Maria Planas i Casals.....	508
	D) Teodor González Cabanne.....	508
	E) Altres parlamentaris.....	510
5.2.3.	Els diversos sectors burgesos.....	515
5.2.3.1.	Altres membres del <i>grup català</i>	515
	A) El marquès de Comillas.....	515
	B) Evarist Arnús i de Ferrer.....	517
	C) Jaume Girona i Agrafer.....	519
	D) Ramon Estruch i Ferrer.....	519
5.2.3.2.	Altres homes de negocis (finances i ferrocarrils).....	520
	A) Pau Turull i Comadran.....	520
	B) Francesc Gumà i Ferran.....	521
	C) Frederic Marçet i Vidal.....	522
	D) Antoni Borrell i Folch.....	523
	E) Els germans Roger i Vidal.....	523
	F) Altres parlamentaris.....	524
5.2.3.3.	Altres industrials tèxtils.....	524
	A) Camil Fabra i Fontanils.....	524
	B) Josep Sert i Rius.....	525
	C) Bartomeu Godó i Pie.....	527
	D) Antoni Sedó i Pàmies.....	528
	E) Eduard Reig i Carreras.....	530
	F) Josep Puig i Llagostera.....	530
	G) Altres parlamentaris.....	532
5.2.3.4.	Industrials d'altres sectors.....	532
	A) Manel Henrich i Girona.....	532
	B) Josep Garcia Oliver.....	533
	C) Josep Florejachs i de Berart.....	534
5.2.3.5.	Comerciants.....	534
	A) Els Cañellas.....	534
	B) Joan Fabra i Floreta.....	535
	C) Marià Pons i Espinós.....	536
	D) Eduard Gasset i Matheu.....	537
5.2.4.	Propietaris agraris i immobiliaris.....	537
5.2.4.1.	Noblesa antiga terratinent catalana.....	538
	A) Els Despujol.....	538
	B) Els altres Escrivà de Romaní.....	539
	C) El comte de Peralada.....	540
	D) El baró de les Quatre-Torres.....	540
5.2.4.2.	Propietaris agraris i immobiliaris d'altres procedències.....	541
	A) El marquès de Montoliu.....	542
	B) El marquès de Camps de Mata.....	543
	C) El comte de Torregrossa.....	544
	D) El comte de Rius.....	544
	E) Albert Quintana i Combis.....	545
	F) Pere Collaso i Gil.....	547
	G) Altres parlamentaris.....	548

capítols	pàgines
5.2.5. El grup de parlamentaris militars	551
5.2.5.1. El comte de Torre-Mata	551
5.2.5.2. El marquès de Guad-el-Jelú	552
5.2.5.3. El marquès de Benzú	554
5.2.5.4. El comte de Casp	554
5.2.5.5. Gabriel Baldrich i Palau	555
5.2.5.6. Enrique Orozco y de la Puente	556
5.2.5.7. Francesc López Fabra	557
5.2.6. Els eclesiàstics al Senat	559
5.2.6.1. José María Urquinaona y Bidot, bisbe de Barcelona	559
5.2.6.2. Tomàs Sivilla i Gener, bisbe de Girona	560
5.2.7. Parlamentaris sense prou dades	561
5.3. Els parlamentaris <i>cuneros</i>	562
5.3.1. <i>Cuneros</i> electes un sol cop per un districte català	562
5.3.2. <i>Cuneros</i> electes més d'un cop per districtes catalans	571
6. PARLAMENTARIS CATALANS I REPRESENTACIÓ D'INTERESSOS	577
6.1. Els parlamentaris catalans i les corporacions econòmiques	577
6.1.1. Agrupacions de parlamentaris a les Corts espanyoles per afinitats a banda dels partits	577
6.1.1.1. Agrupacions territorials de parlamentaris	578
6.1.1.2. Agrupacions de parlamentaris per sectors econòmics	580
6.1.1.3. La <i>secció tercera</i> o <i>secció econòmica</i>	581
6.1.1.4. La Diputació Catalana i els senadors catalans	584
A) Característiques de les agrupacions dels parlamentaris catalans	585
B) Cronologia de les agrupacions de diputats i senadors catalans	587
6.1.2. Cap a un compromís amb les demandes de les corporacions econòmiques catalanes: el "Partit Català"	592
6.1.2.1. Cap a una disciplina de grup en la defensa dels interessos de les corporacions	592
6.1.2.2. El "ministerialisme a la catalana"	596
6.1.2.3. Discurs proteccionista	601
A) Visió del mercat nacional i de la solidaritat entre sectors econòmics	602
B) Intervencionisme de l'Estat	606
C) Els acords comercials	607
D) Anàlisi del context internacional	609
E) Anàlisi del sector vitivinícola	610
F) Visió del lliurecanvisme	611
G) La qüestió catalana	613
6.1.2.4. Visió del sistema polític espanyol	615
6.1.3. Les <i>campanyes de defensa del treball nacional</i>	617
6.1.3.1. Demandes d'altres sectors econòmics	617
6.1.3.2. Política aranzelària	620
A) Reformes de l'aranzel	620
A.1) Reforma de l'aranzel dins de la llei de pressupostos generals de l'Estat per a 1877-78	620
A.1.1) Postura de les corporacions econòmiques catalanes	621
A.1.2) Activitat dels parlamentaris catalans, fora de les sessions de les Corts	623
A.1.3) Debat a les Corts	625
A.2) Restitució de la base 5ena de 1882	630
A.2.1) Postura dels lliurecanvistes davant del projecte	630
A.2.2) Postura de les corporacions econòmiques catalanes	631
A.2.3) Activitat dels parlamentaris catalans, fora de les sessions de les Corts	633

capítols	pàgines
A.2.4) Debat a les Corts.....	636
A.3) Projecte de derogació de la base 5ena de 1885.....	643
B) Acords comercials.....	644
B.1) Acords comercials amb França.....	644
B.1.1) El conveni comercial amb França de 1877-78.....	644
B.1.2) El tractat de comerç amb França de 1882.....	645
B.1.2.1) Postura de les corporacions econòmiques catalanes.....	646
B.1.2.2) Activitat dels parlamentaris catalans, fora de les sessions de les Corts.....	650
B.1.2.3) Preliminars del debat a les Corts.....	651
B.1.2.4) Debat a les Corts.....	655
B.2) Acords comercials amb Gran Bretanya.....	663
B.2.1) De les negociacions dels primers anys de la Restauració al protocol de desembre de 1883.....	663
B.2.2) El <i>modus vivendi</i> de desembre de 1884.....	666
B.2.2.1) Postura dels lliurecanvistes davant del projecte.....	667
B.2.2.2) Postura de les corporacions econòmiques catalanes.....	668
B.2.2.3) Activitat dels parlamentaris catalans, fora de les sessions de les Corts.....	670
B.2.2.4) Preliminars del debat a les Corts.....	673
B.2.2.5) Debat a les Corts.....	676
B.3) Acords comercials amb Bèlgica.....	683
B.3.1) El tractat de comerç amb Bèlgica de 1875-76.....	683
B.3.2) El tractat de comerç amb Bèlgica de 1878.....	686
B.4) Altres acords comercials.....	688
C) Aranzel d'Ultramar.....	692
D) La llei de primeres matèries.....	697
D.1) El projecte de llei.....	697
D.2) Postura de les corporacions econòmiques catalanes, abans del debat parlamentari.....	698
D.3) Preliminars del debat parlamentari.....	699
D.4) Debat a les Corts.....	702
D.5) Les corporacions econòmiques catalanes durant el debat a les Corts.....	707
E) Els drets d'exportació als suros.....	710
F) La crisi econòmica de 1877-78 i les informacions aranzelàries.....	713
G) Altres temes.....	722
6.1.3.3. Política fiscal.....	726
A) Pressupostos.....	726
A.1) Pressupostos generals de l'Estat.....	727
A.1.1) Pressupostos per a l'any econòmic de 1876-77.....	727
A.1.2) Pressupostos per a l'any econòmic de 1877-78.....	728
A.1.3) La proposició de llei dels senadors de Barcelona sobre xavalla (<i>calderilla</i>) catalana.....	729
A.1.4) Pressupostos per a l'any econòmic de 1878-79.....	730
A.1.5) Pressupostos per a l'any econòmic de 1880-81.....	731
A.1.6) Pressupostos per al segon semestre de 1881-82 i any econòmic de 1882-83.....	733
A.1.7) Pressupostos per a l'any econòmic de 1883-84.....	734
A.1.8) Pressupostos per a l'any econòmic de 1885-86.....	734
A.2) Pressupostos de Puerto-Rico.....	735
A.3) Pressupostos de Cuba.....	736
B) Impostos.....	737
B.1) La contribució d'immobles, conreu i ramaderia.....	737

	capítols	pàgines
	B.2) Les reformes del cadastre (<i>amillaramientos</i>)	738
	B.3) L'impost substitutiu del de la sal.....	739
	B.4) La contribució industrial i de comerç.....	739
	B.5) L'impost de consums.....	741
	B.6) El segell de vendes	742
	C) Deute de l'Estat.....	745
6.1.3.4.	Legislació econòmica d'interès per al sector de la propietat agrària i/o immobiliària ...	749
	A) Els projectes de reforma del Codi Civil	750
	A.1) Les corporacions econòmiques catalanes davant dels diversos projectes de codificació espanyola.....	750
	A.2) Legislació anterior al debat parlamentari sobre el Codi Civil	751
	A.3) Debat del Codi Civil a les Corts.....	754
	B) Legislació sobre plagues a l'agricultura	762
	B.1) Les lleis sobre la fil·loxera	763
	B.1.1) La llei de 1878, de defensa contra la invasió de la <i>Phylloxera</i> <i>Vastatrix</i>	763
	B.1.2) Les lleis de 1883, de defensa contra la fil·loxera completant la de 1878 i de prevenció a les Balears.....	770
	B.1.3) La llei de 1885, de defensa contra la fil·loxera	771
	B.2) Legislació sobre la llagosta i la <i>lagarta (Bombix Dispar)</i>	772
	C) El projecte de llei de colònies agrícoles, foment de la població rural i noves rompudes	773
	D) Actuacions del Govern sobre adulteració dels vins amb la fucsina	775
	E) La llei de repoblació, foment i millora dels monts públics	776
	F) La llei d'ajuntaments i l'annexió dels municipis propers a les grans ciutats.....	776
	G) La llei d'eixample de poblacions.....	777
	H) La llei d'expropiació forçosa per utilitat pública.....	778
6.1.3.5.	Legislació econòmica (no aranzelària) d'interès per al sector del comerç i/o de la marina mercant.....	782
	A) El Codi de Comerç	782
	B) La proposició de llei de Ferran Puig sobre modificació de la de companyies generals de dipòsit.....	785
	C) La línia de vapors-correus subvencionats a Filipines	785
	D) El Port de Barcelona	788
	E) Les proposicions de llei de Manuel Danvila i de Ferran Puig sobre marques de fàbrica i de comerç.....	789
	F) La real ordre sobre agilitació dels tràmits de l'administració sanitària a l'arribada dels vaixells als ports	790
6.1.4.	Grau de realització de les demandes de les corporacions econòmiques catalanes	790
6.2.	Els parlamentaris catalans i el món dels negocis	795
6.2.1.	La tramitació d'affers de les companyies per part de parlamentaris	796
6.2.2.	Les proposicions de llei d'incompatibilitat entre el càrrec parlamentari i el de directiu d'empreses	798
6.2.3.	Tramitacions del <i>grup català</i> de finances.....	799
6.2.3.1.	El <i>Banco Hispano-Colonial</i>	799
	A) Representació parlamentària del banc.....	799
	B) Negociació de l'emprèstit de 1876	800
	C) Intervenció de les Corts: notificació del Govern sobre l'operació ja contractada i projecte de llei de garantia eventual de la nació per a l'amortització i interessos de l'emprèstit.....	803
	D) Ampliacions de l'emprèstit de 1877 i 1878.....	807
	E) La llei de 1878, d'autorització per a una emissió d'obligacions del Tresor de Cuba, i l'operació amb el <i>Banco Español de La Habana</i>	807
	F) Les lleis de 1878 i 1880 de conversió de l'emprèstit amb el <i>Banco Hispano-</i> <i>Colonial</i> i emissió d'obligacions del Tresor de l'illa de Cuba	808

	capítols	pàgines
6.2.3.2.	La <i>Compañía Trasatlántica</i>	810
	A) Representació parlamentària de la companyia.....	810
	B) Renovació de l'adjudicació de la línia de vapors-correus subvencionats a les Antilles a <i>Antonio López y Compañía</i> , el 1878.....	810
	C) La llei de 1879, de consum de carbons nacionals pels serveis de l'Estat.....	812
	D) Disposicions del Govern sobre línies ultramarines de vapors-correus subvencionats, a partir de 1879.....	813
	E) La línia de vapors-correus a les Antilles a les Corts.....	815
6.2.3.3.	La <i>Compañía General de Tabacos de Filipinas</i>	817
	A) Representació parlamentària de la companyia.....	817
	B) Iniciatives dels parlamentaris catalans en el desestanc dels tabacs de Filipines.....	818
6.2.4.	Tramitacions de les companyies ferroviàries amb traçat per Catalunya.....	821
6.2.4.1.	Temes generals, que afecten totes les companyies.....	821
	A) Legislació general sobre ferrocarrils.....	821
	B) Les franquícies aranzelàries per a les importacions de materials ferroviaris.....	822
	C) Legislació sobre subvencions a la construcció ferroviària.....	822
	D) La llei d'avenç reintegrable a algunes companyies ferroviàries destinat a reparar els desperfectes de la darrera guerra carlina.....	825
	E) L'increment de drets als carbons previst al projecte de pressupostos generals de l'Estat per a 1877-78.....	826
	F) El recàrrec d'un 5% als dividendes repartibles a les accions de les companyies ferroviàries previst al projecte de pressupostos generals de l'Estat per a 1878-79.....	827
	G) Els <i>Ferrocarriles del Noroeste</i> a les Corts.....	827
	H) La llei de supressió del recàrrec del 10% sobre el preu de transport de viatgers establert el 1864.....	828
6.2.4.2.	La <i>Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona a Barcelona y Francia</i>	831
	A) Directius que ocupen càrrecs parlamentaris i gestions d'alguns temes.....	831
	B) L'enllaç de les línies ferroviàries a Barcelona i l'emplaçament de l'estació de la línia de Tarragona a la ciutat.....	832
	C) Rivalitat amb altres companyies per la construcció de línies paral·leles.....	837
	D) Tramitació de la concessió del ramal Campdorà-Banyoles.....	839
	E) Participació dels parlamentaris catalans en gestions de la companyia.....	840
6.2.4.3.	El <i>Ferrocarril de Valls a Villanueva y Barcelona</i> i la <i>Compañía de los Ferrocarriles Directos de Madrid y Zaragoza a Barcelona</i>	843
	A) Directius que ocupen càrrecs parlamentaris.....	843
	B) Concessió de la línia de Valls a Vilanova i Barcelona.....	843
	C) Rivalitat amb altres companyies durant la construcció de la línia.....	844
	D) Concessió de la línia de ferrocarrils directes.....	846
	E) Construcció a les comarques de Tarragona de la línia de directes i altres projectes ferroviaris.....	851
	F) Participació dels parlamentaris catalans en gestions de les companyies enumerades.....	855
6.2.4.4.	La <i>Compañía de los Ferro-carriles de Zaragoza a Pamplona y Barcelona</i>	859
6.2.4.5.	La <i>Compañía de los Ferrocarriles de Lérida a Reus y Tarragona</i>	861
6.2.4.6.	La <i>Sociedad de los Ferrocarriles de Almansa a Valencia y Tarragona</i>	866
6.2.4.7.	El <i>Ferrocarril y Minas de San Juan de las Abadesas</i>	866
	A) Directius que ocupen càrrecs parlamentaris i gestions d'alguns temes.....	866
	B) Pròrroga d'obres de 1878.....	867
	C) Autorització de 1878 per comptabilitzar el capital invertit en l'adquisició de les mines a efectes de l'emissió d'obligacions al portador.....	867
	D) Concessió del tram Sant Martí de Provençals-Llerona.....	868
	E) Pròrroga d'obres per al tram Sant Martí de Provençals-Llerona.....	869
	F) Projectes d'enllaços ferroviaris amb Olot.....	870

capítols	pàgines
G) Participació dels parlamentaris catalans en gestions de la companyia.....	871
6.2.4.8. El ferrocarril de Mollet a Caldes de Montbui.....	874
6.2.4.9. Els ferrocarrils de Berga.....	877
A) Proposicions de llei a la legislatura de 1881-82.....	877
B) Proposicions de llei a la legislatura de 1882-83.....	880
C) Proposicions de llei a la legislatura de 1884-85.....	882
D) Participació dels parlamentaris catalans en gestions de les companyies enumerades.....	883
6.2.4.10. El ferrocarril de Sarrià.....	887
6.2.4.11. El ferrocarril d'Igualada.....	888
A) El projecte ferroviari Igualada-Sant Sadurní d'Anoia i la candidatura de Manuel Camacho a les eleccions de 1879.....	888
B) Tramitació parlamentària de la concessió del ferrocarril Igualada-Sant Sadurní d'Anoia.....	889
C) El projecte ferroviari Igualada-Martorell i la candidatura de Bartomeu Godó a les eleccions de 1881.....	890
D) Gestions de les dues companyies rivals a les Corts de 1881-84.....	895
E) La qüestió del ferrocarril a les eleccions de 1884.....	899
F) Gestions dels projectes ferroviaris relacionats amb Igualada a les Corts de 1884-86.....	900
G) Participació dels parlamentaris catalans en gestions de les companyies enumerades.....	902
6.2.4.12. Els <i>Ferrocarriles Económicos de La Selva y Ampurdán</i>	905
6.2.4.13. La <i>Sociedad de los Ferrocarriles Económicos del Bajo Llobregat</i>	910
6.2.4.14. La <i>Compañía Reusense de Tranvías</i>	911
6.2.4.15. El ferrocarril d'Olot.....	912
6.2.4.16. La <i>Compañía del Ferrocarril Trasversal² del Principado de Cataluña</i>	914
6.2.4.17. El ferrocarril del Noguera Pallaresa.....	916
6.2.4.18. Tramitació parlamentària de projectes ferroviaris diversos.....	922
6.2.4.19. Una quantificació de la participació dels parlamentaris catalans en gestions de les companyies ferroviàries amb traçat per Catalunya.....	926
6.2.5. Legislació sobre canals i pantans de regatge.....	931
6.2.5.1. La llei de canals i pantans de regatge.....	931
A) El projecte de llei de 1879.....	931
B) La llei de 1883.....	932
6.2.5.2. La <i>Real Compañía de Canalización y Riegos del Ebro</i>	934
6.2.6. Legislació sobre xarxes telefòniques.....	938
6.2.7. Grau de realització de les demandes de les empreses catalanes.....	939
6.3. Participació dels parlamentaris catalans en alguns temes d'interès local.....	939
6.4. Participació dels parlamentaris catalans en els altres grans debats de les Corts.....	942
6.4.1. Corts de 1876-79.....	942
6.4.2. Corts de 1879-81.....	946
6.4.3. Corts de 1881-84.....	948
6.4.4. Corts de 1884-86.....	951
6.4.5. Una quantificació de la participació dels parlamentaris catalans en aquests altres grans debats de les Corts.....	952
6.5. Una quantificació general de les intervencions dels parlamentaris catalans.....	953
CONCLUSIONS.....	955
1. Disseny d'una estratègia parlamentària per part dels sectors econòmics catalans.....	955
2. La forta personalitat del grup de parlamentaris catalans dins de les Corts espanyoles.....	956
3. Grau d'intervencions dels parlamentaris catalans: temes econòmics i temes polítics.....	958

2. Veure nota 1.

capítols	pàgines
4. Víctor Balaguer, cap dels parlamentaris catalans.....	959
5. Sectors econòmics demandants i acció legislativa: uns resultats desiguals.....	960
6. Reaccions des de l'associacionisme econòmic català davant d'una política econòmica desfavorable.....	962
7. Grups socioprofessionals catalans amb representació parlamentària.....	964
8. Presència del cunerisme a Lleida i part de Tarragona.....	965
9. Les corporacions econòmiques i el món empresarial català com a demandants de decisions en política econòmica.....	966
10. Configuració d'un sistema parlamentari elitista.....	967
11. Concentració i centralització de les decisions en política econòmica.....	968
12. Tendències de la política aranzelària.....	969
APÈNDIX DOCUMENTAL	971
Introducció general a l'apèndix	971
Part I: Quadres	973
1. Governos espanyols, 1876-1886.....	973
2. Corts espanyoles, 1876-1886.....	977
3. Treballs parlamentaris més rellevants del període 1876-1886.....	981
4. Legislació econòmica de temes econòmics i/o d'interès per als grups econòmics catalans, 1876-1886.....	986
5. Activitat parlamentària en temes d'interès per a les corporacions econòmiques catalanes, 1876-1886.....	1005
6. Activitat parlamentària en temes d'interès per al món dels negocis català, 1876-1886.....	1015
7. Districtes electorals catalans més altres districtes i senadories permanents exercits per catalans, 1876-1886.....	1027
8. Els parlamentaris catalans i electes per Catalunya del període 1876-1886: trajectòries parlamentàries completes.....	1034
9. Juntes directives de l'IIC, 1876-1879.....	1047
10. Juntes directives del FPN, 1876-1879.....	1049
11. Juntes directives del FPE, 1876-1875.....	1052
12. Juntes directives de l'IFTN, 1879-1885.....	1055
13. Membres de les corporacions econòmiques catalanes dels anys 1876-1885 i càrrecs parlamentaris que ocupen durant el mateix període.....	1064
14. Directius d'algunes empreses catalanes o relacionades amb Catalunya dels anys 1876-1885 i càrrecs parlamentaris que ocupen durant el mateix període.....	1067
15. 50 principals contribuents per territorial i 20 per industrial a les quatre províncies catalanes a finals de 1875 i càrrecs parlamentaris que ocupen durant el període 1876-1886.....	1073
Part II: textos	1081
16. Esborrany de carta de Víctor Balaguer adreçada a Josep Roca i Galés, 31-12-1882.....	1081
17. Esborrany de carta de Víctor Balaguer adreçada a un directiu de la <i>Izquierda Liberal Dinástica</i> , sense data (1884 o 1885).....	1083
18. Esborrany de carta de Víctor Balaguer adreçada a Eugenio Montero Ríos, 24-8-1886.....	1086
19. Carta de Manuel Camacho, candidat derrotat al districte d'Igualada a les eleccions de 1881, adreçada a la Comissió d'Actes del Congrés dels diputats, 26-9-1881.....	1092
20. Acta de la sessió extraordinària de la Junta Directiva de l'IFTN de 3-3-1881.....	1095
21. Carta de Pere Bosch i Labrús, president del FPE, a Adolf Blanch, directiu de l'entitat, 29-6-1877.....	1098
22. Carta de Pere Estasén, secretari de l'IFTN, a Manel Feliu i Coma, president de la corporació, 2-3-1883.....	1100
FONTS I BIBLIOGRAFIA COMENTADA	1102
Introducció general a fonts i bibliografia	1102
1. Documentació d'arxiu.....	1102
2. Publicacions periòdiques de l'època.....	1104
3. Bibliografia de l'època I: fulls volants.....	1110

capítols	pàgines
4. Bibliografia de l'època II: fullets	1118
5. Bibliografia de l'època III: llibres	1160
6. Bibliografia posterior	1171

Índex de quadres.

quadres	pàgines
1.1: composició del Senat segons la Constitució de 1876 i la llei de senadors de 1877.....	53
1.2: cens d'electors al Senat a les circumscripcions catalanes. Comparació entre les eleccions de 1876 (fetes amb la llei electoral de 1870) i les de 1877 (fetes amb la llei de 1877).....	55
1.3: escons al Congrés dels diputats, per províncies, a les Corts de 1881-84.....	60
1.4: escons al Senat després de les modificacions introduïdes per la llei de senadors d'Ultramar (1879).....	61
1.5: senadors permanents catalans, 1877-1899.....	62
1.6: nomenaments de la part permanent del Senat (senadors per dret propi i nomenats per la Corona) a partir de la llei electoral de senadors de 8-2-1877, entre 1877 i 1885.....	74
2.1: tipus de decisions i de tramitacions en política econòmica.....	96
5.1: distribució del cunerisme als districtes electorals catalans, per Corts, cambres i províncies (1876-1886)....	387
5.2: activitats socioprofessionals principals dels parlamentaris catalans (1876-1886).....	393
5.3: filiacions polítiques dels parlamentaris catalans, per cambres i Corts (1876-1886).....	396
5.4: filiacions polítiques dels parlamentaris catalans, per sectors socioprofessionals (1876-1886).....	397
5.5: edats en les que els parlamentaris catalans del període 1876-1886 accedeixen als seus càrrecs.....	406
5.6: trajectòries parlamentàries dels parlamentaris catalans del període 1876-1886.....	407
6.1: participació de parlamentaris catalans en gestions de la TBF.....	841
6.2: participació de parlamentaris catalans en gestions contràries a les demandes de la TBF.....	842
6.3: participació de parlamentaris catalans en gestions de: primers projectes de ferrocarrils directes Madrid-Barcelona, concessió a Francesc Gumà de la línia Valls-Vilanova-Barcelona, companyies FVVB i CFDMZB.....	856
6.4: participació de parlamentaris catalans en gestions de projectes ferroviaris paral·lels i confluents a la línia de ferrocarrils directes Madrid-Barcelona.....	859
6.5: participació de parlamentaris catalans en gestions de la CFLRT.....	864
6.6: participació de parlamentaris catalans en gestions contràries a les demandes de la CFLRT.....	865
6.7: participació de parlamentaris catalans en gestions del FMSJA i de projectes ferroviaris confluents.....	872
6.8: participació de parlamentaris catalans en gestions del ferrocarril de Mollet a Caldes de Montbui (diverses companyies).....	876
6.9: participació de parlamentaris catalans en gestions del TFEMB i de projectes confluents.....	884
6.10: participació de parlamentaris catalans en gestions del FMB i projectes confluents.....	885
6.11: parlamentaris catalans que intervenen alhora en gestions del TFEMB i del FMB més els respectius projectes confluents.....	886
6.12: participació de parlamentaris catalans en gestions del FSB.....	888
6.13: participació de parlamentaris catalans en gestions dels projectes ferroviaris de Camacho & Carreras, Serra & Camacho i FCC.....	903
6.14: participació de parlamentaris catalans en gestions del projecte ferroviari de Bové, Artés & CFEIM.....	904
6.15: participació de parlamentaris catalans en gestions del projecte ferroviari de Francisco Fernández de la Vega i Manel Ferran i Esteba.....	905
6.16: participació de parlamentaris catalans en gestions de Teodor Merly & FELSA.....	909
6.17: participació de parlamentaris catalans en gestions del promotor Joan Lluhí.....	909
6.18: participació de parlamentaris catalans en gestions de la SFEBL.....	911
6.19: participació de parlamentaris catalans en gestions de la CRT (més Grau i Bordons).....	912
6.20: participació de parlamentaris catalans en gestions de: Puigoriol & CEFE & Bové, Pujol.....	913
6.21: participació de parlamentaris catalans en gestions de Josep Campderà & CFTPC.....	915
6.22: participació de parlamentaris catalans en gestions de la CME & SFPC.....	921
6.23: participació de parlamentaris catalans en gestions del promotor Antoni Rovira.....	922
6.24: participació de parlamentaris catalans en gestions de projectes ferroviaris diversos.....	926
6.25: nombre total de gestions realitzades pels parlamentaris catalans per a les companyies ferroviàries amb traçat per Catalunya.....	928
6.26: parlamentaris catalans més actius en gestions per a companyies i promotors ferroviaris amb traçat per Catalunya.....	929
6.27: nivell general de participació dels parlamentaris catalans a les Corts, per sectors socioprofessionals i suma de períodes de Corts, 1876-1886.....	954

Índex d'acrònims.

acrònims	noms sencers
AAPM:	Associació d'Agricultors del Partit de Manresa.
AB:	Ateneu Barcelonès.
AC:	Ateneu Català.
ACEC:	Associació Catalanista d'Excursions Científiques.
AFTN:	Arxiu del Foment del Treball Nacional.
AGFOM:	Antic Gremi de Fabricants d'Olesa de Montserrat.
AJLB:	Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona.
ALC:	Ateneu Lliure de Catalunya.
AM:	<i>Ateneo de Madrid.</i>
AME:	<i>Asociación Marítima Española.</i>
AMLJ:	<i>Academia Matritense de Legislación y Jurisprudencia.</i>
ANC:	<i>Asociación Nacional de Contribuyentes.</i>
ANCB:	Associació de Naviliers i Consignataris de Barcelona.
APFUBZE:	Associació de Propietaris de Finques Urbanes de Barcelona i de la seva Zona d'Eixample.
APFUMZE:	<i>Asociación de Propietarios de Fincas Urbanas de Madrid y de su Zona de Ensanche.</i>
APRV:	Associació de Propietaris Rurals del Vallès.
ARAA:	<i>Asociación para la Reforma de los Aranceles de Aduanas.</i>
BB:	<i>Banc de Barcelona.</i>
BC:	<i>Banco de Castilla.</i>
BCA:	<i>Banco de Cataluña.</i>
BE:	<i>Banco de España.</i>
BEH:	<i>Banco Español de La Habana.</i>
BHC:	<i>Banco Hispano-Colonial.</i>
BHE:	<i>Banco Hipotecario Español.</i>
BMVB:	Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.
BPU:	<i>Banco Peninsular Ultramarino.</i>
BU:	<i>Banco Universal.</i>
BVC:	<i>Banco Vitalicio de Cataluña.</i>
CAA:	<i>Consejo de Aduanas y Aranceles.</i>
CAB:	Col·legi d'Advocats (de Barcelona); actualment, Col·legi Oficial d'Advocats (de Barcelona).
CAC:	Centre Agronòmic Català.
CAMSB:	Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona.
CC:	Centre Català.
CCA:	<i>Canal de Cataluña y Aragón.</i>
CCB:	<i>Círculo Constitucional de Barcelona.</i>
CCDF:	<i>Comisión Central de Defensa contra la Filoxera.</i>
CCG:	<i>Comité Conservador de Gerona.</i>
CCHBFF:	<i>Compañía de los Caminos de Hierro de Barcelona a Francia por Figueras.</i>
CCL:	<i>Círculo Constitucional-Liberal.</i>
CCLB:	<i>Círculo Conservador-Liberal de Barcelona.</i>
CCLBA:	<i>Comité Conservador-Liberal de Barcelona.</i>
CCM:	<i>Círculo Constitucional de Madrid.</i>
CCNB:	Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona.
CCP:	Comitès Constitucionals Progressistes.
CCPB:	<i>Comité Constitucional de la Provincia de Barcelona.</i>
CCPM:	<i>Comité Constitucional de la Provincia de Madrid.</i>
CCPT:	<i>Comité Conservador de la Provincia de Tarragona.</i>
CCUDIL:	Comissió dels Centres Units en Defensa de la Indústria Llanera.
CE:	<i>La Carbonera Española.</i>
CEFE:	<i>Compañía Española de Ferrocarriles Económicos.</i>

acrònims	noms sencers
CFECP:	<i>Compañía del Ferrocarril Económico de Cervera a Pons.</i>
CFA:	<i>Compañía de los Ferrocarriles Andaluces.</i>
CFAGL:	<i>Compañía de los Ferro-carriles de Asturias, Galicia y León.</i>
CFDMZB:	<i>Compañía de los Ferrocarriles Directos de Madrid y Zaragoza a Barcelona</i>
CFEIM:	<i>Compañía del Ferrocarril Económico de Igualada a Martorell.</i>
CFLRT:	<i>Compañía de los Ferrocarriles de Lérida a Reus y Tarragona.</i>
CFTMB:	<i>Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona a Martorell y Barcelona.</i>
CFTPC:	<i>Compañía del Ferrocarril Trasversal³ del Principado de Cataluña.</i>
CFVZSCR:	<i>Compañía del Ferrocarril de Val de Zafán a San Carlos de la Rápita.</i>
CFZPB:	<i>Compañía de los Ferrocarriles de Zaragoza a Pamplona y Barcelona.</i>
CGC:	<i>Comisión General de Codificación.</i>
CGF:	<i>Crédito General de Ferrocarriles.</i>
CGTB:	<i>Compañía General de Tabacos de Filipinas.</i>
CHM:	<i>Crédito Hipotecario Mercantil.</i>
CHUB:	<i>Círculo Hispano-Ultramarino de Barcelona.</i>
CIC:	<i>Centre Industrial de Catalunya.</i>
CIMG:	<i>Centre Industrial i Mercantil de Girona.</i>
CIS:	<i>Centre Industrial de Sabadell.</i>
CJMB:	<i>Cercle de la Joventud Mercantil de Barcelona.</i>
CL:	<i>Cercle del Liceu.</i>
CLB:	<i>Círculo Liberal de Barcelona.</i>
CLDPB:	<i>Comité Liberal Dinástico de la Provincia de Barcelona.</i>
CM:	<i>Crédito Mercantil.</i>
CME:	<i>La Carbonera Metalúrgica Española.</i>
CPE:	<i>Centro Proteccionista Español.</i>
CPFB:	<i>Comité Provincial Fusionista de Barcelona.</i>
CPM:	<i>Centro Proteccionista de Madrid.</i>
CRT:	<i>Compañía Reusense de Tranvías.</i>
CSAIC:	<i>Consejo Superior de Agricultura, Industria y Comercio.</i>
CT:	<i>Compañía Trasatlántica.</i>
CUMB:	<i>Cercle de la Unió Mercantil de Barcelona.</i>
CUMM:	<i>Círculo de la Unión Mercantil de Madrid.</i>
DC:	<i>Diputació Catalana.</i>
DSC:	<i>Diario de las sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados.</i>
DSS:	<i>Diario de las sesiones de las Cortes. Senado.</i>
EI:	<i>La España Industrial.</i>
FCA:	<i>Ferrocarriles Carboníferos de Aragón.</i>
FCC:	<i>Ferrocarril Central de Cataluña.</i>
FCMCZOV:	<i>Ferrocarril de Medina del Campo a Zamora y de Orense a Vigo.</i>
FELSA:	<i>Ferrocarriles Económicos de La Selva y Ampurdán.</i>
FI:	<i>Foment Industrial.</i>
FLG:	<i>Ferrocarril de Langreo a Gijón.</i>
FMCM:	<i>Ferrocarril de Mollet a Caldas de Montbuy.</i>
FMCP:	<i>Ferrocarril de Madrid a Cáceres y Portugal.</i>
FMB:	<i>Ferrocarril y Minas de Berga.</i>
FMSJA:	<i>Ferrocarril y Minas de San Juan de las Abadesas.</i>
FPE:	<i>Foment de la Producció Espanyola.</i>
FPN:	<i>Foment de la Producció Nacional.</i>
FSB:	<i>Ferrocarril de Sarriá a Barcelona.</i>
FSFTO:	<i>Ferrocarril de San Feliu de Torelló a Olot.</i>
FTN:	<i>Foment del Treball Nacional.</i>

3. Veure nota 1.

acrònims	noms sencers
FVVB:	<i>Ferrocarril de Valls y Villanueva a Barcelona.</i>
GFA:	Gremi de Fabricants d'Alcoi.
GFS:	Gremi de Fabricants de Sabadell.
IACSI:	Institut Agrícola Català de Sant Isidre.
IFTN:	Institut de Foment del Treball Nacional.
IIC:	Institut Industrial de Catalunya.
IIS:	Institut Industrial de Sabadell.
IIT:	Institut Industrial de Terrassa.
ILD:	<i>Izquierda Liberal Dinástica.</i>
IMCIA:	Institut Mataronès del Comerç, de la Indústria i de les Arts.
JAV:	<i>Junta de Aranceles y Valoraciones.</i>
JCA:	<i>Junta Consultiva de Aranceles.</i>
JCAV:	<i>Junta Consultiva de Aranceles y Valoraciones.</i>
JCCCP:	<i>Junta Consultiva de Caminos, Canales y Puertos.</i>
JDPISC:	Junta de Defensa de la Producció i Indústries Sureres de Catalunya.
JFB:	<i>Junta de Fábricas de Béjar.</i>
JOPB:	Junta d'Obres del Port de Barcelona.
JPAICB:	Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona.
JPAICT:	Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Tarragona.
JPEEB:	Junta de Propietaris de l'Esquerra de l'Eixample de Barcelona.
LA:	<i>Liga Agraria.</i>
LCC:	<i>Liga de Contribuyentes de Cádiz.</i>
LCM:	<i>Liga de Contribuyentes de Madrid.</i>
LN:	<i>Liga Nacional.</i>
LNC:	<i>Liga Nacional de Contribuyentes.</i>
LOS:	<i>Liga de Orden Social.</i>
LP:	<i>La Previsión.</i>
MFC:	<i>Material para Ferrocarriles y Construcciones.</i>
MTM:	<i>La Maquinista Terrestre y Marítima.</i>
MZA:	<i>Compañía de los Ferrocarriles Madrid-Zaragoza-Alicante.</i>
Norte:	<i>Compañía de los Caminos de Hierro del Norte de España.</i>
PC:	Partit Constitucional.
PD:	Partit Demòcrata (o Possibilista).
PDM:	Partit Demòcrata Monàrquic.
PDP:	Partit Democràtic-Progressista.
PL:	Partit Liberal.
PLC:	Partit Liberal Conservador (o Partit Conservador).
PLF:	Partit Liberal Fusionista.
PLR:	Partit Liberal-Reformista.
PM:	Partit Moderat.
PPD:	Partit Progressista-Democràtic.
PPR:	Partit Progressista.
PR:	Partit Radical.
RABLB:	Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
RCCRE:	<i>Real Compañía de Canalización y Riegos del Ebro.</i>
RD:	Reial Decret.
RO:	Reial Ordre.
SATBCSA:	<i>Sociedad Anónima Tranvía de Barcelona al Clot y San Andrés.</i>
SATFEB:	<i>Sociedad Anónima de Tranvías y Ferrocarriles Económicos de Barcelona.</i>
SC:	Sector Centralista.
SCD:	<i>Sociedad de Crédito y Docks.</i>
SCGC:	<i>Sociedad Catalana General del Crédito.</i>
SCM:	<i>Sociedad Crédito Marítimo.</i>

acrònims	noms sencers
SCU:	<i>Sociedad Canal de Urgel.</i>
SEAPL:	Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida.
SEBAP:	Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País.
SEGAP:	Societat Econòmica Gironina d'Amics del País.
SEGRAP:	Societat Econòmica Graciensa d'Amics del País.
SEMAP:	<i>Sociedad Ecòmica Matritense de Amigos del País.</i>
SFAVT:	<i>Sociedad de los Ferrocarriles de Almansa a Valencia y Tarragona.</i>
SFEBL:	<i>Sociedad de los Ferrocarriles Económicos del Bajo Llobregat.</i>
SFPC:	<i>Sociedad del Ferro-carril del Pirineo Central.</i>
SGB:	Sindicat Gremial de Barcelona.
SPDTPN:	<i>Sociedad Protectora y Defensora del Trabajo y de la Producción Nacional.</i>
TBA:	<i>Tranvía del Bajo Ampurdán.</i>
TBF:	<i>Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona a Barcelona y Francia.</i>
TFEMB:	<i>Tranvía o Ferrocarril Económico de Manresa a Berga.</i>
UAB:	Universitat Autònoma de Barcelona.
UB:	Universitat de Barcelona.
UCM:	<i>Universidad Central de Madrid.</i>
UBCP:	Unió Barcelonesa de les Classes Productores.
UC:	<i>Unión Católica.</i>
UCCLEB:	Unió de Corporacions Científiques, Literàries i Econòmiques de Barcelona.
UFMB:	Unió Fabril i Mercantil de Barcelona.
UL:	<i>Unión Liberal.</i>
ULE:	<i>Unión Lanera Española.</i>
UPUBZE:	Unió de la Propietat Urbana de Barcelona i la seva Zona d'Eixample.
VCA:	<i>La Vitícola de la Corona de Aragón.</i>

Índex de títols nobiliaris amb les seves equivalències⁴.

títols nobiliaris

nom i cognoms

Abrantes, duc de:	Ángel María Carvajal y Téllez Girón.
Águila Real, marquès d':	Juan Antonio Iranzo y Ferrer.
Aguilar, marquès d':	Joaquim Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba.
Álava, marquès d':	Julián Zulueta y Amondo.
Alba, duc d':	Santiago Luís Rafael Fitz-James Stuart (fins 1881). Carlos María Fitz-James Stuart y Portocarrero (des de 1881).
Alella, marquès de:	Camil Fabra i Fontanils (des de 1889).
Alhama, marquès de:	Tomás de Ligués y Bardají.
Almenara Alta, duc de:	Josep Maria Martorell i Fivaller.
Almina, comte de:	Melchor Sangro y Rueda (al període analitzat i per cessió del seu sogre, Antoni Ros de Olano i Perpiñá, que fa servir el títol de marquès de Guad-el-Jelú).
Almaraz, comte de:	Francisco de Paula Retortillo.
Almodóvar, comte d':	Ildelfonso Díez de Rivera y Valeriola.
Almodóvar del Río, duc d':	Juan Manuel Sánchez y Gutiérrez.
Baena, duc de:	José Ruíz Arana y Saavedra.
Bailén, duc de:	Eduardo de Carondelet y Donato.
Balazote, comte de:	Fernando Díaz de Mendoza y Valcárcel.
Bañuelos, comte de:	Miquel dels Sants Bañuelos i Traval.
Baroja, marquès de:	José Lemery.
Barzanallana, marquès de:	Manuel García Barzanallana.
Bedmar, marquès de:	Manuel Antonio Acuña y Dewite.
Benahabis, comte de:	Ricardo Heredia y Livermore.
Benajemí, marquès de:	Juan de Dios Bermuy y Jiménez de Coca.
Bendaña, marquès de:	Tomás Pineiro y Aguilar.
Benzú, marquès de:	Manel Gasset i Mercader.
Bernar, comte de:	Emilio Bernar Prieto Rodríguez y Fernández.
Bétera, vescomte de:	Pascual Dasi i Puigmoltó.
Bogaraya, marquès de:	Gonzalo Saavedra y Cueto.
Cáceres, marquès de:	Vicente Noguera y Sotolongo.
Campo, marquès de:	José Campo.
Campo-Grande, vescomte de:	Plácido Jove y Hévia.
Campo Sagrado, marquès de:	José Bernaldo de Quirós.
Camps de Mata, marquès de:	Pelagi de Camps i de Mata (des de 1878).
Canga Argüelles, comte de:	José Canga Argüelles.
Cantillana, comte de:	Juan Antonio Ponce de León y Caro.
Casa Brusi, marquès de:	Antoni Brusi i Mataró.
Casa de Rubianes, senyor de la:	Jacobo Ozores y Mosquera .
Casa-Galindo, comte de:	Andrés Lasso de la Vega y Quintanilla.
Casa-Jiménez, marquès de:	Carlos Jiménez Gotall.
Casa-Pombo, marquès de:	Juan Pombo.
Casa-Valencia, comte de:	Emilio Alcalá-Galiano y Valencia.
Casal, comte de:	Guillem Escrivà de Romaní i Dusay.
Casp, comte de:	Eulogi Despujol i Dusay.

4. Molts dels personatges que apareixen en aquest índex, acumulen més d'un títol nobiliari. En aquests casos, s'esmenta sols el títol que utilitzen en primer lloc i amb el que se'ls designa habitualment. Únicament s'esmenta més d'un títol per a un mateix personatge, quan apareix dins de la redacció de la tesi fent-ne servir més d'un. S'esmenta entre parèntesi les dates d'inici o fi d'utilització d'un títol en dos casos: 1) quan apareix a la redacció més d'un titular, 2) quan apareix un personatge pel seu nom i cognoms abans de prendre possessió d'un títol.

títols nobiliaris

nom i cognoms

Cayo del Rey, marquès de:	Justo San Miguel Barona.
Cenia, marquès de la:	Fernando Cotoner Chacón.
Cheste, comte de:	Juan de la Pezuela y Ceballos (utilitza el títol de marquès de la Pezuela).
Ciudadilla, marquès de:	Ramon Maria de Sentmenat i Despujol (també marquès de Sentmenat a partir de 1884).
Coello, comte de:	Diego Coello de Portugal y Quesada.
Comillas, marquès de:	Antonio López y López (fins 1883). Claudio López Bru (des de 1883).
Covadonga, baró de:	Ramón Valdés y Mon.
Corvera, marquès de:	Rafael de Bustos y Castilla.
Cuatro Torres:	veure <i>Quatre Torres</i> .
Cusano, marquès de:	Felipe Juez Sarmiento.
Dènia, duc de:	Luís de León y Cataumbert (des de 1894).
Diana, marquès de:	Joan Antoni Soler i Morell.
Encina, comte de la:	Manuel Perez Aloe y Elías.
Esteban Collantes, comte de:	Saturnino Esteban Collantes y Miquel (des de 1884).
Estella, marquès de:	Fernando Primo de Rivera.
Fernan Núñez, duc de:	Manuel Falcó y D'Adda.
Fernandina, comte de:	José María de Herrera y Gago.
Foxà, comte de:	Enric de Foixà i de Bassols.
Francos, marquès de:	León López Francos.
Fuentefiel, marquès de:	José Ignacio Echevarría.
Galarza, comte de:	Vicente de Galarza (des de 1881).
Gavía, comte de:	Pedro Losada y Gutiérrez de los Ríos.
Goicoerrotea, marquès de:	Francisco Goicoerrotea y Dávalos (fins 1878). Ramón Goicoerrotea y Montoro (des de 1878).
Granada de Egea, duc de:	Francisco Javier Azlor de Aragón e Idiaquez.
Guad-el-Jelú, marquès de:	Antoni Ros de Olano i Perpiñá.
Guadalcázar, marquès de:	Fernando Alfonso de Soussa de Portugal.
Guadalest, marquès de:	Fernando de Arteaga y Silva.
Guaqui, comte de:	José Manuel de Goyeneche y Gamio.
Guadiario, marquès de:	Carlos Larios y Martínez.
Guendulain, comte de:	Joaquín Ignacio Mencos y Manso de Zúñiga.
Habana, marquès de la:	José Gutierrez de la Concha.
Heredia, marquès de:	Narciso Heredia y Heredia.
Irún, marquès d':	Manuel de la Serna y Hernández Pinzón.
Javal-Quinto, marquès de:	Pedro Alcántara Téllez Girón Fernández Santillán.
Larios, marquès de:	Manuel Larios y Larios.
Luque, marquès de:	Federico Luque de Velázquez.
Maceda, comte de:	Baltasar Losada y Miranda.
Magaz, marquès de:	Juan Magaz y Jaime (des de 1894).
Maldà, baró de:	Josep de Carcer.
Malpica, marquès de:	Fernando Fernández de Córdova.
Manzanera, vescomte de:	Isidoro de Hoyos.
Marianao, marquès de:	Salvador Samà i Torrents.
Medinasidonia, duc de:	José Álvarez de Toledo de Silva.
Mirasol, marquès de:	Gonzalo Palavicino y de Ibarrola.
Miravalles, marquès de:	Genaro de Quesada.
Molins, marquès de:	Mariano Roca de Togores.
Monistrol, marquès de:	Josep Maria Escrivà de Romaní i Dusay.
Monsalud, marquès de:	Carlos José Solano de San Pelayo.
Montarco, comte de:	Eduardo de Rojas y Alonso.

títols nobiliaris**nom i cognoms**

Montoliu, marquès de:	Plàcid Maria de Montoliu i de Sarriera.
Mont-Roig, marquès de:	Antoni Ferratges (des de 1887).
Mudela, marquès de:	Francisco de las Rivas Urriaga.
Muguiro, comte de:	Germín Muguiro y Azcárate.
Muros, marquès de:	Constantino Fernández Vallín.
Novaliches, marquès de:	Manuel Pavía y Lazy.
Oricaín, comte de:	José Reina y Frías (des de 1884).
Orovio, marquès de:	Manuel de Orovio.
Osuna, duc d':	Mariano Téllez Girón.
Pallares, comte de:	Manuel Vázquez de Parga.
Palmerola, marquès de:	Ignasi Maria Despujol i Dusay (fins 1882).
	Ignasi Maria Despujol i Chaves (a partir de 1882).
Pazo de la Merced, marquès de:	José Elduayen.
Peña-Plata, marquès de:	Ramón Blanco.
Peñaflor, marquès de:	Juan Bautista Pérez de Barradas y Bernuy.
Peralada, comte de:	Tomàs de Rocabertí de Dàmeto i Veri.
Perales (o Perales del Río), marquès de:	Manuel Fernández Durán y Pando.
Pezuela, marquès de la:	Juan de la Pezuela y Ceballos (també comte de Cheste).
Pickman, marquès de:	Carlos Pickman y Jones (fins 1883).
	Ricardo Pickman y Pickman (a partir de 1883).
Pidal, marquès de:	Luís Pidal y Mon.
Pinohermoso, comte de:	Juan Roca de Togores.
Puñonrostro, comte de:	Francisco Javier Arias Dávila Matheu.
Quatre Torres, baró de les:	Carles de Morenes i de Tord.
Rascón, comte de:	Juan Antonio Rascón.
Reinosa, marquès de:	Fernando Calderón Collantes.
Retortillo, marquès de:	José Luís Retortillo.
Riscal, marquès de:	Camilo Hurtado de Amézaga.
Rius, comte de:	Marià Rius i Montaner.
Rivas, duc de:	Enrique Ramírez de Saavedra y Cueto.
Romera, comte de la:	Dionisio López Roberts.
Rubalcava, marquès de:	Joaquín Gutiérrez de Rubalcava.
Salamanca, marquès de:	José de Salamanca.
Salillas, baró de:	Francisco de Pedro y Mongullan.
Sallent, comte de:	José Cotoner y Allende Salazar.
Samà (o Casa Samà), marquès de:	Antoni Samà i Urgellés.
San Carlos, marquès de:	Cayo Quiñones y León.
San Eduardo, marquès de:	Eduardo Basave y Rodríguez de Alburquerque.
San Lorenzo, duc de:	Lorenzo José Fernández de Villavicencio Corral y Cañas
San Román, marquès de:	Eduardo [o Fernando] Fernández San Román.
Santa Coloma, comte de:	Hipólito de Queralt y Bernardo de Quirós.
Santa Cruz de Mudela, marquès de:	Francisco de Borja Bazán y Silva.
Santa Marina, marquès de:	Zapatero Navas, Juan.
Santoña, duc de:	Juan Manuel Manzanedo y González.
Sardoal, marquès de:	Ángel Carvajal y Fernández de Córdoba.
Sentmenat, marquès de:	Joaquim Gassol i Sentmenat i de Vilallonga (fins 1884).
	Ramon Maria de Sentmenat i Despujol (des de 1884; anteriorment feia servir el títol de marquès de Ciutadilla)
Seoane, marquès de:	Juan Antonio Seoane.
Serrallo, comte del:	Echagüe Bermingham, Rafael.
Sexto, duc de:	José Osorio y Silva Zayas Téllez Girón.
Sierra-Bullones, marquès de:	Juan de Zavala y de la Puente.
Solferino, duc de:	Manel de Llansà i Pignatelli.

títols nobiliaris

nom i cognoms

Somosancho, marquès de:	Andrés Caballero y Rozas.
Tejada de Valdosera, comte de:	Manuel Aguirre de Tejada.
Tetuán, duc de:	Carlos O'Donell.
Toreno, comte de:	Francisco de Borja Queipo de Llano.
Torneros, marquès de:	Francisco Caballero y Rozas.
Torre, duc de la:	Francisco Serrano y Domínguez.
Torre-Mata, comte de:	Francesc de Mata i Alós.
Torreánaz, comte de:	Luís María de la Torre.
Torrecilla, marquès de:	Narciso Salabert y Pinedo.
Torregrossa, comte de:	Jaume Nuet i Mingell.
Torrelavega, marquès de:	Francisco de Ceballos y Vargas.
Torrependo, comte de:	Juan Bautista de la Torre.
Torres Cabrera, comte de:	Ricardo Martel y Fernández de Córdoba.
Torres de la Pressa, marquès de las:	José Lorenzo Lasso de la Vega y Quintanilla.
Ucena, duc d':	Francisco de Borja Téllez Girón Fernández Santillán.
Urbassa, comte de:	Fausto Saavedra y Cueto.
Urquijo, marquès d':	Estanislao Urquijo y Landaluze (fins 1889). Juan Manuel Urquijo y Urrutia (des de 1889).
Valdeterrazo, marquès de:	Ulpiano González Olañeta.
Valdeiglesias, marquès de:	José Ignacio Escobar.
Valmaseda, comte de:	Blas de Villate y la Hera.
Valmediano, marquès de:	Andrés Avelino María de Artega Silva.
Vega de Armijo, marquès de:	Antonio Aguilar y Correa.
Veragua, duc de la:	Cristóbal Colón de la Cerda.
Viana, marquès de:	Teobaldo Saavedra y Cueto.
Victoria, duc de la:	Baldomero Espartero (fins 1879). Cipriano Segundo Montesino (des de 1879).
Victoria de las Tunas, marquès de la:	Luís Prendergast.
Viesca de la Sierra, marquès de:	Federico de la Viesca.
Vilches, comte de:	Gonzalo José de Vilches.
Villa de Miranda, vescomte de:	Ángel Fernández de Liencres y Herrera.
Villahermosa, duc de:	Marcelino Aragón Azlor.
Villalobar, marquès de:	Ramiro Saavedra y Cueto.
Villamejor, marquès de:	Ignacio Figueroa.
Villanueva de Perales, comte de:	Antonio Fernández Durán y Bernaldo de Quirós.
Villardompardo, comte de:	Miguel Carranza.
Vinent, marquès de:	Antonio Vinent y Vives.
Xiquena, comte de:	José Álvarez de Toledo y Acuña.

Introducció.

1. Antecedents de la tesi.

Els orígens d'aquesta tesi doctoral es troben al cicle de tres cursos de doctorat, impartits pel Dr. Nazario González, al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) entre 1985 i 1988, i dedicats monogràficament a l'estudi dels diputats catalans entre 1820 i 1923¹.

Els objectius d'aquest cicle eren, a grans trets:

- a) Delimitar el grup de diputats catalans de cada període de Corts, tot recercant-ne aspectes biogràfics nous que permetessin fixar llur composició socioprofessional, grau d'exercici directe del càrrec per part de les elits econòmiques i adscripció a famílies polítiques.
- b) Analitzar quins eren els grans temes que centraven llurs intervencions al Congrés.
- c) Veure l'especificitat dels comportaments d'aquest grup català dins del context espanyol, cercant especialment actituds d'un primer catalanisme polític, anterior a la seva aparició en forma organitzada.

En el curs acadèmic de 1986-1987, i ja en el marc del nou pla d'estudis de tercer cicle i dels nous programes de doctorat organitzats pel Departament², vaig analitzar el període liberal de 1881-1884. D'aquella primera aproximació al tema, en destacaria alguns grans eixos:

- a) Dins del grup de diputats catalans, apareixia una significativa representació dels sectors econòmics predominants a la Catalunya de l'època.
- b) El tema central de les seves intervencions al Congrés, era la lluita contra les diverses mesures de rebaixa dels aranzels impulsades pel Govern Sagasta. Al seu costat, apareixen altres treballs parlamentaris, potser menys vistosos, lligats a sectors econòmics catalans demandants de mesures legislatives concretes, sobretot les companyies ferroviàries amb traçat per Catalunya.
- c) El grup de diputats catalans presentava una especificitat molt notable dins del context parlamentari espanyol, especialment pel que fa als grans afers de política aranzelària.
- d) Víctor Balaguer i Cirera es perfilava com el polític català més influent del moment.

Molt relacionada amb el seminari del professor González, cal esmentar també l'assignatura de tercer cicle del mateix Departament i curs acadèmic *Poder polític, eleccions i caciquisme a Catalunya, 1875-1923*, impartida pels professors Enric Ucelay Da Cal, Pere Gabriel i Borja de Riquer.

A partir d'aquells primers resultats, vaig plantejar un treball d'investigació de 9 crèdits (1989), que incloïa les Corts de 1884-1886 (que tanquen les seves sessions el gener de 1886 i que cal no confondre amb la legislatura de 1886, primera del període liberal de Corts de 1886-90) i també l'anàlisi dels senadors catalans, fins aleshores absents de la investigació i que completaven una visió de conjunt dels parlamentaris catalans³. La idea central d'aquest

1. Sobre aquest cicle, veure GONZÁLEZ, Nazario (ed.): *Los diputados catalanes en el Congreso Español 1893-1923* *** *Els diputats catalans en el Congrés Espanyol 1893-1923*. Per a una referència completa de cadascuna de les obres de la bibliografia esmentada, veure l'apartat de "Fonts i bibliografia comentada".

2. *Catalunya contemporània: una perspectiva d'història local i Estat i Nació*. Posteriorment, ambdós programes es varen fusionar en un de sol, amb el nom del segon i, encara, aquest ha estat adaptat més recentment a un nou programa: *Història comparada social, política i cultural*.

3. PALOMAS I MONCHOLÍ, Joan: *Els parlamentaris catalans i la lluita pel proteccionisme (1881-1885)*.

treball, era encetar una primera aproximació a aquest rerefons econòmic de l'activitat dels parlamentaris catalans, concretat en la seva relació amb les grans corporacions econòmiques catalanes demandants d'accions legislatives de defensa dels seus interessos.

La intenció d'aquest treball va ser també deixar per a una futura tesi doctoral l'altre gran aspecte que completaria una visió de conjunt d'aquest rerefons: la relació entre els parlamentaris catalans i el món dels negocis a Catalunya demandant igualment d'accions legislatives relacionades amb els seus interessos.

La present tesi doctoral, doncs, agafa ambdós nivells d'actuació —les corporacions econòmiques i el món dels negocis— i eixampla el marc cronològic analitzat cap els anys anteriors, concretament fins 1876, any en què s'obren les primeres Corts de la Restauració.

D'altra banda, en el context d'aquest cicle de doctorat dedicat als diputats catalans, han aparegut o estan en vies d'aparició diversos treballs d'investigació i tesis doctorals que analitzen d'altres aspectes i d'altres períodes relacionats amb ells. Amb els seus autors he intercanviat informacions i opinions, tant durant els cursos de doctorat com després. Aquests són els seus títols:

- CIVERA GUERRERO, Ángeles: *Las elecciones legislativas en Barcelona capital, 1875-1899*. Tesi doctoral, 1992.
- GUSTEMS TORRENT, Antoni: *Les eleccions provincials a Girona, 1875-1923*. Tesi doctoral, 1995.
- BRAVO SAN JOSÉ, Montserrat: *Los parlamentarios catalanes y la polémica arancelaria (1886-1890)*. Treball d'investigació de 9 crèdits, 1989.
- MARTÍ I VALLVERDÚ, Josep: *Josep Roig i Bergadà (1864-1937). Un liberal social i autonomista*. Treball d'investigació de 6 crèdits, 1989.
- PLANS I CAMPDERRÓS, M. Lourdes: *Els 93 parlamentaris catalans a les Corts espanyoles (1844-1853): una aportació a la classe política catalana contemporània a través de les seves 93 biografies*. Treball d'investigació de 3 crèdits, en preparació. *Els parlamentaris catalans (1844-1853)*, projecte de tesi doctoral.

Per la meua banda, la continuïtat de la present tesi doctoral ha d'anar en la direcció de l'estudi de la classe política catalana del dinou: biografies, comportaments polítics i partits a Catalunya.

2. Orientacions i hipòtesis de treball.

2.1. Delimitació del tema.

Crec que en plantejar una investigació sobre els parlamentaris catalans d'aquests anys, hi pot haver més d'una manera d'enfocar la qüestió. Una possible orientació de treball seria centrar la investigació en la dimensió més política dels parlamentaris: estudi dels partits a Catalunya, eleccions, entramat caciquista, articulació del torn de partits a nivell local i intervencions generals a les Corts. No obstant —i seguint les orientacions ja esmentades al treball d'investigació de 9 crèdits⁴— he escollit abordar el tema des de la vessant de les connexions entre el grup de parlamentaris i l'entramat econòmic que l'envolta i del que, en bona mesura, n'és portaveu a les Corts.

4. PALOMAS: *Els parlamentaris ...*, p.10.

Com ja s'ha apuntat anteriorment, dins de l'estudi d'aquest rerefons econòmic, encara podríem delimitar dos grans apartats. En primer lloc, hi ha una dimensió col·lectiva, concretada en la defensa a les Corts d'un seguit de demandes provinents de l'associacionisme català d'interessos econòmics, la més visible de les quals, però no pas l'única, és la lluita pel proteccionisme aranzelari. I en segon lloc, n'hi ha una altra d'individual o de grup reduït, en la tramitació d'afers d'interès empresarial, que té una dimensió parlamentària menor o, com a mínim, menys visible. La suma d'ambdues dimensions ha de permetre comprendre millor per què la classe econòmicament dominant a Catalunya sovint opta per una representació personal i directa a les Corts.

Cal afegir que la defensa del proteccionisme aranzelari pren, si més no en aquests primers anys de la Restauració, un protagonisme tan gran en la vida catalana, que actua com a element vertebrador respecte molts dels possibles temes d'investigació del període.

Així doncs, podem parlar de tres grans objectes d'estudi en el present treball: el grup de parlamentaris catalans, les grans associacions econòmiques catalanes demandants d'accions legislatives de defensa dels seus interessos de grup, i el món dels negocis a Catalunya demandant també d'accions legislatives relacionades amb els seus interessos. La intersecció entre el primer i els altres dos és l'objectiu central d'aquesta tesi. Pretenc, doncs, incidir especialment en la recerca del complex entramat d'interessos econòmics que envolta el grup de parlamentaris catalans i en l'anàlisi de com aquest influeix en la seva activitat política i parlamentària.

Cal dir que al costat d'aquests dos grans blocs de sectors demandants, n'hi hauria un tercer, de vegades imbrincat amb els altres, com és l'administració local, igualment necessitada de recórrer sovint a intermediaris polítics per arrencar a l'administració central mesures concretes relacionades amb el seu àmbit d'actuació. I advertir que aquest tercer bloc no entra dins dels objectius centrals de la tesi.

Un cop feta aquesta delimitació del tema, cal advertir que molts dels grans temes polítics plantejats a les Corts durant aquests anys, rebran sols un tractament referencial, quedant subordinats al tema central de la tesi.

2.2. Delimitació del període.

Un altre aspecte en el que convé insistir, és en el de la fixació del període estudiat, amb 1876 i 1885 (gener de 1886, de fet) com a talls cronològics.

1876 no necessita de gaire explicació: ha hagut importants canvis polítics en els anys immediatament anteriors⁵ i és el punt de sortida d'unes Corts que enceten un període nou, amb una personalitat prou definida, una nova Constitució, una recomposició del Senat i una activitat legislativa important. 1885, en canvi, sí necessita d'algunes precisions.

Si consideréssim els tres grans blocs a analitzar –classe política, corporacions econòmiques i món empresarial- i penséssim en una història autònoma de cadascun d'ells, l'any de 1885 potser no tindria una significació tan clara, llevat, és clar, que en ell es produeix la mort d'Alfons XII i que, per tant, el període estudiat es correspon amb el seu regnat amb Corts obertes. Però el que cerquem és la interrelació entre els tres blocs i, especialment, com la pressió rebuda des de les corporacions econòmiques condiciona el comportament de la

5. Per a la relació entre les grans corporacions industrials catalanes i els parlamentaris catalans als anys del Sexenni, veure IZARD, Miquel: *Manufactureros, industriales y revolucionarios*, 1979.

classe política catalana i, al mateix temps, com la dimensió d'actuació política d'aquelles evoluciona segons el marc polític general. Des d'aquest punt de vista, hi ha un procés que té 1885 com un dels seus punts més clars. Anem a veure-ho amb més deteniment.

El període de 1876-1885 representa un cicle complet d'alternances en el poder de conservadors, liberals fusionistes i esquerrans, culminant amb el nou període conservador de 1884-85. En la relació entre les corporacions i els successius governs, sempre en difícil equilibri i amb el record encara fresc de la política aranzelària del Sexenni, hi ha durant aquests anys una evolució que va des de les habituals crítiques als governs conservadors del període 1876-81 davant temes concrets (suspensió de la base 5a enlloc de la desitjada derogació, política d'acords comercials, aranzel de doble columna de 1877 ...), al pànic davant la formació del primer Govern liberal de 1881, amb *campanyes de defensa de la producció nacional* de dimensions sense precedents (tractat de comerç amb França, restitució de la base 5a), per arribar a l'autèntic horror davant la formació d'un govern de la *Izquierda Liberal Dinástica* (ILD) el 1883, amb ministres lliurecanvistes militants, que arriben al poc temps al tan temut acord comercial amb Gran Bretanya.

En aquest context, el Partit Liberal-Conservador (o senzillament, *Conservador*, PLC), és vist per bona part dels dirigents d'aquestes corporacions com l'alternativa a les reformes lliurecanvistes (oposició parlamentària a les reformes aranzelàries del Govern liberal, discursos de Cánovas a l'*Ateneo de Madrid* (AM) i a Barcelona) i la formació d'un govern d'aquest color el 1884 com el dic de contenció als que hom veu com a hereus directes del Sexenni; que el PLC, enlloc de desfer l'obra dels esquerrans, mantingui el que havia estat la màxima preocupació dels homes de les corporacions econòmiques catalanes, el *modus vivendi* amb Gran Bretanya de 1884-85, té per a aquestes un impacte extremadament profund.

Tots els temes analitzats amb respecte a la relació entre corporacions i polítics (malfiança envers la seva absència d'un model programàtic econòmic, concepcions corporatives de la política, noció de representació d'interessos, relacions de pressió cap el poder...) experimenten en aquest punt una ruptura important: la constatació de la inutilitat d'apostar per cap dels partits dinàstics espanyols. En aquest moment, doncs, hi ha un veritable replantejament dels sistemes de pressió i, entre ells, de l'estratègia parlamentària a seguir.

Quan s'ha parlat de les demandes de proteccionisme a Catalunya, tant des de la seva vessant de producció doctrinal com des de les campanyes concretes, com d'una de les vies d'arribada al primer catalanisme polític, cal considerar 1885 com un punt fonamental. Sols cal recordar que aquesta és la data de redacció del *Memorial de Greuges*, que té un important apartat dedicat a les reformes aranzelàries i, molt especialment al *modus vivendi* amb Gran Bretanya, i que la seva presentació directament al rei, salta els conductes polítics de tramitació habitual.

També, des del punt de vista dels parlamentaris catalans, hi ha un procés de primera importància que es repeteix i que convé comparar: l'oposició a la pròpia majoria que realitzen el 1882 els liberals fusionistes catalans, comandats per Víctor Balaguer, i la que protagonitzen els conservadors catalans el 1885, amb Duran i Bas al seu capdavant.

Una darrera observació pel que fa a aquest apartat: en el títol d'aquest treball s'esmenta el període 1876-1885, però, en realitat, les Corts inaugurades el 1884 no tanquen les seves sessions fins el gener de 1886. Això es així, perquè hi ha una breu legislatura de 1885-86 (sols set sessions al Congrés i vuit al Senat), amb majoria encara conservadora però ja amb

Govern liberal, que té com a objecte principal la celebració d'una sessió conjunta d'ambdues cambres —el 30 de desembre de 1885— per al formulisme del jurament de la reina regent, després de la mort d'Alfons XII. Des del punt de vista dels treballs parlamentaris, durant aquesta breu legislatura que tanca les sessions el 5 de gener de 1886, no hi ha cap tema rellevant. Per això he preferit esmentar la data de 1885 i no la de 1886, que és, a més, punt de sortida d'unes Corts de llarga durada: les corresponents al *Gobierno largo de Sagasta*.

2.3. Delimitació del grup de parlamentaris.

Parlar de *parlamentaris catalans*, hauria de significar, en realitat, prescindir de divisions administratives i presentar un grup considerablement més ampli del que aquí presento. En aquest sentit, els parlamentaris que representen les quatre províncies de la Catalunya estricta, serien sols una part d'un grup idealment més ampli. Aquesta és una primera delimitació. La segona, es refereix a la important presència de parlamentaris forans, els *cuneros*, a bona part dels districtes electorals de l'Espanya de la Restauració.

Durant el període estudiat, corresponien a la Catalunya estricta un total de 42 escons al Congrés: 18 per als districtes de la província de Barcelona i 8 per als districtes de cadascuna de les altres tres províncies. Al Senat, i a partir de 1877 (les eleccions de 1876 es fan encara amb la llei electoral de 1870, que preveia l'elecció de 4 senadors per província), serien 12 escons electius: 3 per a cada província; més una representació corporativa de l'arquebisbat de Tarragona, Universitat de Barcelona (UB) i Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (SEBAP) (aquest darrer escó incloïa també les societats balears i aragoneses) i un grup variable de senadors permanents (per dret propi o vitalicis per nomenament de la Corona, com veurem al capítol primer).

Ara bé, en el moment d'intentar delimitar un grup de parlamentaris catalans a les Corts espanyoles, i donades les característiques de distorsió del sistema electoral pròpies de l'època, ens trobem que no hi ha una estricta coincidència entre escons per Catalunya i parlamentaris *catalans* (catalans per naixement, residència, desenvolupament de llur activitat professional...): hi ha personatges forans ocupant escons catalans (els *cuneros*, sovint absolutament desvinculats del districte per on surten electes), però també catalans ocupant escons d'altres demarcacions, això sense oblidar el grup de senadors permanents, als que no se'ls pot atorgar un criteri d'adscripció a un districte territorial perquè llur nomenament no depèn d'una elecció.

Entre els propis parlamentaris, així com entre els comentaristes de l'època, apareix prou clarament aquesta distinció entre parlamentaris *catalans* i parlamentaris *electes per Catalunya*. Així, per exemple, el comte de Torre-Mata (Francesc de Mata i Alós) que, tot i ser vitalici des de 1881, presideix el grup de senadors catalans a la legislatura de 1881-82, al·ludint a una reunió de senadors catalans manifesta: *se lamentó de que no se hallaran presentes, sin duda por sus ocupaciones, todos los senadores catalanes o por Cataluña*⁶. O el corresponsal del *Diario de Barcelona* a Madrid, en informar d'una altra reunió de senadors catalans, parla de *los senadores catalanes, no los de Cataluña*⁷.

Aquesta distinció entre ambdós nivells de vinculació parlamentària amb Catalunya va agafant més i més importància a mesura que s'intenta fer una anàlisi dels parlamentaris

6. *La Mañana* (Madrid), 6-4-1882.

7. *Diario de Barcelona*, 10-6-1882, edició de la tarda, p.7275.

catalans com a grup. En els moments en què tots ells s'agrupen per fer un front comú contra les reformes de l'aranzel i els grans acords comercials, el sector de parlamentaris *cuneros* (anomenats així els personatges aliens a un districte), amb altres interessos i altres connexions, se'n desmarca clarament (tot i que amb diversos graus, que van d'un cert compromís amb les demandes del districte que representen, fins el desinterès més absolut). D'aquesta manera, quan el 1881 alguns senadors *cuneros* electes per Catalunya adopten una postura ambigua davant de les peticions fetes per una comissió de l'Institut de Foment del Treball Nacional (IFTN), alguns senadors catalans s'hi mostren contraris i decideixen sumar esforços amb el grup de diputats catalans. Ens diu d'aquest afer l'òrgan de l'IFTN: *parece que muchos senadores, casi todos ellos nacidos en Cataluña, no están de acuerdo con sus compañeros y han manifestado su propósito, que ya han cumplido, de asistir a las reuniones de los diputados catalanes en que se trate la cuestión económica*⁸.

I, en l'extrem contrari, parlamentaris catalans però electes per altres demarcacions, poden situar-se al costat del gruix de diputats i senadors catalans. Aquest és el cas del comte de Casp (Eulogi Despujol i Dusay), que el 1885 es troba representant el districte porto-riqueny d'Aguadilla, quan es presenta al Congrés el projecte de llei de *modus vivendi* o conveni comercial amb Gran Bretanya, tan temut pels catalans. El comte, després d'aclarir que aquest conveni no afecta els interessos de les Antilles, assegura que *desde este momento también mi puesto natural estaba al lado de la diputación catalana, que permanece unida y compacta en esta cuestión y que representa tan fielmente los intereses del antiguo principado catalán*⁹.

Reflexió a part mereix el tema dels senadors de la part permanent del Senat. Si bé es tracta de personatges sense una vinculació electoral a un districte, l'anàlisi de llurs comportaments a l'alta cambra permet comprovar amb escreix que, si més no, bona part d'ells, mantenen una estreta sintonia amb els interessos i demandes de la seva zona de procedència. Ja hem vist més amunt el comte de Torre-Mata, senador vitalici i president dels senadors catalans. A ell podem afegir significatius exemples d'identificació de senadors permanents amb interessos catalans, com ara el polític liberal Josep Maluquer, que el 1885 protagonitza una aferrissada defensa del Dret Civil català.

Si a aquest compromís de molts senadors permanents amb els interessos de la seva zona de procedència, hi afegim el fet que habitualment sols accedeixen a les senadories permanents personatges d'una rellevància política i/o econòmica destacada, la conclusió que podem treure'n és que la seva inclusió dins del grup de parlamentaris catalans esdevé altament recomanable.

Es presenta, doncs, un problema metodològic a l'hora de definir un criteri que permeti delimitar no sols el grup de catalans, sinó qualsevol altre grup d'una zona concreta a les Corts espanyoles de l'època, que es fa encara més evident quan els parlamentaris de la zona a analitzar presenten uns comportaments tan específics dins de l'activitat parlamentària com és el cas català. Hi ha diversos criteris possibles per delimitar aquest grup i tots ells presenten els seus inconvenients:

1) Districtes territorials. L'objecte d'estudi són els diputats i/o senadors que han estat electes pels districtes de la zona que hom vulgui investigar. Aquest ha estat el criteri

8. *El Eco de la Producción*, núm. 40, 16-11-1881, p.693.

9. *Diario de las sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados* (DSC), legislatura de 1884-85, 5-3-1885, núm. 103, p.2668.

majoritàriament adoptat pels treballs existents fins el moment. Així, el *Diccionario biográfico de los parlamentarios de Vasconia (1808-1876)* de Joseba Agirreazkuenaga i altres¹⁰, inclou diputats i senadors electes pel País Basc i Navarra, tant si són *del país* com *cuneros*. Fins i tot inclou personatges que han obtingut acta de parlamentari per més d'un districte si algun d'aquests és basc o navarrès, encara que finalment hagin optat per l'altre districte. La inclusió a l'estudi de Pascual Madoz, per exemple, no es deu al fet d'haver nascut a Pamplona, sinó a haver obtingut acta de diputat el 1841 per Navarra, Osca i Lleida, optant per aquest darrer districte. Però, en canvi, no inclou els parlamentaris bascos i navarresos electes per altres demarcacions ni els senadors permanents.

Igualment, el *Diccionario biográfico de parlamentarios castellanos y leoneses (1876-1923)* de l'equip dirigit per Pedro Carasa¹¹, segueix el mateix criteri. Així, per exemple, inclou com a objecte d'estudi Antoni Ferratges (marquès de Mont-Roig des de 1887), polític català amb una llarga trajectòria parlamentària representant el districte de Granollers que, fugisserament, és senador per Zamora el 1889-90. D'altra banda, aquest treball agafa com a àmbit geogràfic d'estudi les províncies de l'actual comunitat autònoma de Castella i Lleó, que no es corresponen amb l'organització territorial de l'època.

També han optat per un criteri territorial Gema Martínez de Espronceda en el seu treball sobre els diputats aragonesos durant el Sexenni¹² i Alicia Yanini en la seva aproximació als diputats valencians de 1876-1901¹³.

L'inconvenient d'aquest criteri és que pot incloure parlamentaris que obtenen representació per un districte sols molt eventualment, sense connexió de cap mena amb les seves demandes i sense identificació amb un grup de parlamentaris determinat, mentre es deixa de banda possibles personatges que sí arriben a aquest grau d'identificació, però que han obtingut llur escó fora de la seva àrea, més el significatiu contingent dels senadors permanents.

2) Districtes territorials, però sense *cuneros*. Del grup de parlamentaris electes pels districtes objecte d'estudi, es manté els que són *del país* i se n'elimina els *cuneros*. Aquest és el criteri fet servir per Félix María Castrillejo Ibáñez i Antonio Fernández Sancha en el seu treball "Aproximación a las elites castellanias durante la Restauración. Diputados y senadores por Burgos (1875-1923)"¹⁴, que exclouen del seu estudi els *cuneros*, en considerar-los desvinculats dels interessos locals.

Aquest criteri presenta el mateix inconvenient de no inclusió dels parlamentaris d'una determinada àrea, que obtenen representació per altres demarcacions o bé que aconseguen senadories permanents.

3) Personatges regionals. Aquí, la unitat de mesura ja no seria el districte territorial sinó el personatge concret: la seva pertinença a l'àrea objecte d'estudi marcaria la seva inclusió dins

10. AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, Joseba; SERRANO ABAD, Susana; URQUIJO GOITIA, José Ramón; URQUIJO GOITIA, Mikel: *Diccionario biográfico de los parlamentarios de Vasconia (1808-1876)*, 1993. Veure també AGIRREAZKUENAGA, J.; URQUIJO, J.R.; SERRANO, S.; URQUIJO, M.: " Trayectorias de la élite parlamentaria vasca durante la crisis del Antiguo Régimen (1808-1876)", 1992; AGIRREAZKUENAGA, Joseba; SERRANO, Susana; URQUIJO, José Ramón; URQUIJO, Mikel: "La élite política. Fuentes y metodología para un estudio prosopográfico: Diccionario de los parlamentarios de Vasconia. 1808-1876", 1994.

11. CARASA, Pedro (ed.): *Élites castellanias de la Restauración. I: Diccionario biográfico de parlamentarios castellanos y leoneses (1876-1923)*, 1997.

12. MARTÍNEZ DE ESPRONCEDA, Gema: *Los diputados aragoneses de la Gloriosa a la I República (1868-1874)*, 1997.

13. YANINI MONTÉS, Alicia: "Parlamentarios valencianos: Los diputados (1876-1901)", 1982.

14. CASTRILLEJO IBÁÑEZ, Félix María; FERNÁNDEZ SANCHA, Antonio: "Aproximación a un estudio de las elites castellanias durante la Restauración. Diputados y senadores por Burgos (1875-1923)", 1994.

d'un grup diguem *regional* de parlamentaris o *del país*, en terminologia de l'època, independentment del districte per on hagi obtingut el seu escó.

Tot i que en un sistema electoral distorsionat com el de la Restauració, aquest criteri ens permetria acostar-nos més que l'anterior a la delimitació del grup, presenta també la dificultat d'atorgar la ciutadania d'una àrea determinada a un seguit de personatges. Definir un criteri de *catalanitat*, posem per cas, i incloure o excloure els parlamentaris que el compleixin és arriscat. Ens és vàlid per incloure un comte de Casp, un Maluquer o un Girona, però no ho és tant per afegir a la llista un Güell i Renté o un Soler i Bou, parlamentaris netament catalans però electes per districtes antillans i sense gaire connexió real amb Catalunya. Igualment, ens és vàlid per excloure un José María Celleruelo Poviones, diputat per Lleida un únic cop, però onze vegades per Oviedo i després senador vitalici, o Carlos Navarro y Rodrigo, senador un cop per Tarragona i diverses vegades diputat i senador per districtes d'Alacant, Balears, Conca i Almeria i després també senador vitalici, però tampoc no ho és tant per excloure parlamentaris d'altres procedències, però que mantenen una estreta sintonia amb les demandes del districte que representen, com un Pedro Diz Romero, director del periòdic madrileny *La Mañana* i diputat per Olot, que extrema la defensa de postures proteccionistes.

4) Suma dels anteriors, agafant per tant el màxim nombre de parlamentaris. Aquest criteri tindria com a únic objecte no deixar fora de la investigació cap personatge que hagi tingut una vinculació d'una o altra mena amb la zona objecte d'estudi, però suma els inconvenients dels altres criteris, especialment visibles quan s'analitza les actituds dels parlamentaris com a grup.

Finalment, he optat per un criteri intermedi, consistent en incloure tots els parlamentaris catalans i/o electes per districtes catalans, però amb diferents nivells d'atenció en funció de llur grau de vinculació amb Catalunya. El títol de la tesi, *els parlamentaris catalans* i no *els parlamentaris de Catalunya*, respon a aquesta intencionalitat. Els nivells establerts són els següents:

-Nivell 1r: personatges catalans que representen un districte català. És el grup més nombrós i l'objecte prioritari d'estudi en aquest treball. A tall d'exemple, Josep Ferrer i Vidal, important industrial tèxtil estretament lligat a les corporacions industrials, però també home de negocis amb inversions en camps molt diversificats, és diversos cops senador electiu per Barcelona. Pot ser un dels exemples més significatius de representació parlamentària d'interessos econòmics catalans.

-Nivell 2n: personatges catalans que no representen cap districte. Per als senadors permanents, sí he fet servir un criteri de catalanitat, ja que no representen cap districte electoral concret. Amb ells, ens trobem que sovint ocupen una senadoria vitalícia després d'haver exercit càrrecs parlamentaris electius per districtes catalans. Així, per exemple, l'esmentat Maluquer obté una senadoria vitalícia el 1881, després d'haver representant Lleida al Senat diversos cops.

Al seu costat, però, hi ha altres personatges que passen directament a ocupar el càrrec, sense cap etapa electiva prèvia. Pot ser el cas del comte de Peralada (Tomàs de Rocabertí de Dàmeto i Veri), que el 1878 pren possessió d'una senadoria permanent per dret propi com a *grande de España*.

Dins d'aquest grup, l'únic personatge una mica dubtós en quant a la seva inclusió és Antonio López y López (marquès de Comillas), senador vitalici a partir de 1882; el marquès,

tot i ser cantàbric de naixement i d'haver viscut molts anys a Cuba, acaba instal·lant-se a Barcelona i estenent la seva complexa xarxa de negocis des d'aquesta ciutat i en estreta relació amb el grup de financers catalans.

-Nivell 3r: personatges forans que acaben mantenint una relació estable amb el seu districte. Dins dels personatges de procedències foranes, hi ha també una mena de graduació pel que fa a relació amb el districte pel qual han resultat electes. Així, trobem personatges que, tot i aquesta procedència, sí mereixen una certa atenció d'estudi, ja que mostren força sintonia amb els interessos del districte que representen, com és el cas esmentat més amunt de Diz Romero.

-Nivell 4t: personatges catalans que representen un districte de fora de Catalunya. Dins d'aquest grup, he inclòs com a objecte d'estudi aquells personatges que han representat també algun districte català o bé que fan alguna al·lusió explícita a la seva catalanitat a les Corts, però no he inclòs d'altres personatges que, tot i ser catalans o tenir alguna connexió amb Catalunya, no hi mantenen cap vinculació parlamentària.

Així, a més de l'esmentat comte de Casp, trobem el vilanoví Francesc Gumà i Ferran, que després de representar al Congrés el districte cubà de Matanzas en dues ocasions, obté la representació d'Igualada.

En canvi, Joan Antoni Soler i Morell, Antoni Soler i Bou o Josep Güell i Renté són catalans electes per districtes antillans, però sense relació directa entre el seu càrrec i els interessos dels grups catalans. No s'inclouen en el grup de parlamentaris estudiats. Com tampoc no s'inclouen personatges com el polític conservador, nascut a Lleida, Fernando Cos-Gayón (esmentat per Ainaud de Lasarte en el seu estudi de ministres catalans a Madrid¹⁵).

-Nivell 5è: personatges forans que mantenen poca o nul·la relació amb el seu districte, generalment amb una sola elecció en ell, com ara els ja esmentats Celleruelo o Navarro y Rodrigo. És el grup que rebrà un tractament més superficial, ja que s'aparta més dels objectius d'aquest treball. Aquesta mena de personatges *cuneros* són més freqüents als districtes de Lleida i part de Tarragona.

Sembla clar, doncs, que entre el nivell d'actuació parlamentària d'un Ferrer i Vidal i d'un Celleruelo, tot i haver estat escollits ambdós en un moment determinat per un districte català, hi ha un salt més que notable. Les motivacions, prioritats i preocupacions d'un tenen poc a veure amb les de l'altre.

De la mateixa manera, cal precisar que hi ha alguns parlamentaris que obtenen acta de diputat o senador i, fins i tot, alguns d'ells arriben a ser admesos per les respectives cambres. Ara bé, si no arriben a prendre possessió del càrrec, no els considero parlamentaris en actiu i, per tant, no han estat inclosos com a objecte d'estudi. Aquest pot ser el cas de Joan Jover i Serra, al Congrés, o de Melcior Ferrer i de Bruguera, al Senat.

Encara dins d'aquest apartat de delimitació del grup de parlamentaris, cal esmentar un altre problema que apareix tot sovint: el de fixació de la identitat exacta dels personatges que tenen títol nobiliari, donada la utilització preferent que es fa d'aquest per ells mateixos i pel seu entorn, però també a les mateixes fonts oficials, en detriment del nom i cognoms reals del personatge. I això tant entre la noblesa antiga, com entre els personatges d'ennobliment recent.

15. AINAUD DE LASARTE, Josep Maria: *Ministres catalans a Madrid. De Ferran VII a José María Aznar*, 1996.

En els repertoris nobiliaris, s'acostuma a esmentar el nom i cognoms sencers del personatge que obté un títol, però no les dates exactes en què aquest és transmès als seus successors, bé per defunció, bé per cessió. D'aquesta manera, quan les dates de defunció d'un personatge són dubtoses o senzillament es desconeixen, es fa difícil de precisar a partir de quin moment el propietari d'un determinat títol nobiliari és un personatge concret o ja el seu successor.

Per acabar-ho de complicar, els personatges que acumulen diversos títols nobiliaris, poden cedir al seu fill primogènit un d'ells, que aquest fa servir ja en vida del pare. En morir aquest, el fill hereta el títol principal, que passa a utilitzar-lo com a propi en primer lloc. Ara bé, si el fill ja havia destacat en algun terreny en vida del pare fent servir el títol cedit i continua en actiu un cop passa a utilitzar el títol principal, en trobem que un mateix personatge és conegut amb dos títols diferents.

El cas més notable d'aquestes situacions entre el grup de parlamentaris estudiat, és el de la família Sentmenat. El marquès de Sentmenat titular en el moment d'iniciar el període estudiat, és Joaquim Gassol i Sentmenat i de Vilallonga, que cedeix el títol de marquès de Ciutadilla al seu fill, Ramon Maria de Sentmenat i Despujol. Com a tal marquès de Ciutadilla, aquest personatge té una actuació pública destacada en diversos fronts. Amb la mort del pare, el 1884, passa a ocupar el títol principal i a continuar la seva actuació amb ell. Així, doncs, tenim que Ramon Maria té una part de la seva actuació pública com a marquès de Ciutadilla i una altra com a marquès de Sentmenat. De la mateixa manera, si parlem de *marquès de Sentmenat*, ens estem referint a Joaquim fins a una certa data i a Ramon Maria fins una altra. En un cas, un mateix personatge és conegut amb dos títols diferents, mentre que en l'altre, un mateix títol correspon a dues persones diferents en un espai de temps determinat.

He adoptat el sistema d'anomenar els personatges amb títol nobiliari, per aquest, seguint el costum de l'època. En cas que en tinguin més d'un, pel que ells mateixos adopten com a principal. El primer cop que apareix un títol nobiliari en el text, indico entre parèntesi el personatge que l'està ocupant, amb el nom i cognoms complets, llevat potser d'alguns personatges que apareixen molt circumstancialment. Els successius cops que apareix el mateix títol, ja no n'indico el titular. Quan hi ha canvis de titularitat, ho indico també. A més, al principi de la tesi hi ha un índex de títols nobiliaris que apareixen durant el treball, amb els noms dels personatges als que corresponen.

Els parlamentaris que no disposen de títol nobiliari, no estan tampoc exempts de dificultats de fixació del nom i cognoms exactes. Tenint en compte que les actes electorals arribaven a les Corts amb els noms manuscrits i que algunes cal·ligrafies infectes es prestaven a confusió, alguns parlamentaris apareixen, fins i tot en documentació oficial com el propi diari de sessions, amb errades importants. Així, per exemple, Jaume Nuet i Mingell, comte de Torregrossa, apareix en algunes ocasions com *Huet*, per la confusió entre les lletres "H" i "N" majúscules. Tractant-se de la primera lletra del primer cognom, la confusió dificulta la localització del personatge en índexs i repertoris parlamentaris. Una altra confusió freqüent, és la utilització indiscriminada de les lletres B i V o G i J per esmentar un mateix personatge.

En altres casos, la documentació oficial no esmenta mai el segon cognom d'un determinat personatge, trencant la norma d'esmentar tots dos cognoms. Això obliga a cercar

en altres fonts el segon cognom, però alhora planteja el problema de possibles confusions entre pares i fills amb un mateix nom.

2.4. Línies generals d'investigació.

Un cop delimitats l'assumpte, el període i el grup concret de parlamentaris objecte d'estudi, i feta una primera aproximació al tema, apareixien alguns interrogants:

- a) Per què en aquests anys els personatges amb una situació econòmica predominant a Catalunya tot sovint opten per una representació personal i directa a les Corts?
- b) Són iguals la seva representació i els seus treballs parlamentaris al Congrés i al Senat?
- c) A més d'ells mateixos, de quins altres elements parlamentaris disposen?
- d) En quina mesura assoleixen satisfacció les seves demandes? És aquesta igual per a les provinents de les corporacions industrials que per a les representatives d'altres sectors econòmics? I entre aquestes i les demandes del món dels negocis?
- e) Una eventual insatisfacció d'aquestes demandes, comporta actituds de replantejament del marc polític?

Les línies generals d'investigació, doncs, s'han encaminat cap els següents objectius:

- 1) Informació biogràfica dels parlamentaris, en funció dels nivells de prioritats enumerats anteriorment.
- 2) Anàlisi de llurs intervencions a les Corts: en primer lloc, la proporció entre els treballs legislatius generals més els grans debats polítics del període i els treballs parlamentaris de representació; en segon lloc, les actituds d'un pre-catalanisme polític, així com la consciència de l'especificitat del grup.
- 3) Aproximació al món de les corporacions: context econòmic (especialment la política aranzelària), principis doctrinals, demandes, treballs de pressió, estratègia parlamentària.
- 4) Aproximació al món dels negocis: finances, negocis colonials i ferrocarrils; demandes, rivalitats d'interessos entre companyies, representació parlamentària.
- 5) Anàlisi dels resultats obtinguts en les demandes fetes a les Corts.

2.5. Hipòtesis de treball.

Són diverses les hipòtesis de treball de les que ha partit aquesta investigació, especialment tenint ja unes primeres conclusions del treball d'investigació de 9 crèdits.

En primer lloc, la presència dins del grup de parlamentaris catalans de personatges pertanyents a sectors econòmics diversos, sembla abastar tot un ampli ventall que va dels industrials tèxtils i propietaris agraris al sectors de finances, ferrocarrils, negocis colonials, marina mercant, comerç i propietat immobiliària. Ara bé, es perfila una marcada tendència a una presència més significativa d'alguns sectors (industrials, naviliers i membres de companyies de ferrocarrils) al Congrés i d'uns altres (propietat agrària i immobiliària, finances i negocis colonials) al Senat.

En segon lloc, podem apreciar que sols una part molt reduïda del grup de parlamentaris catalans té una activitat rellevant en els treballs legislatius i grans debats generals de les Corts espanyoles, destacant entre ells amb claredat la figura de Víctor Balaguer. El gruix de

parlamentaris intervé poc o és clarament absentista durant períodes llargs. En canvi, hi ha una atenció prioritària cap els temes d'interès econòmic relacionats amb Catalunya. Com a grup, això es concreta en la defensa d'una política aranzelària proteccionista i, a un nivell més reduït, en la tramitació d'afers concrets relacionats amb el món dels negocis.

En tercer lloc, veiem com aquesta defensa d'una política aranzelària proteccionista és la que dona al grup de parlamentaris catalans una personalitat molt definida dins de la política espanyola, amb actituds ben diferenciades i formes organitzatives pròpies que traspassen el sistema de partits dinàstics, tant amb majories conservadores com liberals a les Corts. L'excepció es trobaria entre una part dels diputats i senadors per Lleida i, en menor grau, per Tarragona. Crec que aquesta nota discordant ha de venir no tant del fet que els interessos dels districtes que representen siguin uns altres, com del fet que es tracta de parlamentaris *cuneros*, sovint sense vinculació amb el districte.

En quart lloc, hem de fixar-nos en la importància que donen al fet d'obtenir una representació parlamentària tant les corporacions econòmiques catalanes representatives de sectors econòmics concrets, com algunes empreses significatives dels sectors de finances, ferrocarrils i negocis colonials. Crec que en els treballs de pressió que executen unes i altres per assolir els seus objectius, està prou definida el que podríem anomenar una *estratègia parlamentària*, que garanteixi la presència a les cambres de personatges afins als seus interessos, que puguin plantejar demandes i gestionar afers que depenen d'una intervenció del poder legislatiu.

I en cinquè lloc, m'interessa especialment comprovar fins quin punt tenen èxit els treballs parlamentaris de representació de cadascun dels sectors econòmics catalans esmentats. Penso que el grau d'èxit ha de variar segons els sectors, així com també ha de variar el volum de demandes fetes a les Corts i el grau d'imprescindibilitat de l'acció legislativa o la rivalitat amb altres interessos demandants. Tot sembla indicar que hi ha alguns sectors, sobretot els que tenen una presència més significativa al Senat, que obtenen una més gran satisfacció a les seves demandes, mentre que n'hi ha d'altres que no n'obtenen en el grau desitjat. Crec també que els fracassos obtinguts per aquests darrers desperten entre els sectors econòmics catalans demandants una creixent reacció de desencís envers la política espanyola, així com una presa de consciència de l'especificitat catalana enfront de la resta de l'estat, constituint una de les vies que duen al naixement del catalanisme polític.

3. Estructuració de la tesi.

La tesi consta d'una introducció general, una part central del treball i una relació de fonts i bibliografia més un apèndix documental. La part central s'ha estructurat en sis capítols, seguits de les conclusions. D'aquests sis capítols, els dos primers tenen un caràcter de contextualització del marc en què es desenvolupa l'acció principal (la representació d'interessos); es tracta de les Corts espanyoles i de la política econòmica del període. El tercer i el quart, es refereixen als demandants de determinades actuacions parlamentàries; són les corporacions econòmiques catalanes i les empreses amb seu o relacionades amb Catalunya. El cinquè està dedicat als personatges que reben aquestes demandes provinents de Catalunya i que les executen a les Corts i als ministeris. Finalment, el sisè capítol, dedicat a la representació d'interessos, seria la culminació dels anteriors, el lloc d'encontre entre un context polític i econòmic, uns demandants, uns receptors d'aquestes demandes i unes actuacions parlamentàries concretes. Anem a veure-ho amb més deteniment.

El capítol primer està dedicat a les Corts espanyoles del període i vol donar una visió de conjunt del context polític i parlamentari del període. S'hi analitza el disseny del nou règim de la Restauració, les actituds dels sectors burgesos catalans davant d'aquest, la configuració del sistema parlamentari, amb especial atenció a la composició restrictiva del Senat, presència de les elits a les Corts, diferents opcions polítiques representades a Congrés i Senat i cronologia dels governs i de les Corts del període i principals esdeveniments històrics. Es fa igualment una primera aproximació al grup de parlamentaris catalans.

El capítol segon té la funció d'introduir el tercer i quart (dedicats a les corporacions econòmiques i al món dels negocis, respectivament). Pretén fer una reflexió entorn a la importància de la representació parlamentària de cara a la satisfactòria resolució d'afers relacionats amb els diversos sectors econòmics. S'hi analitza el context legislatiu d'aquests afers, tant pel que fa a la política econòmica del període com a temes més de gestió administrativa: política aranzelària, política fiscal, política econòmica diversa, legislació ferroviària, contractes amb l'estat i gestions realitzables als ministeris.

El capítol tercer està dedicat a fer una aproximació al món de les corporacions econòmiques catalanes. Aquestes, tenen dins del conjunt de la tesi, un pes específic més gran que el següent capítol (món dels negocis), donat el seu paper fonamental en la comprensió del complex entramat econòmic que envolta l'activitat dels parlamentaris. S'hi analitza l'organització de les corporacions com a grups d'interès, evolució, principals demandes, components ideològics (amb especial atenció a la política aranzelària i a la visió del sistema polític) i treballs com a grups de pressió. Dins d'aquests treballs, hi ha un apartat dedicat al que anteriorment he anomenat la seva *estratègia parlamentària*.

Les corporacions industrials representatives del sector tèxtil són, dins d'aquest capítol, les que tenen un protagonisme més gran. Al seu costat, trobem les representatives d'altres sectors econòmics: hi ha les que apleguen els interessos de la propietat agrària, dels naviliers i comerciants, de la propietat immobiliària i de la indústria surera.

D'aquest capítol dedicat a les corporacions, sols cal afegir que les grans campanyes endegades durant aquests anys que comporten demandes concretes fetes a les Corts, únicament queden aquí apuntades, ja que mereixeran un tractament més detallat al capítol sisè.

El capítol quart està dedicat al món dels negocis amb implantació a Catalunya. S'hi analitza sobretot el grup del marquès de Comillas, germans Girona, Evarist Arnús i altres (l'anomenat *grup català de finances*), lligat als grans negocis financers i colonials, i, d'altra banda, les diverses companyies ferroviàries amb traçat per Catalunya, en funcionament o en projecte. Igual que en el capítol anterior, es dedica un apartat a analitzar les connexions parlamentàries d'aquests sectors. Igualment, els temes que comporten una demanda parlamentària queden sols apuntats, ja que són tractats amb més amplitud al capítol sisè.

El capítol cinquè està dedicat al grup de parlamentaris catalans. En primer lloc, se'ls analitza com a grup: context d'agrupacions *regionals* de parlamentaris i agrupacions específiques dels parlamentaris catalans, amb especial incidència en la Diputació Catalana (DC). Es fa també un paral·lelisme entre aspectes més ideològics (sobretot proteccionisme) de les corporacions i els defensats pels parlamentaris catalans. Finalment, s'hi analitza l'especificitat dels seus comportaments parlamentaris dins de la política espanyola.

A continuació, s'ofereix una visió més individualitzada dels parlamentaris, amb aproximacions biogràfiques, seguint els criteris de prioritats enumerats anteriorment. Els parlamentaris estan aquí mínimament agrupats segons llur activitat socioprofessional, criteri que si bé permet obtenir una orientació del pes de cada sector en la representació parlamentària, sovint té l'inconvenient que un mateix personatge es mou en molt diversos àmbits econòmics alhora, pel que la seva fixació en un d'ells presenta algunes dificultats. En aquests casos, s'ha optat per incloure'l en l'apartat en el que apareix amb una dedicació més prioritària.

Alguns dels parlamentaris reben un tractament més prioritari, donada llur importància per al tema estudiat. Aquest seria el cas de Víctor Balaguer, Manel Duran i Bas, Josep Ferrer i Vidal, Pere Bosch i Labrús, Manel Girona i Agrafel, Ferran Puig i Gibert, Frederic Nicolau i Condeminas, els marquesos de Monistrol (Josep Maria Escrivà de Romaní i Dusay) i de Ciutadilla i Fèlix Macià i Bonaplata.

I pel que respecta al capítol sisè, seria la síntesi dels altres blocs temàtics analitzats, en forma de treballs concrets a les Corts. S'ha estructurat en funció de les demandes dels sectors vistos fins aquí: corporacions industrials, corporacions d'altres sectors econòmics, *grup català de finances* i companyies ferroviàries.

Tanca aquesta part central de la tesi un breu capítol de conclusions.

Als apèndixs, hi ha diversa informació que la seva extensió fa poc recomanable incloure-la enmig del text de la part central de la tesi. Consta de dues grans parts: els quadres i els textos. Amplien altres informacions aparegudes en aquesta part central de la tesi.

Finalment, a l'apartat dedicat a les fonts i bibliografia consultades, s'ofereix informació addicional a tota la documentació impresa de l'època (premsa, fulls volants, fullets i llibres): centre on és localitzable i breu resum del contingut.

Les notes que acompanyen el text van a peu de plana, començant a cadascun dels sis capítols una numeració nova. D'altra banda, els organismes, partits polítics, empreses i corporacions que són esmentats en diverses ocasions, són substituïts pel seu acrònim. En aquests casos, s'esmenta el nom sencer el primer cop, indicant entre parèntesi l'acrònim, mentre que la resta de vegades es fa servir ja directament aquest. Als índexs, es pot localitzar la relació completa d'acrònims emprats i els noms sencers que representen. D'altra banda, els imports en pessetes i altres monedes que apareixen en el transcurs de la tesi, disposen de la seva equivalència en euros¹⁶.

4. Valoració de les fonts i bibliografia consultades.

Per a la classificació dels materials consultats, faig servir dos grans criteris: materials de l'època o posteriors, d'una banda, i materials manuscrits o impresos, de l'altra. La primera divisió distingeix entre les fonts primàries i les secundàries i la segona, entre els materials inèdits i els publicats. Dins de l'apartat de materials impresos de l'època, i a més de les publicacions periòdiques, faig una distinció entre fulls volants, fullets i llibres, per ressaltar les característiques de cada format i atenent els següents criteris:

16. Bases de les equivalències, 1 euro = 166,386 pessetes. L'import en euros s'expressa amb dos decimals, amb arrodoniment del segon incrementant-lo en una unitat, si el tercer (que no apareix) és igual o superior a 5.

-Fulls volants: imprès que consta d'un sol full de paper, que pot contenir text en una o en les dues cares o que pot estar doblegat per la meitat, formant aleshores fins a quatre pàgines. El text ve just després del títol. Molt breu i concís, s'utilitza per a un fet molt concret, com pot ser un manifest o una petició a les Corts.

-Fullets: obres impreses d'una extensió no gaire gran, generalment no superior a la cinquantena de pàgines, tot i que la llei d'impremta de 1879 fixa en 200 les pàgines a partir de les quals una obra impresa havia de deixar-se de considerar fullet per passar a ser llibre. Contenen una portada diferenciada de la resta de l'obra i pàgines numerades. És un format molt habitual, utilitzat tant per a treballs d'opinió com per a memòries anyals de les empreses, recopilacions de discursos, projectes i demandes diverses.

-Llibres: obres impreses d'una extensió superior a la del fullet. No he fixat un nombre exacte de planes, a partir de les quals fer la distinció entre fullet i llibre ja que, per al període estudiat, la majoria dels primers es mouen al voltant de la trentena de pàgines, mentre que els segons acostumen a superar les dues-centes. El format llibre, s'utilitza per a treballs que requereixen una elaboració més gran, com assaigs doctrinals, biografies col·lectives, traduccions i publicacions oficials. S'inclou també dins d'aquest darrer apartat les reedicions i recopilacions de textos de l'època fetes en dates posteriors.

De l'anterior classificació en surten sis grans apartats:

1. Documentació d'arxiu.
2. Publicacions periòdiques de l'època.
3. Bibliografia de l'època I: fulls volants.
4. Bibliografia de l'època II: fullets.
5. Bibliografia de l'època III: llibres.
6. Bibliografia posterior.

Com ja s'ha dit, a l'apartat de fonts i bibliografia s'ofereix informació addicional sobre els quatre capítols de materials impresos de l'època.

Durant el treball, quan s'esmenta una citació bibliogràfica per primer cop com a nota a peu de plana, se n'indica sols l'autor o autors, el títol, l'any i la pàgina, deixant la referència completa per a la relació final de fonts i bibliografia. Els successius cops, tant dins del mateix capítol com dels següents (amb numeració de notes a peu de plana independent), s'esmenta de manera abreujada. Les normes emprades per a la citació bibliogràfica, són les del Gabinet de Llengua Catalana de la UAB¹⁷.

Hi ha en aquest treball un pes més gran de les fonts i bibliografia de l'època que no pas de la bibliografia posterior que, d'altra banda, per a alguns dels aspectes analitzats és encara escassa. A continuació, en veurem algunes de les més significatives, agrupades en grans blocs.

-Diaris de sessions. El *Diario de las sesiones de las Cortes*, amb edicions independents per a Congrés i Senat, ha estat l'objectiu primer de consulta. Cal dir que la localització de col·leccions senceres planteja alguns problemes, sobretot pel que fa al Senat, pel que, sovint, cal recórrer a més d'un centre per completar unes Corts. He consultat les col·leccions dels següents centres: Biblioteca de Catalunya, Biblioteca del Foment del Treball Nacional (FTN), Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (AB), Biblioteca de Ciències Socials (UAB),

17. GABINET DE LLENGUA CATALANA, UAB: *Les referències i les citacions bibliogràfiques, les notes i els índexs*. Bellaterra: UAB, 1994.

Hemeroteca de la Facultat de Dret de la UB, Biblioteca de la UB, Biblioteca del Col·legi Oficial d'Advocats (de Barcelona) i Biblioteca-Museu Víctor Balaguer (BMVB).

Utilitzant correctament els seus llargs índexs, és possible resseguir l'evolució de tots els temes tractats a la legislatura, això sí, sense un ordre cronològic. Igualment, és possible seguir els treballs parlamentaris d'un personatge concret: intervencions, participació a comissions i presentació d'exposicions i de proposicions de llei. Únicament queden fora de l'índex els parlamentaris que signen una proposició sense ser el primer signatari.

La lectura dels debats parlamentaris aporta nombroses informacions no sols sobre el tema objecte de discussió, sinó sobre diversos temes relacionats i, en general, sobre el joc polític del període. Al costat de les eloqüents intervencions de les primeres espases dels partits en els grans debats parlamentaris, el diari de sessions subministra també unes altres importants informacions.

Una d'elles és la tramitació d'afers diversos relacionats amb els temes que aquí ens interessen. Un projecte de construcció d'una nova via de ferrocarril, per exemple, pot tramitar-se a partir d'una proposició de llei, ràpidament dictaminada per una comissió parlamentària i aprovada sense debat. Així, sense ni una ratlla de debat parlamentari, es tramiten afers diversos. En aquests casos, el diari de sessions permet veure quins personatges s'interessen pel tema, ja sigui com a signants de la proposició de llei o com a membres de la comissió parlamentària.

Una altra informació important, és l'anàlisi de les votacions nominals. Són, en primer lloc, un control d'assistència, especialment útil de cara a parlamentaris que generalment són absentistes (si no opten per abstenir-se a una o més votacions). A més, indiquen quina correlació de forces es crea davant de cada tema i quina postura adopten els personatges estudiats.

I, finalment, la lectura de les intervencions d'un personatge concret, sovint aporta informacions de caire biogràfic sobre ell mateix que, en alguns casos, no són localitzables en altres fonts.

Als cursos de doctorat dels que parteix aquesta tesi, es va analitzar amb deteniment el diari de sessions com a font d'informació. Com a conclusió, podem dir que si bé constitueix una font d'informació de primera importància — encara no del tot explotada, especialment pel que fa al Senat— cal també tenir en compte diversos factors si el que es pretén és copsar la situació real d'un moment històric determinat: discontinuïtat de les sessions, períodes de retraïment de les minories, distanciament respecte alguns problemes, intervencions d'estil ampul·lós, potser allunyades del país real, vicis de la maquinària electoral en la mateixa composició de les Corts... Eventualment, pot no incloure tota la informació d'un debat parlamentari. Així, per exemple, la premsa¹⁸ dona notícia d'una interrupció en termes molt durs que fa el ministre d'Estat, el marquès de la Vega de Armijo (Antonio Aguilar y Correa) a Bosch i Labrús, amb ocasió del debat al Congrés sobre el tractat de comerç amb França; al diari de sessions no consta aquest incident, sols que la sessió queda suspesa durant uns minuts, continuant després Bosch en l'ús de la paraula. Una altra cosa són les sessions secretes, anotades a ambdues cambres en forma de breus actes manuscrites. Per al període analitzat, però, no hi ha cap debat significatiu que entri dins d'aquest apartat.

18. *La Mañana*, 15-4-1882.

D'altra banda, l'ordenació que el propi diari de sessions fa de les legislatures, presenta alguna dificultat, donada la irregularitat de les mateixes. Per això he adoptat el criteri de María Ángeles Valle de Juan i Ángela Pérez Sampeiro¹⁹, del departament d'Arxiu del Senat, que prescindeix de la numeració proposada pels diaris i agafa com a base la data de clausura de cada legislatura. Quan ambdues dates no coincideixen, posen entre claudàtors l'apareguda al diari de sessions.

Entre els arxius consultats, n'hi ha dos que convé destacar molt especialment: la BMVB, de Vilanova i la Geltrú, i l'arxiu del FTN, de Barcelona.

-Biblioteca-Museu Víctor Balaguer. Conté una molt important col·lecció de manuscrits, generalment cartes rebudes per Víctor Balaguer, però també alguns esborranys de cartes escrites per ell i documentació diversa. L'epistolari de Balaguer, relligat en volums, aplega milers de cartes, amb tota mena de remitents, tenint en compte els molts camps d'actuació en els que va intervenir aquest personatge. A destacar també, que a més de l'epistolari conegut, hi ha una altra sèrie inèdita, actualment en procés de catalogació.

En una primera fase de la investigació, vaig consultar tota la documentació disponible de l'epistolari relligat per al període estudiat. En la darrera fase (2000), he ampliat la consulta, fins totalitzar una setantena de volums (indicats a l'apartat de fonts i bibliografia). En aquesta darrera fase, he fet també algunes incursions en la sèrie inèdita, tant la catalogada com la no catalogada. En aquesta darrera, ha quedat documentació pendent de consulta, ja que un accident a la sala on es trobaven les caixes i les posteriors obres n'han restringit l'accés durant molt de temps. Finalment, he consultat els volums amb retalls de diari separats pel propi Balaguer, així com els seus dietaris.

Les característiques de cada carta que configura l'epistolari són molt desiguals. Hi sovinteja el tipus de carta breu, de felicitació o de petició d'alguna cosa concreta. Hi ha també una considerable part de correspondència literària, d'organització de la BMVB i d'altres temes similars. Hi ha a més un conjunt de cartes molt considerable, amb remitents que són personatges de primera fila de la vida política espanyola i catalana de l'època. Entre aquesta informació més política, hi trobem informacions sobre les campanyes proteccionistes, però també sobre eleccions, sobre els diversos càrrecs que va ocupar, sobre l'organització de la ILD, relació amb Ultramar, entre altres.

Tenint en compte que Balaguer és el personatge que pren un protagonisme polític més gran del grup de parlamentaris analitzat, el fet que es conservi una documentació tan important relacionada amb ell, permet resseguir molts dels temes estudiats amb materials de primera mà. Es tracta sens dubte del fons personal d'un polític català del dinou amb un valor informatiu més excepcional. Si contrastem les informacions de les fonts oficials amb les d'aquest fons, ens adonem com aquelles queden matisades i amplificades, fins assolir una dimensió nova.

-Arxiu del Foment del Treball Nacional. Conté important documentació de les corporacions precedents de l'actual entitat. He consultat els materials relatius a quatre d'elles: Institut Industrial de Catalunya (IIC), Foment de la Producció Nacional (FPN), Foment de la Producció Espanyola (FPE) i IFTN.

Entre la documentació conservada, la que presenta una regularitat més gran per a tot el període, és la referent als copiadors de cartes i a les actes de les juntes directives i juntes

19. VALLE DE JUAN, M^a Ángeles; PÉREZ SAMPEIRO: *Ángela: Próceres y senadores I: 1834-1923*, 1993.

generals, tot i que també en manca algun volum. En canvi, a l'apartat de correspondència rebuda, hi ha molt poc material. He volgut comparar els esborranys de correspondència adreçada a Víctor Balaguer d'aquests copiadors de cartes, amb els documents originals rebuts per ell i conservats a l'epistolari de la BMVB. Podem apreciar com el grau de fidelitat entre els uns i les altres és molt gran. Completa la documentació alguns llibres de comptabilitat, llistats de socis i actes de comissions especials.

Part d'aquesta informació es troba reproduïda als respectius òrgans de premsa de les corporacions, però la lectura d'aquesta documentació interna dóna visions més acostades a la realitat del que apareix de portes enfora. Podem dir que aporta una molt abundant i fonamental informació sobre tots i cadascun dels temes relacionats amb el món de les corporacions, ressenyats anteriorment com a objectes d'investigació.

Hi ha diversos arxius locals i comarcals que he consultat de cara a esbrinar informacions sobre demandes de companyies de ferrocarrils secundaris i la seva connexió amb el món parlamentari i influència en els processos electorals. Són l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa i l'Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú.

-Arxiu Històric Comarcal d'Igualada. Dels tres centres esmentats, és el que presenta una documentació més completa. Inclou diverses sèries de lligalls relatius a ferrocarrils i eleccions, amb documentació important, especialment correspondència entre l'alcalde i els promotors dels diversos projectes de ferrocarril que pretenien connectar Igualada amb la xarxa principal.

-Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa. Conserva diversos lligalls relatius a ferrocarrils, en els que hi ha alguna correspondència rebuda per l'Ajuntament de les companyies existents i de projectes ferroviaris diversos. Es conserva també alguns impresos (fulls volants, fullets) de l'època.

-Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú. Entre els lligalls consultats en destaca la documentació relativa a les eleccions a Corts, guanyades en tots els casos per Víctor Balaguer amb comoditat.

Completen la consulta dels arxius catalans tres centres de Barcelona: l'Arxiu Històric Municipal d'Història de Barcelona (Casa de l'Ardiaca), l'Arxiu del Govern Civil de Barcelona i el Registre Mercantil de Barcelona.

-Arxiu Històric Municipal d'Història de Barcelona (Casa de l'Ardiaca). Els fons més importants consultats en aquest centre són els relatius a premsa de l'època i bibliografia de l'època, que seran analitzats més endavant. Com a documentació d'arxiu, he consultat el fons personal de Salvador Sanpere i Miquel, que aporta alguna informació sobre eleccions.

-Arxiu del Govern Civil de Barcelona. He consultat els llibres de registre d'associacions i el registre del fons antic. Els primers contenen alguna informació sobre les associacions diverses constituïdes i legalitzades a la província: noms, dates de constitució, modificació, dissolució i adreces. Aquesta documentació posa sobre la pista d'algunes entitats d'associacionisme econòmic. Pel que fa al segon, hi ha una considerable barreja de temes i de períodes, en la que predomina la gestió d'affers d'administració local. Hi ha també documentació electoral, però ja del període posterior a l'analitzat.

-Registre Mercantil de Barcelona. Conté els expedients de les societats empresarials constituïdes a la província. Aquest material, que actualment se serveix als sol·licitants

fotocopiats, aporta informacions sobre les dates de constitució, estatuts, socis fundadors i variacions posteriors.

Dins de les fonts arxivístiques, hi ha un altre gran apartat a esmentar: el dels centres de Madrid. He realitzat consultes als següents: *Archivo del Congreso de los Diputados*, *Archivo del Senado*, *Archivo Histórico Nacional*, *Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores* i *Museo Lázaro Galdiano*.

-Archivo del Congreso de los Diputados. He consultat tres sèries de documentació: general, impresos i electoral. La sèrie general conserva tots els expedients corresponents als projectes de llei i proposicions de llei presentades a l'època. No aportaria res de nou respecte els textos publicats al diari de sessions, llevat de ser els originals manuscrits, si no fos perquè contenen també totes les exposicions enviades a favor o en contra seu. Aquestes exposicions, eren un sistema habitual de relació amb els cossos col·legisladors i, si bé algunes d'elles varen ser publicades per la premsa o fins i tot en forma de fullet, són moltes les que no es poden localitzar enlloc més. Aporten visions molt diferents d'un mateix tema. Així, per exemple, un projecte de llei polèmic com el tractat de comerç amb França, rep 103 exposicions a favor i 34 en contra. La seva lectura mostra quines argumentacions i des de quins llocs es defensa o es combat el tractat.

La sèrie d'impresos conté el material imprès relatiu a afers objecte d'estudi per les Corts. Hi ha també algun material d'ús intern.

La sèrie de documentació electoral conté els materials de la Comissió d'Actes, així com els resultats oficials de cada elecció, ordenats per províncies i per cognoms dels diputats.

-Archivo del Senado. A diferència de l'arxiu del Congrés, no conserva bona part dels expedients relatius a projectes i proposicions de llei. No obstant, hi ha una altra sèrie de documents que dona informacions de primera mà sobre els senadors. Es tracta dels expedients personals, que contenen la documentació aportada pels senadors per acreditar llur aptitud legal segons la legislació vigent, en el moment d'ocupar llurs escons. Hi ha doncs, informació sobretot dels seus béns, que no sempre és exhaustiva, ja que amb tal d'acreditar el mínim d'ingressos requerits ja n'hi havia prou. A destacar els extractes de partides de naixement, amb dades originals sobre les dates i els llocs de naixement, pares i altres informacions, que sovint contradiuen les aparegudes als repertoris biogràfics de l'època.

A molts expedients hi ha també els resultats de les eleccions.

-Archivo Histórico Nacional. He consultat la *Sección de fondos contemporáneos/ Ministerio del interior/ Serie general/ Siglo XIX*. Es tracta d'un gran volum de documentació, però no pas ordenada segons criteris arxivístics, sinó segons els propis criteris del Ministeri del qual prové, que s'han mantingut. Segons el catàleg de la sala, aquesta sèrie constaria de 1.494 lligalls. No obstant, al catàleg de la secció en surten més de 2.600. Els títols d'aquests lligalls no aporten gens ni mica d'informació sobre quins materials poden contenir o bé abasten períodes llargs i àmbits geogràfics distants.

Posem un parell d'exemples. El lligall núm. 383, titulat *Política. Elecciones. Baleares. Barcelona. 1881-86* conté efectivament alguna informació sobre eleccions, però no pas generals sinó municipals i, encara, sols recursos d'alçada d'alguns municipis. O el lligall núm. 548, titulat *Elecciones Senado. Comunicaciones 1881-1892*, que en realitat conté comunicacions del Senat al Ministeri i sols dels anys 1889-1892, més uns pocs documents relatius a les eleccions municipals de Logroño de 1881.

Demandar, doncs, un lligall d'aquesta sèrie és apostar al desconegut. Si a això afegim que en els moments de fer la consulta (juliol de 1995), sols era possible demanar tres lligalls per dia, el resultat real d'una jornada de treball d'un investigador desplaçat expressament des d'una altra ciutat per consultar l'arxiu pot ser equivalent a zero.

Dins d'aquest panorama més aviat desolador, va aparèixer finalment un expedient de gran interès. Es tracta de la correspondència entre el governador civil de Girona i el ministre de la Governació sobre l'elecció parcial d'un diputat a Corts pel districte d'Olot, vacant per defunció de Josep Florejachs. En ella s'hi aprecia la resistència dels *notables* locals a acceptar el candidat del Govern, així com la importància d'un projecte de connexió ferroviària d'Olot amb la xarxa principal en el joc polític local.

-*Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores.* Aquest arxiu conserva la documentació de l'antic Ministeri d'Estat que, al període estudiat, era el que gestionava la política exterior i, entre ella, els acords comercials. A la seva sèrie de tractats del segle XIX hi ha els expedients dels tractats de comerç amb França i Gran Bretanya, amb la correspondència creuada entre el ministre d'Estat espanyol i el ministre plenipotenciari de l'altra part contractant. En ser temes polèmics a l'època, aquesta documentació va ser objecte d'una impressió oficial, que s'utilitzà com a document de treball pels parlamentaris i que es localitza també a l'Arxiu del Congrés

-*Museo Lázaro-Galdiano.* He consultat alguns lligalls del *Fondo Epistolar Cánovas del Castillo*. Entre els remitents de Cánovas hi apareixen alguns dels parlamentaris catalans del grup estudiat: Víctor Balaguer, Manel Duran i Bas, Manel Girona, Ferran Puig, entre d'altres.

-*Publicacions periòdiques de l'època.* He donat prioritat de consulta a les publicacions de les corporacions econòmiques catalanes, ja que aporten tota mena d'informacions sobre la seva activitat, plantejaments doctrinals i treballs més significatius del període. Aquesta consulta s'ha vist reforçada per la de la premsa econòmica especialitzada.

Pel que fa a la premsa diària, he resseguit els grans debats a les Corts tot comparant la premsa de Barcelona i la de Madrid, d'una banda, i la liberal i la conservadora, de l'altra. Un esment molt especial mereix el periòdic madrileny *La Mañana* (abril 1876/juliol 1882), vinculat a Víctor Balaguer, per la seva especial connexió amb els interessos catalans.

Per al tema dels projectes de ferrocarrils secundaris d'Igualada, he consultat diversos títols de la premsa local.

Per al seguiment de la legislació econòmica, tant les lleis com els reials decrets, reials ordres i demés, he fet servir diversos títols de publicacions, bé oficials, bé especialitzades.

Completa aquest apartat de premsa, la consulta dels butlletins editats per algunes entitats de Barcelona que, tot i no ser d'associacionisme econòmic, dediquen una important atenció a les demandes de proteccionisme aranzelari dels grups industrials (AB, Centre Català: CC).

Els centres on s'ha consultat aquest material són: Arxiu Històric Municipal de Barcelona, Hemeroteca Municipal de Madrid, Biblioteca del FTN, Biblioteca de l'AB, BMVB, Biblioteca de Catalunya, Biblioteca Nacional (Madrid) i Biblioteca Carandell (Humanitats, UAB).

Recordem que a la relació final de fonts i bibliografia s'ofereix més informació de cadascun dels títols.

-*Bibliografia de l'època* (fulls volants, fullets, llibres). Són diversos els temes tractats des de les planes d'aquests treballs de l'època. Anem a veure-ho amb deteniment (recordem també

que, a la relació final de fonts i bibliografia, s'ofereix més informació de cadascuna de les obres consultades).

a) Biografies. Són nombrosos els treballs de l'època dedicats a fer aproximacions biogràfiques a grups de personatges diversos. En destaquen les obres dedicades a tots els parlamentaris d'unes determinades Corts, en format llibre. Completen aquest tema les necrologies, generalment en to apologètic, dedicades a algun personatge poc després de la seva defunció i editades en forma de fullet.

La informació resultant de la lectura d'aquests treballs, de cara a fixar uns mínims biogràfics per a cadascun dels parlamentaris estudiats, és molt desigual. Mentre alguns personatges reben una atenció molt preferent, d'altres passen per la vida parlamentària gairebé sense deixar ni rastre. Ara bé, el fet que sí que hi hagi informacions sobre algun personatge tampoc no ens ofereix una fiabilitat total. Són nombroses les errades aparegudes en aquests treballs de l'època, continuades després per la historiografia posterior. A tall d'exemple, vull esmentar el *descobrimt* que Josep Tarín²⁰, documentació original en mà, va fer de la data correcta de defunció de Rius i Taulet, que no era 1889 com s'havia cregut sempre i com figurava a la placa de la plaça de Barcelona que duu el seu nom, sinó 1890. La pregunta que no pot evitar fer-se l'investigador és: si a la biografia d'un personatge conegut, alcalde diversos cops de Barcelona, impulsor de l'Exposició Universal de 1888, hi ha errades, quantes no n'hi haurà a les dels polítics de segona i tercera fila?

b) Discursos a Congrés i Senat. Hi ha alguns discursos a Congrés i Senat que posteriorment s'editen, generalment en format de fullet. El seu interès no rau tant en el text, que al capdavall és el mateix que l'aparegut al diari de sessions, com en quins temes mereixen prou atenció com per justificar una edició posterior. Com a exemple significatiu, podem esmentar el discurs del bisbe de Barcelona, José María Urquinaona, al Senat, amb motiu del tractat de comerç amb França²¹. La seva intervenció va provocar una rèplica dura del president del Consell de ministres, Sagasta, amb una declaració de les seves intencions (després modificades) de no alterar la base 5ena de l'aranzel de 1869. Durant el debat parlamentari d'aquest tema, aquesta polèmica s'esmentarà molt sovint.

c) Obres de parlamentaris. A més dels personatges amb una producció escrita relacionada amb la seva activitat literària o amb els seus treballs professionals, hi ha alguns parlamentaris que dediquen una especial atenció a temes més d'opinió, relacionats més o menys directament amb els seus treballs parlamentaris. També en aquest cas destaca el format de fullet. Podem esmentar els nombrosos treballs de Manel Girona, dedicats a elaborar propostes de sanejament del Deute públic, o els treballs de polèmica dels industrials Josep Ferrer i Vidal i Ferran Puig, amb propostes de política aranzelària proteccionista.

d) Edicions de les corporacions econòmiques catalanes. També són nombrosos els materials editats per les corporacions, en qualsevol dels formats possibles. En ells s'hi troba informació de la seva organització interna, treballs i demandes més significatius, així com pinzellades més doctrinals.

e) Polèmica aranzelària. Aquest és potser l'apartat amb una producció més abundant, donades les dimensions que va prendre el debat entre proteccionistes i lliurecanvistes, especialment a la dècada dels vuitanta. Hi predomina el format fullet, tot i que alguns autors,

20. TARIN IGLESIES, Josep: *Rius i Taulet*, 1989.

21. OBISPO DE BARCELONA: *Discurso pronunciado por el Excmo. Sr. ... en la discusión del Senado sobre el tratado de comercio con Francia el día 5 de mayo de 1882*, 1882.

com Pere Estasén, elaboren també treballs de més volada. Destaca dins d'aquest apartat la col·lecció de discursos pronunciats als actes de propaganda de la madrilenya *Asociación para la Reforma de los Aranceles de Aduanas* (ARAA), amb un marcat caràcter doctrinal i nombroses al·lusions als temes concrets més polèmics de cada moment. Hi ha també algunes traduccions, en format llibre, d'autors estrangers, entre els que es pot esmentar Frédéric Bastiat i Friedrich List.

f) Sectors econòmics de fora de Catalunya. Hi ha algun material, generalment en format fullet, editat per sectors econòmics de fora de Catalunya, amb demandes concretes de defensa dels seus interessos i visions de la política aranzelària divergents de les fetes des de Catalunya. En destaca la col·lecció de fulls volants i de fullets editats per les lligues de contribuents, entitats amb les que es pretenia establir una col·laboració estable des d'algunes de les corporacions industrials catalanes, però amb les que no s'acabà de sintonitzar del tot.

g) Companyies financeres i de negocis colonials. Hi predomina la memòria anyal, en format fullet, elaborada sempre en un to optimista per les directives, de cara a les juntes generals d'accionistes. Permeten resseguir l'activitat de la companyia en qüestió, així com la visió que ella mateixa dóna dels afers que han merescut més la seva atenció durant l'exercici.

h) Ferrocarrils. Aquest és un altre dels apartats amb un material molt nombrós, normalment en forma de fullet i també amb alguns fulls volants. Igual que a l'apartat anterior, hi ha les memòries anyals adreçades a les juntes generals d'accionistes, però hi ha també força treballs dedicats a promocionar projectes de ferrocarrils secundaris diversos, que tenien per objectiu connectar amb la xarxa principal alguna ciutat fins aleshores sense ferrocarril.

i) Institucions a Catalunya. Alguns ajuntaments i diputacions provincials prenen una iniciativa clara en la defensa de plantejaments proteccionistes davant dels grans temes de política aranzelària de l'època. Això genera un volum no gaire gran, però sí molt significatiu, de fullets dedicats a aquest tema.

j) Entitats diverses de Catalunya. Com ja s'ha vist anteriorment, hi ha algunes entitats d'associacionisme no econòmic que, no obstant això, mostren un gran interès pels treballs d'opinió en matèria aranzelària. En destacaria l'AB, que edita uns fullets amb les actes de les sessions d'inauguració de cada curs.

k) Publicacions oficials. Hi ha diverses edicions oficials, en format llibre, amb materials diversos: guies de Corts, llistats de diputats i senadors, informacions aranzelàries de la *Junta Consultiva de Aranceles y Valoraciones* (JCAV) i estadístiques del personal de corts i governs.

Tot aquest material de l'època es pot localitzar a molt diversos centres: Biblioteca Carandell, Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric Municipal de Barcelona, Biblioteca Arús, Fundació Centre d'Estudis d'Història Contemporània-Biblioteca Josep M. Figueras, Biblioteca de l'AB, BMVB, Biblioteca Nacional (Madrid), Biblioteca del Congreso de los Diputados i Biblioteca del Senado.

-Bibliografia posterior. A la relació final de fonts i bibliografia, s'ofereix el llistat complet de les obres consultades per contextualitzar els diversos temes analitzats, així com les referències completes dels treballs dels autors que aquí s'esmenta.

Dins de la bibliografia posterior consultada, hi ha alguns autors que he fet servir més freqüentment per a temes que reben una atenció més destacada. En una primera

aproximació, aquests serien: els treballs de Francesc Artal sobre pensament econòmic català; els treballs de Borja de Riquer sobre la classe política catalana (especialment els conservadors) en la seva relació amb els partits dinàstics espanyols i amb les burgesies catalanes; els de Montserrat Bravo sobre les corporacions econòmiques catalanes com a grups de pressió; els treballs de Cèlia Cañellas i Rosa Toran sobre l'adscripció socioprofessional del personal polític; els de Montserrat Caminal sobre l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI); els de Roser Solà sobre l'IIC; els de José María Serrano Sanz sobre política aranzelària; els de Joaquim Nadal Farreras i (a part) Leandro Prados de la Escosura sobre comerç exterior; i els de Teresa Carnero i (a part) Juan Pan-Mantojo sobre els vins en l'estratègia de política econòmica dels governs espanyols del període.

5. Agraïments.

Ha contribuït poderosament a la realització d'aquest treball, l'obtenció d'una beca de la Fundació Jaume Bofill, en la convocatòria de beques d'investigació per a tesis doctorals per al curs 1990-91. Aquest ajut em va permetre afrontar tota la primera fase de la investigació, en la que varen quedar fixades les línies mestres d'aquesta tesi. El suport de la Fundació es va concretar, a més, en el seguiment i orientacions fets pel seu director en aquells moments, Sr. Jordi Porta.

L'obtenció d'una beca del programa d'estudis "Joan Maragall", organitzat conjuntament per la Fundació Caixa de Barcelona i la *Fundación Ortega y Gasset* de Madrid, em va permetre fer una estada a Madrid, el gener de 1990, en la que vaig fer les primeres consultes als centres esmentats en aquesta introducció. Igualment, aquesta beca em va obrir les portes del Museo Lázaro Galdiano, on es troba el fons epistolar de Cánovas del Castillo.

Entre les biblioteques i arxius consultats, vull fer exprés esment de les facilitats donades pel personal de la BMVB (Montserrat Comas, Ferran Atalataya, Mar Pons, Míriam Albà, Miquel Marzal), de l'Arxiu del FTN (Núria Sardà) i de la Biblioteca d'Humanitats de la UAB (Josep Vicens i Susanna Ubach).

El meu agraïment als membres del tribunal que l'octubre de 1989 varen avaluar el meu treball d'investigació de 9 crèdits, professors Nazario González, Borja de Riquer i Josep Fontana, per les seves observacions de cara a l'ampliació d'aquells primers resultats. Al primer d'ells, director d'aquesta tesi doctoral, a més, pel seu valós suport, tant en l'orientació del treball com en la realització de nombroses gestions davant de tots els centres que no admeten consulta directa per part del públic.

Vull expressar també el meu agraïment al professor Ignacio Arana, del *Departamento de Historia Contemporánea de la Universidad del País Vasco*, per les seves observacions i recomanacions sobre el primer esquema d'aquesta tesi. Al professor Fernando del Rey Reguillo, de la *Facultad de Ciencias Políticas y Sociología* de la *Universidad Complutense de Madrid*, per les seves observacions sobre els grups d'interès a l'Espanya de la Restauració. I a Victòria Maestre, per les correccions i inacabables puntejats dels esborranys.

Finalment, els actes i estudis organitzats durant 2001 per la BMVB arran del Centenari de la mort de Víctor Balaguer, han contribuït a reforçar les informacions existents sobre aquest personatge, que constitueix el parlamentari principal del grup de 149 analitzat en el present treball. Aquesta tesi doctoral, completada durant 2001, vol ser una altra contribució a l'Any Balaguer.

1. Les Corts espanyoles des d'una perspectiva catalana, 1876-1885.

1.1. El disseny canovista de la Restauració.

El pronunciament d'Arsenio Martínez Campos a Sagunt el desembre de 1874, i la creació d'un primer Ministeri-Regència per part d'Antonio Cánovas del Castillo, són el punt de sortida d'un nou període polític que tindrà com a una de les seves característiques la seva llarga durada. Una continuïtat institucional tan gran és un aspecte remarcable en el context de la història contemporània d'Espanya, sobretot si se la compara amb la situació dels decennis immediatament anteriors i posteriors. Anem a veure sobre quines bases es planteja i consolida el marc polític en el que transcorre aquesta estabilitat institucional: el règim de la Restauració en el seu primer tram (1875-1885) i, especialment, quin paper hi tenen assignat les Corts espanyoles.

El Sexenni de 1868-1874 havia suposat un període de ràpids canvis polítics i l'aparició de diversos conflictes civils. En aquest context, Cánovas anà dissenyant una estratègia de restauració de la monarquia dels Borbons, tot esperant que la pròpia dinàmica d'inestabilitat política espanyola permetés trobar el moment oportú per dur-la a terme. Interessa veure que es tracta d'un projecte de restauració que no vol retrocedir a la situació anterior a la revolució de setembre de 1868, sinó que pretén introduir rectificacions importants.

En primer lloc, no es pensa ja en la figura de la reina Isabel II, força desacreditada i explícitament rebutjada per una part de les forces polítiques que havien donat suport als primers governs de la revolució, sinó en el seu fill, el príncep Alfons. Això es concreta en l'abdicació d'Isabel II en el seu fill (1870) i en el manifest de Sandhurst d'1-12-1874 signat per aquest sota inspiració canovista, en el que es parla d'un govern fet amb *esperit liberal*¹. I en segon lloc, tampoc no es pensa en un retorn al sistema polític anterior al Sexenni (Constitució de 1845, exclusivisme del moderantisme), sinó en l'admissió d'algunes reformes liberals².

Cánovas, doncs, va dissenyant el que seran les bases del nou sistema. Es tractava, en definitiva, de definir un marc institucional que permetés integrar el màxim nombre de forces polítiques per impedir que cerquessin el seu accés al poder per vies insurreccionals, com en els períodes precedents. D'eixamplar la base d'un règim que es defineix monàrquic constitucional, tot assimilant les opcions més a la dreta i més a l'esquerra en dos grans partits que es puguin alternar en el poder. I també, de dissenyar un sistema polític de defensa dels sectors socials benestants.

Són diverses les línies d'actuació de Cánovas en aquests primers moments de la Restauració. D'una banda, seguirà una política d'atracció i gairebé de recompensa dels sectors polítics, militars i econòmics que s'havien mostrat favorables a la solució restauradora, amb una actuació d'ennobliments massius (Juana Anadón ha calculat que entre 1875 i 1885 s'atorguen 154 títols corresponents a 148 persones³), amb el repartiment de senadories vitalícies i, en general, de consolidació dels sectors més afins. D'altra banda,

1. Una transcripció íntegra del manifest de Sandhurst es pot localitzar a GARCÍA-NIETO, M^a Carmen; DONEZAR; Javier M^a: *Restauración y desastre, 1874-1898*, 1972, p.43-45. Per a tot aquest subcapítol, veure LARIO, Ángeles: *El Rey, piloto sin brújula. La Corona y el sistema político de la Restauración (1875-1902)*, especialment p.57 i seg.

2. Per al tema del no retorn a la situació anterior al Sexenni per part de Cánovas, veure GÓMEZ OCHOA, Fidel: "El conservadurismo canovista y los orígenes de la Restauración: la formación de un conservadurismo moderno", 1997, especialment p.147-148.

3. ANADÓN BENEDICTO, Juana: *La nobleza creada por Alfonso XII*, 1974, p.124. Veure també JUTGLAR, Antoni: *Ideologías y clases en la España contemporánea. Aproximación social de las ideas*, 1971, p. 18 i ss.

anirà configurant un sistema polític i parlamentari que combina aspectes de liberalisme, si bé distorsionat pels vicis que el sistema va desenvolupant, amb aspectes fortament conservadors, especialment pel que fa a la composició restrictiva del Senat i a les prerrogatives atorgades a la Corona.

A mesura que la nova situació planteja la necessitat de legislar sobre temes fonamentals, com la nova Constitució o les lleis electorals, Cánovas es mostra com a home d'una ideologia política molt definida, que va desenvolupant i afinant en el transcurs d'aquests anys. És el que s'ha anomenat el seu *doctrinarisme*⁴, que imprimeix el seu segell particular a algunes qüestions bàsiques del nou règim.

La particular visió canovista de la política i del seu component de legalitat i de legitimitat institucional, el va dur, durant el període del Sexenni, a preferir clarament una solució civil per al retorn de la dinastia a una solució militar. A això hi contribuï en part la seva idea de no quedar hipotecat el futur Govern al poder militar acostumat als anys anteriors a intervenir, i molt decisivament, en la vida política— però també, i molt fonamentalment, perquè la base legal de l'acte restaurador no fos sols un cop de força, sinó una evolució del propi marc institucional, a l'estil de la que va dur Amadeu de Savoia al tro espanyol.

Fixem-nos que Cánovas no sols no va tenir participació directa en els preparatius del pronunciament, sinó que no el va acceptar fins que ja era un fet consumat i difícilment reversible. Tot i així, i ja com a cap del nou Govern, no es plantejà esborrar d'un cop tota l'obra legisladora precedent, sinó que, en la seva voluntat de donar una aparença de continuïtat institucional que aportés legitimitat a l'acte restaurador, la mantingué vigent fins que unes noves Corts no la revisessin a fons. Per això, les primeres eleccions de la Restauració es varen fer encara segons la Constitució de 1869 i la llei electoral de sufragi universal (masculí) de 1870, això sí, amb Romero Robledo fabricant les majories necessàries des del Ministeri de la Governació.

Pel que fa a la qüestió militar, va introduir la figura del rei com a cap suprem de l'Exèrcit, d'on es dedueix que una insurrecció contra el Govern equivalia a un acte de sedició contra la pròpia autoritat militar⁵. D'altra banda, els militars de més alta graduació i que havien tingut una activitat política més significativa, obtindran un escó en la part permanent del Senat, acompanyada sovint de l'ennobliment. Les carteres de Guerra i de Marina estaran ocupades ininterrompudament per militars. Igualment, els afers interns de l'Exèrcit varen quedar reservats a l'actuació dels propis militars.

1.2. Actituds dels sectors propietaris i burgesos catalans davant la Restauració.

S'ha parlat força de l'entrada del príncep Alfons a Madrid del 14 de gener de 1875 com a punt d'arrencada de tota la maquinària política del nou règim, però cal no oblidar que el príncep fa la seva entrada a la península de retorn de l'exili per Barcelona, via marítima, el dia 9.

A Barcelona s'havien creat unes comissions de recepció en les que hi trobem alguns dels personatges més significatius del món econòmic: Manel Girona, Josep Ferrer i Vidal, Eusebi Güell i Bacigalupi, Frederic Nicolau, el marquès de Ciutadilla (que, a més, és el nou

4. Per a la ideologia política de Cánovas i el seu "doctrinarisme", veure SÁNCHEZ AGESTA, Luís: *Historia del constitucionalismo español (1808-1936)*, 1984, especialment p.295-302.

5. Sobre la figura d'Alfons XII com a cap de l'Exèrcit, el "rei-soldat", veure CARDONA, Gabriel: *El poder militar en la España contemporánea hasta la guerra civil*, 1983, p. 44 i ss.

alcalde de la ciutat), el marquès de Monistrol, entre d'altres. La comissió de recepció de la Diputació Provincial de Barcelona no l'heja un vapor per anar a rebre el príncep a la seva arribada als límits marítics de la província. Gairebé el primer que el futur Alfons XII escolta en tornar de l'exili són les exhortacions de Ferrer i Vidal en *defensa del treball nacional*, en la seva condició de president de la comissió. Ferrer desitja: *que la lucha cruel y fraticida que a nuestra patria querida aflige, sea reemplazada por la lucha de la actividad y de la inteligencia, a fin de que el trabajo, en sus vastas y variadas manifestaciones, desarrolle las inmensas fuerzas productoras que nuestro país atesora, elevándole al rango que ocupar debe y que ocupará sin duda en breve entre las naciones cultas*⁶.

Ferrer al·ludeix a alguns dels problemes i desitjos dels sectors propietaris i burgesos catalans. Per a ells, el Sexenni i especialment el seu darrer tram, hauria significat l'aparició de diversos factors desestabilitzadors dels seus interessos: reformes aranzelàries a la baixa (aranzel de 1869, imminència de l'aplicació de la segona fase de la seva base 5ena), expansió de l'obrerisme, qüestionament de valors tradicionals com la monarquia, la unitat religiosa o el dret de propietat, presència a les Corts d'elements considerats perillosos del republicanisme federal fins i tot propers a la Internacional en algun cas, reformes legislatives lesives als seus interessos com el projecte d'abolició de l'esclavatge a Cuba, conflictes civils (guerra de Cuba, guerra carlina, insurreccions cantonals) i inestabilitat institucional general.

Com assenyala Borja de Riquer⁷, si en aquest context de principis de 1875 la burgesia a Espanya apostava per un sistema polític d'ordre i d'autoritat, a Catalunya aquest desig encara es feia més intens, per la seva realitat socioeconòmica diferenciada, amb un fort procés industrialitzador, que feia que la percepció de la situació també fos diferent.

En aquests primers moments, els desitjos més immediats d'aquests sectors socials catalans passen per la liquidació de les dues guerres pendents (cubana i carlina), la no aplicació de la base 5ena de l'aranzel de 1869⁸, la consolidació d'un marc polític estable i excloent dels sectors considerats com a més perillosos, i l'establiment de governs receptius a les seves demandes en política aranzelària i fiscal.

Anem a veure de moment fins a quin punt la configuració del nou sistema parlamentari respon a aquestes expectatives.

1.3. Configuració d'un sistema parlamentari excloent.

1.3.1. Legislació relativa a les Corts.

Si bé les primeres Corts de la Restauració, com ja hem vist, es convoquen encara a partir de la Constitució de 1869 i de la llei electoral de 20-8-1870, un dels seus treballs centrals és l'elaboració de tota una legislació relativa al paper que hauran de tenir el Congrés i el Senat, legislació que s'anirà ampliant als anys següents.

6. MIQUEL Y BADIA, F.: *Relación de la llegada a Barcelona de S.M. el Rey D. Alfonso XII (Q.D.G.) y de la entusiasta recepción que la Ciudad le hizo en los días 9 y 10 de Enero de 1875. La escribió por encargo del Ayuntamiento ...*, 1875, p.12. Veure també SOLÉ-TURA, Jordi: *Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba*, 3a ed., 1967, p.66-67. Per a una crònica dels primers anys de la Restauració: NOGUÉS, Emilio J.M.: *Historia crítica de la Restauración borbónica en España (veinticinco años de la historia contemporánea)*, 1897.

7. Veure especialment RIQUER, Borja de: "El conservadurisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració", 1981; "Els corrents conservadors catalans i la seva evolució cap el catalanisme polític", 1987; "La vida política catalana, 1856-1898", 1987; "Les burgesies i el poder a l'Espanya de la Restauració (1875-1900)", 1994.

8. Veure RIQUER I PERMANYER, Borja de, *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. (Correspondència entre 1866-1904)*, 1990, p.219-220, carta de Duran i Bas a Cánovas de 21-4-1875.

La Constitució de 1876, que en altres terrenys és més ambigua i permet futurs desenvolupaments a partir dels reglaments, és taxativa en el tema de les Corts, al que dedica quatre títols⁹. Ve a continuació la llei electoral de senadors a la península de 8-2-1877, que va permetre dissoldre el Senat i recomposar-lo ja amb la nova legalitat, notablement restrictiva. Aquesta llei queda ampliada per la llei electoral de senadors a Ultramar de 9-1-1879. Pel que fa a la legislació relativa al Congrés dels diputats, hi ha una primera llei electoral de 20-7-1877, que amb caràcter provisional restablí la de 18-7-1865, amb modificacions, i preveia la creació d'una comissió que redactés un text definitiu; aquest serví de base a la llei de 28-12-1878, que inclou les eleccions de diputats a Ultramar i que es manté vigent fins que la reemplaça la llei electoral de 26-6-1890, que reimplanta el sufragi universal masculí.

A aquest paquet de mesures legislatives caldria afegir la llei d'incompatibilitats i casos de reelecció de 7-3-1880, més la de fixació del termini en el que han de provar llur aptitud legal els senadors electes, de 27-7-1883. Pel que respecta a la llei de relacions entre els cossos col·legisladors, es manté vigent durant tot el segle XIX la de 1837. Igualment cal tenir en compte, per la seva importància en els processos electorals a Congrés i Senat, la llei municipal de 2-10-1877 i la llei provincial de 29-10-1882.

Tot aquest conjunt de lleis configura un sistema parlamentari excoent, en el que si el cens d'electors ja és reduït, el d'elegibles encara ho és més. Però per comprendre fins a quin punt ho és, cal analitzar amb deteniment quin és el paper del Senat.

1.3.2. Composició restrictiva del Senat.

Segons l'article 20 de la Constitució, el Senat es composava de dues grans parts: la permanent i l'electiva. La primera es dividia en senadors per dret propi i senadors vitalicis nomenats per la Corona i no podia excedir de 180 membres. La segona es dividia en senadors escollits per les corporacions de l'Estat i senadors d'àmbit provincial, escollits per les diputacions provincials i principals contribuents i havia de tenir exactament 180 membres.

Hi ha uns primers requisits generals per poder ser senador: tenir un mínim de 35 anys, no estar processat criminalment, no estar inhabilitat per a l'exercici dels drets polítics i no

9. Per a la legislació sobre les Corts dels primers anys de la Restauració, veure *Colección de las leyes decretadas por las Cortes y sancionadas por S.M. el Rey, correspondientes a la legislatura de 1877, 1877; Ley de 20 de Agosto de 1870, con las reformas introducidas en ella por la de 16 de Diciembre de 1876; la de 8 de Febrero de 1877 para Senadores, y la de 20 de Julio del mismo año para Diputados a Cortes. Concordadas entre sí y anotadas con las disposiciones que las aclaran o modifican por la redacción de El Consultor de los Ayuntamientos y de los juzgados municipales, 1878; Leyes electorales de ayuntamientos, diputados provinciales, diputados a Cortes y senadores. Comprende la Ley de 20 de Agosto de 1870, con las reformas introducidas en ella por la de 16 de Diciembre de 1876; la de 8 de Febrero de 1877 para Senadores, y la de 20 de Julio del mismo año para Diputados a Cortes concordadas entre si y anotadas con las disposiciones que las aclaran o modifican por la redacción de El Consultor de los Ayuntamientos y de los juzgados municipales, 1878; Manual de los Señores Senadores. Año de 1879, 1879; Manual de los Señores Diputados. Mayo de 1884, 1884; VIOR, Fermín: *Leyes electorales para Diputados a Cortes y Senadores anotadas con la jurisprudencia ministerial, la del Tribunal de Actas graves y la del Supremo de Justicia, y con algunos comentarios, aclaraciones y formularios. Por D. ... Abogado de los Ilustres Colegios de Madrid y de Oviedo y jefe de negociado en el Ministerio de la Gobernación*, 1884; GONZÁLEZ MUÑIZ, Miguel Ángel: *Constituciones, Cortes y Elecciones españolas. Historia y anécdota (1810-1936)*, 1978; CALERO AMOR, Antonio M^a: "Los precursores de la monarquía democrática", 1985; MESTRE, Jesús: "La transición del liberalismo a la democracia. Les eleccions generals al segle XIX (1810-1899)", 1989; SOLÉ TURA, Jordi; AJA, Elisea: *Constituciones y períodos constituyentes en España (1808-1936)*, 15^a ed., 1990; REAL CUESTA, Javier: *Partidos, elecciones y bloques de poder en el País Vasco 1876-1923*, 1991; FERNÁNDEZ DOMÍNGUEZ, Arturo: *Leyes electorales españolas de diputados a Cortes en el siglo XIX*, 1992; FLAQUER MONTEQUI, Rafael: "La representación en la España constitucional: unicameralismo y bicameralismo", 1995; CIVERA GUERRERO, M^a Ángeles: *Las elecciones legislativas en Barcelona capital (1875-1899)*, 1992; MORENO LUZÓN, Javier: "'El poder público hecho cisco". Clientelismo e instituciones políticas en la España de la Restauración", 1996.*

tenir els béns intervinguts. El fet que sols poden ser senadors els homes deu ser tan evident per al legislador que ni tan sols s'esmenta.

El quadre 1.1 mostra la composició de cada part del Senat, els electors i, el que és més important, el reduït cercle dels elegibles. La part permanent queda regulada pels articles 20, 21 i 22 de la Constitució. Com hem vist, inclou les categories de senadors per dret propi i els vitalicis i ambdues tenen caràcter perpetu. La noció de *dret propi* pressuposa que l'individu que ha d'ocupar un d'aquests escons al Senat hi té dret per les característiques de la seva personalitat, independentment d'una elecció o, fins i tot, de les preferències d'un determinat govern. La Constitució preveu cinc categories possibles de senadors per dret propi (veure quadre), totes elles reservades a la cúpula de l'Exèrcit, de l'Església, de l'aristocràcia, de l'administració de l'Estat i de la línia successòria principal de la Casa Reial.

Els vitalicis són nomenats per la Corona, a indicació del Govern. Hi ha diverses categories d'individus sobre els que pot recaure un nomenament (veure quadre). Interessa destacar no sols el caràcter extremadament reduït d'aquest grup, sinó el fet que calgui acreditar un mínim de renda anual procedent de béns propis o de sous d'ocupacions fixes, amb l'única excepció del personal que hagi exercit el càrrec de senador abans de la Constitució de 1876.

Pel que fa a la part electiva del Senat, regulada pels articles 20 i 22 de la Constitució, cal insistir, d'entrada, que sols poden optar a una senadoria electiva els individus compresos a les categories esmentades per als vitalicis. Dins de la part electiva, també hi ha dues grans categories: senadors escollits per les corporacions de l'Estat i senadors d'àmbit provincial escollits per les diputacions provincials i principals contribuents. L'elecció dels primers està regulada per l'article primer de la llei electoral de senadors a la península i inclou quatre apartats (posteriorment, la llei electoral de senadors a Ultramar de 1879 inclou també els escons antillans):

- 1) Arquebisbats: correspon un senador als de Toledo, Sevilla, Granada, Santiago, Saragossa, Tarragona, València, Burgos, Valladolid i Santiago de Cuba.
- 2) Reials acadèmies: un senador per l'Espanyola; Història; Belles Arts; Ciències Exactes, Físiques i Naturals; Ciències Morals i Polítiques; i Medicina de Madrid.
- 3) Universitats: un senador per les de Madrid, Barcelona, Granada, Oviedo, Salamanca, Santiago, Sevilla, València, Valladolid, Saragossa i L'Havana. Tenen dret a vot: el rector, els catedràtics, els doctors matriculats, els directors d'instituts d'ensenyament secundari i els caps de les escoles especials dels respectius districtes.
- 4) Societats econòmiques d'amics del país: un senador per les de Madrid, Barcelona, Lleó, Sevilla, València i Cuba més Puerto-Rico. La de Barcelona inclou les societats de Balears, Cervera, Lleida, Tarragona, Tudela i Saragossa. Cada societat elegeix un compromissari per cada 50 socis. Els socis de les societats sols adquireixen drets electorals després de 3 anys. Les societats de nova creació i les no incloses en aquesta llei, s'afegiran a una de les 5 regions, amb l'aprovació del Govern.

L'elecció dels senadors d'àmbit provincial està regulada per l'article 2 de la llei electoral de senadors a la península. Tenen dret a vot els membres de les diputacions provincials i els compromissaris nomenats pels ajuntaments i majors contribuents dels municipis de la província. Aquest reduït grup d'electors és el que elegeix els tres senadors que en principi corresponen a cada província (llevat d'algun cas, que veurem tot seguit).

Quadre 1.1: composició del Senat segons la Constitució de 1876 i la llei de senadors de 1877.

parts:	escons:	electors:	elegibles:
Permanent	Per dret propi		<ol style="list-style-type: none"> 1) Fills del rei i del successor immediat de la Corona, majors d'edat. 2) Grans d' Espanya. Cal que ho siguin per ells mateixos, que no siguin súbdits d'un altre país i que puguin acreditar una renda mínima anual de 60.000 pessetes (360,60 euros), procedent de béns propis immobles o de drets amb la mateixa consideració general. 3) Capitans generals de l'Exèrcit i l'almirall de l'Armada. 4) El Patriarca de les Índies i els arquebisbes. 5) Presidents del Consell d'Estat, Tribunal Suprem, Tribunal de Comptes del Regne, Consell Suprem de la Guerra i Consell Suprem de l'Armada; tots ells, amb un mínim de dos anys d'exercici.
	Nomenats per la Corona	A indicació del Govern	a) Personal amb una renda mínima anual de 7.500 pessetes (45,07 euros), procedents de béns propis o de sous d'ocupacions fixes i dins dels 10 grups següents: <ol style="list-style-type: none"> 1) Presidents del Senat i del Congrés dels diputats. 2) Diputats que hagin pertangut a tres Congressos (Corts separades per eleccions) diferents o que hagin exercit el càrrec durant vuit legislatures. 3) Ministres. 4) Bisbes. 5) Grans d'Espanya. 6) Tinentes generals de l'Exèrcit i vicealmiralls de l'Armada, amb un mínim de dos anys d'exercici. 7) Ambaixadors espanyols, amb un mínim de dos anys de servei i ministres plenipotenciaris amb un mínim de quatre anys. 8) Consellers i fiscal del Consell d'Estat, ministres i fiscals del Tribunal Suprem, ministres i fiscals del Tribunal de Comptes del Regne, consellers del Consell Suprem de la Guerra i del Consell Suprem de l'Armada, degà del Tribunal de les Ordres Militars; tots ells amb un mínim de dos anys d'exercici. 9) Presidents o directors de les Reials Acadèmies: Espanyola, de la Història, de Belles Arts de San Fernando, de Ciències Exactes, Físiques i Naturals, de Ciències Morals i Polítiques i de Medicina. 10) Acadèmics de número de les acadèmies esmentades que ocupin la primera escala d'antiguitat en la seva corporació. Inspectors generals de primera classe dels cossos d'enginyers de camins, mines i monts; catedràtics de les Universitats; en ambdós casos cal un mínim de quatre anys d'antiguitat i d'exercici del càrrec.
Electiva	Corporacions de l'Estat: 1) Arquebisbats 2) Reials acadèmies 3) Universitats 4) Societats econòmiques d'amics del país	Votació indirecta, amb compromissaris	
	Províncies	Votació indirecta, amb els membres de les Diputacions provincials i compromissaris escollits pels Ajuntaments i principals contribuents locals	<ol style="list-style-type: none"> b) Personal amb una renda mínima anual de 20.000 pessetes (120,20 euros), amb dos anys d'antelació. Personal que estigui pagant un mínim de 4.000 pessetes (24,04 euros) anuals en concepte de contribucions directes al Tresor públic, també amb dos anys d'antelació. En ambdós casos, a més, cal que la persona en qüestió posseeixi un títol nobiliari del Regne d'Espanya o que hagi estat prèviament diputat a Corts, diputat provincial o alcalde de capital de província o de poble de més de 20.000 persones. c) Personal que hagi exercit el càrrec de senador abans de la Constitució de 1876.

Font: *Manual de los Señores Senadores. Año de 1879.*

Aquesta composició tan fortament restrictiva del Senat, és comparable de fet amb els textos constitucionals precedents. Juan Ignacio Marcuello Benedicto assenyala com l'*Estatuto Real* de 1834 i la Constitució de 1845 (no tant la Constitució progressista de 1837) limiten el càrrec de senador a un grup molt reduït. Per a Marcuello, la introducció del bicameralisme en el sistema parlamentari espanyol, significa la creació d'*una Cámara configurada para reforzar el poder regio y enfrenar el elemento innovador presumiblemente proveniente de la Cámara electiva*¹⁰. De fet, la Constitució de 1845 preveia que tots els senadors fossin nomenats per la Corona amb caràcter vitalici i sols entre un grup molt reduït d'elegibles.

La Constitució de 1869, però, també marcava importants restriccions en la composició del Senat: si bé no existia la figura del senador permanent i tots els senadors eren escollits per sufragi universal masculí indirecte, en forma de quatre per província, sols era elegible un grup molt reduït de personal procedent de l'Exèrcit, el clergat i l'administració, més els 50 principals contribuents de cada província per contribució territorial i els 20 principals per subsidi industrial. Fixem-nos que, d'una banda, hi ha un tracte discriminatori envers els contribuents de base industrial respecte els propietaris, en tant que dels primers sols entren 20 entre el grup d'elegibles, mentre que dels segons la xifra s'eixampla a 50. I, de l'altra, que hi ha també un tracte discriminatori envers les províncies més riques respecte les més pobres, en la mesura que la xifra de contribució necessària per entrar al grup d'elegibles és molt superior a les primeres; en aquest sentit, si observem els llistats de principals contribuents de les quatre províncies catalanes de finals de 1875 de l'apèndix 15, podem comprovar com els darrers contribuents de la província de Barcelona de cada sèrie es troben al mateix nivell que els primers de les altres tres províncies.

Raul Bertelsen, en el seu estudi sobre el Senat espanyol¹¹, ressalta el caràcter no tan restrictiu de la Constitució de 1869 amb respecte al Senat en comparació als textos precedents, mentre que José Miguel Pérez, al seu treball sobre les Corts al Sexenni, associa les restriccions a l'accés al Senat a la voluntat de tenir un contrapès a un Congrés elegit per sufragi universal: *Directamente vinculado a esta tendencia no explícita que buscaba amortiguar los efectos del sufragio universal, se encuentran también las fórmulas previstas para la elección de senadores y los requisitos más restrictivos que se exigían para alcanzar la condición de elegible a los que aspirasen a ocupar los escaños senatoriales*¹².

La idea de sufragi indirecte al Senat, fet a partir de compromissaris, es manté si fa no fa igual a la legislació de la Restauració que a la del Sexenni (amb la diferència dels sufragis censatari i universal masculí dels electors locals respectivament). El quadre 1.2 permet comparar els censos d'electors al Senat a Catalunya amb les dues legislacions esmentades, tenint en compte que l'elecció de 1876 es fa encara amb la del Sexenni.

Tota aquesta legislació tendint a assegurar un pes en el Senat de les classes propietàries, té una magnífica explicació en el preàmbul del projecte de Constitució presentat pel Govern a les Corts el 1876. Segons aquest, la composició restrictiva del Senat es deuria a: *El deseo y la necesidad de rodear a la Monarquía constitucional de instituciones similares, dando cabida en ella a todas las clases sociales, para que, con el instinto de la propia conservación, defiendan de las oleadas revolucionarias los intereses permanentes de la*

10. MARCUELLO BENEDICTO, Juan Ignacio: *La práctica parlamentaria en el reinado de Isabel II*, 1986, p.14. Sobre la introducció del bicameralisme espanyol, veure també FLAQUER: "La representación ...", p.99-106.

11. BERTELSEN REPETTO, Raul: *El Senado en España*, 1974, p.405-408.

12. PEREZ GARCÍA, José Miguel: "El parlamentarismo español en el sexenio democrático", 1995, p.54.

*sociedad española*¹³. Notem que l'expressió *todas las clases sociales* es refereix a totes les fraccions dels grups amb més pes social. I també, que hi ha una voluntat clara que l'alta cambra sigui un filtre conservador a possibles iniciatives del Congrés, considerades com massa avançades (aspecte de fet poc probable, donat el sufragi censatari i el falsejament del sistema electoral generalitzat de l'època).

En el mateix preàmbul, es valora el caràcter mixt (permanent i elegible) del Senat, com un equilibri entre *la defensa dels interessos permanents de la societat espanyola* i la necessitat d'assegurar majories parlamentàries al partit de torn: *Las tres clases de senadores que ahora se establecen, de derecho propio, de nombramiento de la Corona y de elección, revisten a aquel elevado cuerpo de la consistencia y de la flexibilidad que ha menester para resistir con firmeza toda suerte de inversiones y para facilitar el turno pacífico y regular de los partidos en el mando*¹⁴.

Quadre 1.2: cens d'electors al Senat a les circumscripcions catalanes. Comparació entre les eleccions de 1876 (fetes amb la llei electoral de 1870) i les de 1877 (fetes amb la llei de 1877).

circumscripcions	1876		1877	
	votants	electors	votants	electors
Barcelona	199	241	260	264
Girona	183	301	204	280
Lleida	206	287	196	270
Tarragona	172	220	200	203

Font: Archivo del Senado.

Diversos autors, a més dels ja esmentats, han coincidit en veure en el Senat l'eina que el nou règim adoptava no sols com a representació dels sectors dominants de la societat espanyola, sinó com a garantia enfront dels perills que es podien arribar a derivar d'una cambra elegida per sufragi directe. Així, per a Martínez Cuadrado, *El Senado de la Restauración fue por tanto una garantía constitucional esencial en el control del poder legislativo para las minorías privilegiadas a quienes se les brindaba con él la inmovilización de la revolución política abierta en 1868 y de la mucho más amenazante revolución social de 1873*¹⁵. Antoni Jutglar subratlla la idea de contrapès a una cambra popular, sobretot a partir del moment en què s'instaura el sufragi universal¹⁶. Per a José María Jover, la composició restrictiva del Senat *ilustra con suficiente claridad cuanto en esta alta cámara hay de proyección inmediata de los sectores integrantes del bloque de poder*¹⁷. Per la seva banda, Arno J. Mayer, en el seu treball sobre la persistència de l'Antic Règim a Europa, insisteix en el paper de les cambres altes com a contrapunt conservador a les cambres baixes:

Salvo el Senado de Francia, que para fines de siglo era totalmente elegido por sufragio indirecto, aquellas segundas cámaras no eran electivas. Se pertenecía a ellas por motivos de nacimiento, riqueza y grado en la administración pública o la milicia, con un decidido prejuicio favorable a los hombres de edad avanzada. Con las excepciones de rigor, los miembros de esas asambleas de notables eran nombrados por el rey o fieles de éste, al contrario que las cámaras bajas de elección popular, que eran anteriores a ellas y constantemente

13. GONZÁLEZ, M.: *Constituciones ...* p.185.

14. GONZÁLEZ, M.: *Constituciones ...* p.185.

15. MARTÍNEZ CUADRADO, Miguel: *La burguesía conservadora (1874-1931)*, 6ª ed., 1980, p.37.

16. JUTGLAR, Antoni: *Els burgesos catalans*, 1966, p.273; hi al·ludeix també a JUTGLAR, Antoni: *Ideologies ...*, 1971, p.35-36.

17. JOVER ZAMORA, José María: "La época de la Restauración: Panorama político-social, 1875-1902", 1981, p.290-291.

recortaban sus poderes. En casi todas ellas había una mezcla de nombramientos reales y miembros hereditarios¹⁸.

Tornant al Senat espanyol, interessa veure que un cop aprovada la Constitució de 1876, el Govern impulsa tot seguit la llei de senadors, que és aprovada per les Corts el novembre del mateix any (Llei de 8-2-1877), per tal de procedir a la recomposició de l'alta cambra. Mentre es deixa que el Congrés exhaurixi la seva durada, prevista en tres anys per la Constitució de 1869 (que és amb la que se l'havia convocat) i no s'aprova la llei electoral de diputats definitiva fins el desembre de 1878, el Senat es dissol i es procedeix al nomenament de la part permanent i a les eleccions per a la part electiva, que es realitzen el 5 d'abril de 1877.

A l'interregne parlamentari entre les legislatures de 1876-77 i 1877 (5-1-1877/25-4-1877), el Govern Cánovas promou l'ocupació dels escons de la part permanent del Senat amb un contingent de personatges de marcada procedència conservadora. Un cop inaugurada la legislatura de 1877, i amb ocasió del debat al Congrés del missatge de contestació al discurs de la Corona, tant Romero Robledo, ministre de la Governació, com el propi Cánovas, en la seva condició de president del Consell de ministres, ofereixen llur visió de l'alta cambra. Així, el primer, en resposta a les objeccions del marquès de la Vega de Armijo sobre la manera en què el Govern havia fet els nomenaments de la part permanent del Senat, afirma que els senadors per dret propi són una garantia d'ordre social i de fre a possibles aventures liberals de successius governs: *Los Senadores por derecho propio, que son los que en la sociedad tienen grandes intereses, que les obligan a conservarlos, que les impiden lanzarse en aventuras ni asociarse a banderías, serán una garantía de que los Gobiernos se inspirarán en principios de justicia a fin de recabar su apoyo*¹⁹.

Per la seva banda, Cánovas li recorda a Alonso Martínez, que al capdavant era un dels pares de la Constitució, quin és el sentit d'aquesta respecte la part permanent del Senat:

Lo que se ha querido es que el Senado se constituya de modo que al lado de la propiedad y de la industria, representadas por los elegidos en los distritos y por las diferentes corporaciones científicas y económicas a las que se ha dado ese derecho, hubiera también una representación directa de la Corona, ejercida ¿por quién? por aquellos que de una manera más directa representan los derechos de la Corona misma.

De otro modo, ¿para qué había la Constitución de dejar esta especie de dádiva en manos del Rey? ¿No habría sido más racional dejarla a los distritos electorales? Ellos hubieran hecho la repartición del modo que hubieran considerado más conveniente. Pero no ha sido tan mezquino el espíritu de la Constitución.

El sentido de la Constitución es que al mismo tiempo que los grandes elementos sociales y el derecho propio histórico de los Grandes y de los Prelados de la Iglesia, estuviera representado en esa Cámara el derecho inmediato de la Corona. Este es el sentido de la Constitución de 1876²⁰.

Afegeix taxativament: *el Senado es una rémora para la Cámara legislativa, porque es un obstáculo permanente para la precipitación en la formación de las leyes*²¹. I remata la idea anticipada per Romero Robledo de fre als possibles excessos dels governs liberals:

los partidos liberales, las Cámaras liberales, los Gobiernos liberales tienen la misión de detenerse ante la resistencia de la Cámaras altas, de procurar pesar sobre ellas por medio de la opinión pública; de no darse por vencidos, es verdad, pero también de no impacientarse, porque, al cabo, si ellos tienen razón, siempre triunfarán de la resistencia sincera, leal, patriótica de la Cámara alta; de contener un poco el movimiento político; de persuadirse de que cuando una reforma no ha penetrado en las clases altas del Estado, es que esa reforma, si puede ser cierta en la teoría, si puede ser evidente en la razón, no lo es todavía

18. MAYER, Arno J.: *La persistencia del Antiguo Régimen. Europa hasta la Gran Guerra*. 1ª reimpression, 1986, p.145-146.

19. DSC, legislatura de 1877, 12-5-1877, núm. 12, p.158.

20. DSC, legislatura de 1877, 14-5-1877, núm. 13, p.211.

21. DSC, mateix dia, p.212.

suficientemente en los hechos para que merezca traerse a la práctica, formar parte de las instituciones de un país y ponerse en la piedra de toque de la realidad, de la conveniencia práctica en la gobernación del Estado²².

Segons els partits del centre i de l'esquerra de les cambres, el Govern Cánovas constitueix al Senat un veritable feu conservador. Alonso Martínez, cap dels parlamentaris centristes, denuncia al debat esmentat que de 106 senadors vitalicis nomenats (prenen possessió de l'escó 102), sols 7 pertanyen al Partit Constitucional (PC)²³. Per la seva banda, Práxedes Mateo Sagasta que, al capdavant, serà un dels futurs beneficiaris del sistema, denuncia el fet en una sessió del Congrés, uns mesos més tard: *Los partidos liberales fueron excluidos casi en absoluto del Senado; aquel alto Cuerpo Colegislador es un Cuerpo cerrado, porque según la Constitución el número de Senadores es limitado y fijo; por consiguiente, la exclusión del partido liberal del Senado era la exclusión de los partidos liberales del poder*²⁴.

Aquesta composició conservadora del Senat motiva el retraïment a les Corts dels constitucionals durant tot 1877. Les gestions del president del Congrés, José Posada Herrera, com a mediador entre el Govern i una oposició que ja es considera alternativa de poder, aconsegueixen la provisió de 35 places noves de senadors permanents (20 noves, 7 no cobertes en constituir-se el nou Senat i 8 per defuncions) disponibles per a les minories. Diu Sagasta al respecte, en la mateixa intervenció: *Nos quejábamos de que en la organización del Senado no se hubiera dado a los partidos liberales la participación que de derecho le corresponde; que no se hubiera dejado allí latitud bastante para dar al Senado la elasticidad necesaria al turno de los partidos en el poder*²⁵. Carlos Navarro Rodrigo, en les seves memòries polítiques sobre aquest període, afirma taxativament: *Podíamos despedirnos ya de ser Poder en el nuevo orden de cosas. Aunque la Corona nos llamase, ahí quedaba el Senado, como baluarte inexpugnable de la reacción, para barrernos en todo tiempo*²⁶.

Quan els liberals formen el seu primer Govern de la Restauració, el 1881, es cobreixen les 49 vacants que ja hi havia a la part permanent del Senat, en un intent de corregir la desproporció de forces existent a l'alta cambra. Tot i així, mentre al Congrés dels diputats el partit que convoca les eleccions aconsegueix majories folgades, al Senat la majoria de la que poden disposar els liberals és més estreta, donat el pes dels conservadors entre la seva part permanent. Aquest escàs marge de maniobra dels liberals al Senat, queda palès amb ocasió del debat sobre el tractat de comerç amb França. El periòdic conservador *La Época* considera la possibilitat que si la minoria conservadora, contrària al projecte, s'abstingués a la votació, no hi hauria prou quòrum com per aprovar el tractat²⁷. Sobre el mateix afer, afirma el corresponsal a Madrid del *Fomento de la Producción Española*, òrgan de la corporació catalana del mateix nom:

Sólo hay un peligro para los partidarios del Tratado y es, que a última hora se abstengan de votar las oposiciones y por no reunir el número de votos que exige la ley para tomar acuerdos, resultara nula la votación. En previsión de este suceso trabajan sin descanso los elementos oficiales para que vayan a votar

22. DSC, mateix dia, p.212.

23. DSC, legislatura de 1877, 12-5-1877, núm. 12, p.182.

24. DSC, legislatura de 1878, 27-2-1878, núm. 9, p.151.

25. DSC, legislatura de 1878, 27-2-1878, núm. 9, p. 151.

26. NAVARRO Y RODRIGO, Carlos: *Un período de oposición*, 1886, p.170.

27. *La Época* (Madrid), 9-4-1882, article "La abstención".

todos los senadores que tienen cargos oficiales o palatinos y se han dado órdenes a los representantes de España en las Cortes extranjeras que son senadores para que vayan a votar²⁸.

Es va perfilant així el que Borja de Riquer qualifica com *un joc polític reservat exclusivament als conservadors i als més "respectables" dels antics revolucionaris del 68*²⁹. Una altra tímida porta d'entrada al Senat per a aquests darrers, és el fet que s'admeti com a elegibles els que hagin exercit el càrrec de senador abans de la Constitució de 1876, per als quals no s'exigeix l'acreditació d'una renda mínima. Ens en parla Narcís Oller a la seva novel·la ambientada en aquesta època, *La febre d'or*³⁰: els protagonistes cerquen una estratègia parlamentària per al seu projecte de ferrocarril de Vilaniu; el president del consell d'administració es presenta al Congrés i el gerent al Senat, aprofitant la seva condició de senador al Sexenni.

1.3.3. Composició del Congrés dels diputats.

Segons els articles 27 a 30 de la Constitució, s'escollirà com a mínim un diputat per cada 50.000 persones, per a un període de cinc anys i sense limitació d'elecció. Els requisits per ser elegible diputat no són gaires damunt del paper, menys fins i tot que per ser elector: ser espanyol, d'estat seglar, major de 25 anys i tenir tots els drets civils. Igual que al Senat, el fet que els elegibles són sols els homes, tampoc no s'esmenta explícitament.

L'article 2 de la llei electoral de diputats de 1878 fixa les següents condicions per ser electors: ser espanyol, major de 25 anys i ser contribuent amb una quota mínima de 25 pessetes (0,15 euros)/any per contribució territorial i 1 any d'antelació, o per subsidi industrial amb una quota de 50 pessetes (0,30 euros)/any i 2 anys d'antelació. L'article 17 preveu que també poden ser electors, en segons quines condicions, els membres de les reials acadèmies, del clergat i de l'Exèrcit, empleats de l'administració pública, professionals, artistes i mestres.

Com es pot veure, el tracte discriminatori que la legislació d'elecció de senadors del Sexenni introduïa envers els contribuents de base industrial respecte els propietaris, es manté ara en les condicions exigibles per ser elector al Congrés. A diferència d'aquella, però, ja no hi ha diferències entre províncies, en adoptar-se unes taxes úniques.

Com assenyala Àngel Duarte³¹, aquest tracte discriminatori envers els industrials denota una prevenció contra l'Espanya industrialitzada. Per a Miguel M. Cuadrado³², la llei electoral afavoreix un tipus d'elector de zones de petita propietat agrícola, generalment conservadores. Aquest és un aspecte ja vist a l'època. Així, Segismundo Moret, amb motiu de l'oposició suscitada al Congrés davant d'una proposició de llei seva de lliure importació de cereals, al·ludeix a la sobrerrepresentació dels districtes rurals: *La composición de esta Cámara por efecto de la reforma introducida en la ley electoral hace que los intereses llamados agrícolas tengan aquí una representación extraordinaria, mayor tal vez de la que les corresponde en el país. Y hace también que apenas se suscita una cuestión como la que yo he traído al debate, se crean los Sres. Diputados obligados a oponerse a toda resolución como la que yo propongo*³³.

28. *Fomento de la Producción Española*, núm. 304, 10-5-1882, p.351-352.

29. RIQUER: "Les burgesies ...", p.44.

30. OLLER, Narcís: *La febre d'or. II: L'estimbada*, 3a ed. dins MOLC, p.94-95.

31. DUARTE, Àngel: *La España de la Restauración*, 1997, p.16.

32. CUADRADO, Miguel M.: *Elecciones y partidos políticos en España (1868-1931)*, 1969, p. 243.

33. DSC, legislatura de 1879-80, 21-11-1879, núm. 63, p.1189.

Pel que respecta al cens d'electors al Congrés, Artola³⁴ calcula que el total se situa en un 5% de la població, enfront del 27% de la llei de 1870. Per a Jover³⁵, estariem parlant d'uns 850.000 electors.

Un altre aspecte a tenir en compte, és el manteniment dels districtes electorals uninominals, introduïts al Sexenni. La llei electoral de diputats de 1878 manté en línies generals aquesta divisió, però unifica alguns districtes en circumscripcions plurinominals. Així, els antics districtes de Tarragona, Reus i Falset s'unifiquen en la circumscripció de Tarragona, amb 3 escons, mentre que els cinc districtes de Barcelona ciutat s'unifiquen en la circumscripció de Barcelona, amb 5 escons³⁶. Com assenyala Javier Moreno Luzón, però, el component urbà de moltes d'aquestes circumscripcions quedava anul·lat en englobar municipis de la rodalia: *Sin embargo, muchos de los núcleos importantes de población estaban rodeados de un anillo de pueblos que determinaba el sentido de los resultados, y otros se asemejaban enormemente a localidades menores*³⁷.

En el terreny contrari, és a dir, en el d'assegurar una mínima presència de les minories al Congrés, hi ha dues mesures a tenir en compte, com assenyala Carlos Dardé³⁸. La primera, és l'emissió de vots a les circumscripcions electorals per un nombre de candidats inferior al d'escons disponibles, de tal manera que sigui possible l'elecció d'un escó per minories. La segona, la possibilitat d'aconseguir una acta de diputat per l'acumulació d'un mínim de 10.000 vots a diversos districtes, situació que era aplicable a un màxim de 10 diputats electes. Durant el període estudiat, sols aconseguix un escó per aquest sistema el demòcrata progressista Eugenio Montero Ríos, a les eleccions de 1881 i 1884. Quan el cap dels republicans federals, Francesc Pi i Margall, abandoni la postura de retraïment electoral el 1886, aconseguirà el seu escó per aquest sistema.

1.3.4. Distribució geogràfica dels escons.

A les eleccions de 1876, els districtes de Cuba no tenen representació parlamentària, per la situació de guerra existent a l'illa, tot i que els de Puerto-Rico, sí. Igualment, els districtes de Navarra i del País Basc ocupats pels carlins, no celebren eleccions, però tenen representació parlamentària en base a les eleccions de les parts de les províncies en mans del Govern central. A partir de les eleccions de 1879, i ja vigents la llei electoral de diputats de 28-12-1878 i la de senadors a Ultramar de 9-1-1879, els districtes antillans queden definitivament integrats al sistema parlamentari³⁹. La resta de possessions colonials no tenen representació parlamentària.

El quadre 1.3 permet veure la repartició d'escons per províncies al Congrés, amb tots els districtes incorporats. Tant Javier Cuesta⁴⁰ com Jesús Mestre⁴¹ no comptabilitzen en llurs

34. ARTOLA, Miguel: "El sistema político de la Restauración", 1985, p.17.

35. JOVER: "La época ...", p.291 i ss.

36. Per a l'agrupament de districtes uninominals catalans en circumscripcions plurinominals, veure ARMENGOL I SEGÚ, Josep; JANUÉ I MIRET, Maricó; RUBÍ I CASALS, M. Gemma: "Una primera aproximació al comportament electoral de les circumscripcions i districtes catalans durant la primera etapa de la Restauració (1876-1901)", 1992.

37. MORENO LUZÓN: "El poder público ...", p.182.

38. DARDÉ, Carlos: *La Restauración, 1875-1902. Alfonso XII y la regencia de María Cristina*, 1997, p.29.

39. Per a l'aplicació del sistema electoral a ultramar, veure ANADÓN BENEDICTO, Juana: "El Senado en el sistema político de la Restauración", 1995, p.199; TORRE, Mildred de la: "Els drets polítics i el problema electoral a Cuba (1878-1898)", 1997.

40. REAL: "Partidos ...", p.118.

41. MESTRE: "La transició ...", p.11.

respectius estudis els escons corresponents a Ultramar. Si els comptabilitzem, obtenim un total de 429 escons, als que cal afegir els escons aconseguits per acumulació de vots.

Com es pot apreciar, Andalusia té un predomini important en quant a escons, amb 74. Segueixen Galícia, amb 45, i Catalunya, amb 42. Per la part de baix, trobem Canàries (6), Navarra (7), Illes Balears (8) i País Basc (10). Ultramar, és a dir, Cuba i Puerto-Rico, té un total de 38 escons.

Quadre 1.3: escons al Congrés dels diputats, per províncies, a les Corts de 1881-84.

1) Cuba	23	15) Cadis	10	29) Càceres	7	43) Santander	5
2) Barcelona	18	16) Saragossa	10	30) Castelló	7	44) Àvila	4
3) Puerto-Rico	15	17) Còrdova	9	31) Osca	7	45) Guipúscoa	4
4) València	15	18) Jaén	9	32) Navarra	7	46) Huelva	4
5) La Corunya	14	19) Lleó	9	33) Salamanca	7	47) Logronyo	4
6) Madrid	13	20) Múrcia	9	34) Canàries	6	48) Segòvia	4
7) Oviedo	13	21) Orense	9	35) Ciutat Reial	6	49) Sòria	4
8) Sevilla	12	22) Almeria	8	36) Conca	6	50) Biscaia	4
9) Granada	11	23) Balears	8	37) Terol	6	51) Àlaba	2
10) Lugo	11	24) Burgos	8	38) Valladolid	6	(escons per acu-	1
11) Màlaga	11	25) Girona	8	39) Zamora	6	mulació de vots)	
12) Pontevedra	11	26) Lleida	8	40) Albacete	5		
13) Alacant	10	27) Tarragona	8	41) Guadalajara	5		
14) Badajoz	10	28) Toledo	8	42) Palència	5	Total:	430

-Cuba i Puerto-Rico es consideren províncies (amb circumscripcions i districtes, com a la península) a efectes de les eleccions al Congrés dels diputats, però al Senat, Ultramar s'organitza com a set províncies: L'Havana, Matanzas, Pinar del Río, Puerto Príncipe, Santa Clara, Santiago de Cuba i Puerto-Rico.
 -Canàries forma en aquests moments una única província.
 -Hi ha també la possibilitat de ser diputat per acumulació de vots a diversos districtes alhora. En aquestes Corts de 1881-84, aquest és el cas d'Eugenio Montero Ríos.

Font: DSC, legislatures de 1881-82, 1882-83 i 1883-84.

Pel que fa a la part electiva del Senat, en principi cada província havia de nomenar tres senadors, però en el moment d'aprovar-se la llei de senadors d'Ultramar i segons ja preveia un article addicional de la de senadors de la península, els representants dels nous districtes antillans s'havien d'encabir dins de la part electiva del Senat (que havia de ser de 180 membres, com recordarem) restant un senador a les províncies amb menys habitants⁴². Al quadre 1.4. podem veure quines províncies queden el 1879 amb dos senadors.

Aquesta retallada d'escons, castiga de fet les zones que també tenien menys representació al Congrés. Així, i sumant els escons per províncies amb els de les corporacions d'àmbit territorial, tenim que Canàries queda sols amb 2 escons i el País Basc⁴³ amb 6. En la part alta de la representació, està novament Andalusia, amb 27 escons. Catalunya en té 15 i Ultramar, 19.

Ara bé, com ja hem vist a la introducció, no hi ha una completa correspondència entre els escons corresponents a una àrea determinada i els parlamentaris naturals d'aquesta, per la presència del cunerisme, fenomen que, segons Juana Anadón, seria encara més marcat al Senat⁴⁴. Si tenim en compte que la representació a la cambra alta ja era més reduïda i que podia estar parcialment ocupada per personatges forans, la representació real d'una zona

42. Per a l'aplicació de la llei de senadors a ultramar de 9-1-1879, veure ANADÓN: "El Senado ...", p.199.

43. Sobre la infrarepresentació del País Basc, veure REAL: "Partidos ...", p.118.

44. ANADÓN BENEDICTO, Juana: "Origen geográfico de los senadores de la monarquía alfonsina: 1876-1885", 1998, p.210-212.

concreta pot veure's notablement minvada. En aquest sentit, per a Anadón, la representació de senadors nascuts a Catalunya i al País Basc seria més aviat escassa.

Quadre 1.4: escons al Senat després de les modificacions introduïdes per la llei de senadors d'Ultramar (1879):

Províncies amb 3 escons	Províncies amb 2 escons	Corporacions amb 1 escó
Alacant	Àlaba	Arquebisbat de Granada
Almeria	Albacete	Arquebisbat de Santiago
Badajoz	Àvila	Arquebisbat de Santiago de Cuba
Balears	Biscaia	Arquebisbat de Sevilla
Barcelona	Canàries	Arquebisbat de Tarragona
Burgos	Conca	Arquebisbat de Toledo
Càceres	Guadalajara	Arquebisbat de Saragossa
Cadis	Guipúscoa	Arquebisbat de València
Castelló	Huelva	Reial Acadèmia Espanyola
Ciutat Reial	Logronyo	R. A. d'Història
Còrdova	Matanzas (Cuba)	R. A. de Belles Arts
La Corunya	Palència	R. A. de Ciències Exactes, Físiques i Naturals
Girona	Pinar del Río (Cuba)	R. A. de Ciències Morals i Polítiques
Granada	Puerto-Príncipe (Cuba)	R. A. de Medicina de Madrid
Osca	Santa Clara (Cuba)	Universitat de Barcelona
Jaén	Santander	Universitat de Granada
L'Havana	Terol	Universitat de L'Havana
Lleida	Valladolid	Universitat de Madrid
Lleó		Universitat d'Oviedo
Màlaga		Universitat de Salamanca
Múrcia		Universitat de Santiago
Navarra		Universitat de Sevilla
Orense		Universitat de València
Oviedo		Universitat de Valladolid
Pontevedra		Universitat de Saragossa
Puerto-Rico		S.E.A.P. de Barcelona
Salamanca		S.E.A.P. de Cuba i Puerto-Rico
Sevilla		S.E.A.P. de Lleó
Tarragona		S.E.A.P. de Madrid
Toledo		S.E.A.P. de Sevilla
València		S.E.A.P. de València

Font: *Diario de las sesiones de las Cortes. Senado*, legislatures de 1879-80 i 1880-81.

La constatació dels pocs senadors catalans presents a la cambra alta, ja ens la dóna Roser Solà per a mitjan segle: el 1849, amb un Senat completament de designació reial, hi hauria sols 9 senadors catalans, dels quals, encara, 5 formarien part d'un grup de militars introduïts per Narváez al Senat⁴⁵. Per al període estudiat, un dels senadors catalans més significatius, Ferrer i Vidal, en carta a Duran i Bas tot queixant-se de l'escàs nombre de senadors catalans presents durant el debat sobre el tractat de comerç amb França, ens en dóna aquesta imatge: *es una lástima que Cataluña esté tan pobremente representada en el Senado: sólo dos catalanes hemos hablado y sin la instrucción necesaria para hacerlo debidamente. ¡Qué exígua y qué débil representación!*⁴⁶ I afegeix: *si un día los liberales conservadores mandan es necesario que V. y otros sean senadores vitalicios si ha de haber quien defienda la causa del trabajo que siendo la causa de la nación es la de Cataluña.*

45. SOLÀ I MONTSERRAT, Roser: *L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854*, 1997, p.281-282.

46. RIQUER: *Epistolari polític ...*, p.293-294, carta de Ferrer i Vidal a Duran i Bas, datada a Madrid, 9-4-1882.

Pel que fa a la part permanent del Senat, es fa més difícil d'establir una procedència geogràfica dels seus components, en no dependre el seu accés a la cambra de cap elecció. Tot i així, és possible delimitar-hi un grup de catalans, que va adquirint una creixent presència, passant dels cinc senadors de 1877, als setze de 1899 (quadre 1.5). Aquestes dades es refereixen al nombre total que està exercint el càrrec en un moment donat, ja que entremig s'han produït diverses vacants per defunció dels titulars. Si comptem els senadors en termes absoluts serien 24.

Quadre 1.5: senadors permanents catalans, 1877-1899.

Corts	Escons	Senadors
1877-78	5	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Manel Gasset i Mercader (marquès de Benzú) 3) Josep Ma. Escrivà de Romaní i Dusay (marquès de Monistrol) 4) Antoni Ros de Olano i Perpiñá (marquès de Guad-el-Jelú) 5) Ignasi Ma. Despujol i Dusay (marquès de Palmerola)
1879-81	6	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Manel Gasset i Mercader (marquès de Benzú) 3) Josep Ma. Escrivà de Romaní i Dusay (marquès de Monistrol) 4) Antoni Ros de Olano i Perpiñá (marquès de Guad-el-Jelú) 5) Ignasi Ma. Despujol i Dusay (marquès de Palmerola) 6) Tomàs de Rocabertí de Dameto i Veri (comte de Peralada)
1881-84	9	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Manel Gasset i Mercader (marquès de Benzú) 3) Josep Ma. Escrivà de Romaní i Dusay (marquès de Monistrol) 4) Antoni Ros de Olano i Perpiñá (marquès de Guad-el-Jelú) 5) Ignasi Ma. Despujol i Dusay (marquès de Palmerola) 6) Tomàs de Rocabertí de Dameto i Veri (comte de Peralada) 7) Josep Maluquer de Tirrell 8) Francesc de Mata i Alòs (comte de Torre-Mata) 9) Antonio López y López (marquès de Comillas)
1884-86	7	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Manel Gasset i Mercader (marquès de Benzú) 3) Josep Ma. Escrivà de Romaní i Dusay (marquès de Monistrol) 4) Antoni Ros de Olano i Perpiñá (marquès de Guad-el-Jelú) 5) Tomàs de Rocabertí de Dameto i Veri (comte de Peralada) 6) Josep Maluquer de Tirrell 7) Manel Girona i Agrafel
1886-90	10	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Manel Gasset i Mercader (marquès de Benzú) 3) Josep Ma. Escrivà de Romaní i Dusay (marquès de Monistrol) 4) Antoni Ros de Olano i Perpiñá (marquès de Guad-el-Jelú) 5) Tomàs de Rocabertí de Dameto i Veri (comte de Peralada) 6) Josep Maluquer de Tirrell 7) Manel Girona i Agrafel 8) Pere Collaso i Gil 9) Evarist Arnús i Ferrer 10) Víctor Balaguer i Cirera
1891-92	9	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Tomàs de Rocabertí de Dameto i Veri (comte de Peralada) 3) Josep Maluquer de Tirrell 4) Manel Girona i Agrafel 5) Víctor Balaguer i Cirera 6) Jaume Girona i Agrafel 7) Manel Duran i Bas 8) Albert Bosch i Fustegueras 9) Tomàs Costa Fornaguera (arquebisbe de Tarragona)
1893-95	12	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Tomàs de Rocabertí de Dameto i Veri (comte de Peralada) 3) Josep Maluquer de Tirrell

Corts	Escons	Senadors
1893-95 (cont.)	12	4) Manel Girona i Agrafel 5) Víctor Balaguer i Cirera 6) Jaume Girona i Agrafel 7) Manel Duran i Bas 8) Albert Bosch i Fustegueras 9) Tomàs Costa Fornaguera (arquebisbe de Tarragona) 10) Camil Fabra i Fontanils (marquès d'Allella) 11) Manel de Llansà i Pignatelli (duc de Solferino) 12) Ferran Puig i Gibert
1896-97	15	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Tomàs de Rocabertí de Dameto i Veri (comte de Peralada) 3) Josep Maluquer de Tirrell 4) Manel Girona i Agrafel 5) Víctor Balaguer i Cirera 6) Jaume Girona i Agrafel 7) Manel Duran i Bas 8) Albert Bosch i Fustegueras 9) Tomàs Costa Fornaguera (arquebisbe de Tarragona) 10) Camil Fabra i Fontanils (marquès d'Allella) 11) Manel de Llansà i Pignatelli (duc de Solferino) 12) Ferran Puig i Gibert 13) Antoni Sedó i Pàmies 14) Manel Planas i Casals 15) Eulogi Despujol i Dusay (comte de Casp)
1898-99	16	1) Miquel dels Sants Bañuelos i Traval (comte de Bañuelos) 2) Josep Maluquer de Tirrell 3) Manel Girona i Agrafel 4) Víctor Balaguer i Cirera 5) Jaume Girona i Agrafel 6) Manel Duran i Bas 7) Albert Bosch i Fustegueras 8) Tomàs Costa Fornaguera (arquebisbe de Tarragona) 9) Camil Fabra i Fontanils (marquès d'Allella) 10) Manel de Llansà i Pignatelli (duc de Solferino) 11) Ferran Puig i Gibert 12) Antoni Sedó i Pàmies 13) Manel Planas i Casals 14) Eulogi Despujol i Dusay (comte de Casp) 15) Antoni Ferratges de Mesa (marquès de Mont-Roig) 16) Salvador Samà i Torrents (marquès de Mariano)

Font: DSS, legislatures de 1877 a 1899.

Entre aquest grup, hi trobem membres destacats del món de les finances (el marquès de Comillas, els germans Girona, Arnús), de la indústria (Puig, Sedó, el marquès d'Allella: Camil Fabra), *indianos* (el marquès de Mariano: Salvador Samà i Torrents), de la propietat agrària (marquès de Monistrol, marquès de Palmerola: Ignasi Maria Despujol i Dusay), de la propietat immobiliària (Collaso), dels alts comandaments de l'Exèrcit (marquès de Benzú: Manel Gasset i Mercader; marquès de Guad-el-Jelú: Antoni Ros de Olano i Perpiñá; comte de Torre-Mata; comte de Casp), de la jerarquia eclesiàstica (arquebisbe de Tarragona), dels *grandes de España* (comte de Peralada, duc de Solferino: Manel de Llansà i Pignatelli), polítics amb responsabilitats ministerials (Balaguer, Duran i Bas, Bosch i Fustegueras), diplomàtics (el comte de Bañuelos: Miquel dels Sants Bañuelos i Traval) i polítics significatius de les organitzacions dels partits dinàstics (Planas i Casals, Maluquer, el marquès de Mont-

Roig). L'únic absent del grup és Ferrer i Vidal, per al qual Víctor Balaguer va intentar, sense èxit, obtenir una senadoria vitalícia el 1884 des del seu lloc de president del Consell d'Estat⁴⁷.

1.3.5. Nombre total de parlamentaris i assistència real a les sessions.

A les Corts de 1881-84, que donen una idea aproximada de tot el període i que inclouen ja plenament tots els districtes d'Ultramar, hi ha 430 escons al Congrés: 429 corresponents a districtes provincials i un altre obtingut per Eugenio Montero Ríos per acumulació de vots. Els escons del Senat són 360 (180 exactes de la part electiva i un màxim de 180 de la part permanent). Aquestes xifres teòriques, però, es troben lluny de la realitat diària de les sessions, primer pels escons vacants i no ocupats que, per un motiu o altre, sempre hi ha a les dues cambres, i després pel problema de l'absentisme dels parlamentaris a les Corts.

Anem a veure primer el tema dels escons vacants i no ocupats. Apareixen cinc grans temes com a generadors de vacants, sobretot al Congrés dels diputats. En primer lloc, hi ha les irregularitats demostrables durant el procés electoral. Preciso que *demostrables*, ja que tot el procés electoral del període se'n troba ple. La presa de possessió d'un diputat electe pot endarrerir-se o fins i tot anul·lar-se. En qualsevol cas, l'afer passa al Tribunal d'Actes Greus del Congrés, que inicia una tramitació que pot durar mesos.

Aquest és el cas del banquer i home de negocis madrileny Rafael Cabezas, que surt ininterrompudament diputat pel districte de Sort entre 1876 i 1897. A les eleccions de 1881 la seva acta és impugnada i passa al Tribunal d'Actes Greus del Congrés. Finalment obté l'escó, però després d'any i mig de tramitació, en el que l'escó ha estat sense ocupar.

En segon lloc, trobem l'elecció simultània per més d'un districte. Sobretot els polítics d'un cert pes, sovint s'asseguren l'elecció per més d'un districte alhora, per si sorgeixen problemes amb algun d'ells. En aquests casos, han d'optar per un, deixant l'altre vacant mentre no es procedeix a una elecció parcial. En tenim un bon exemple en Víctor Balaguer, que el 1881 surt electe al Congrés per Vilanova i la Geltrú i al Senat per Barcelona, i el 1884⁴⁸ i el 1886 al Congrés per Vilanova i per L'Havana, optant sempre pel seu fidel districte de Vilanova.

Un tercer motiu, és la no presa de possessió del parlamentari electe del seu escó en el moment d'obertura de la legislatura, sinó després de transcorreguts alguns mesos. Entre els parlamentaris catalans, que són un bon exemple d'absentisme, hi ha personatges que mostren un gran interès en obtenir acta de diputat o de senador per a la tramitació d'algun afer concret, però no pas per seguir el dia a dia de la política espanyola. Tenen altres ocupacions professionals habituals i no mostren cap desig de deixar-les de banda per fer vida a Madrid. Tenim l'exemple del debat parlamentari del *modus vivendi* amb Gran Bretanya, a la legislatura de 1884-85. L'obertura de la legislatura havia estat el 20 de maig de 1884; doncs bé, fins el 19 de febrer de 1885 Duran i Bas no pren possessió del seu escó al Congrés i fins el 23 de març no ho fan Ferrer i Vidal i el marquès de Ciutadilla al Senat; cap dels tres no tenia impediments per no prendre possessió de llur escó deu mesos abans i si ho fan ara és amb motiu de l'esmentat debat.

47. Biblioteca-Museu Víctor Balaguer (BMVB), Manuscrits, núm. 371/44, carta de Ferrer i Vidal a Víctor Balaguer de 8-1-1884.

48. L'elecció per L'Havana de 1884 no consta al diari de sessions del Congrés, però es conserva la certificació a la BMVB: Manuscrits 29/125.

Aquests endarreriments en la presa de possessió dels escons, són en part regulats per la llei de 1883 de fixació del termini en el que havien de provar llur aptitud legal els Senadors electes, que sorgeix arran d'una proposició de llei d'Eugenio Alau i altres senadors. En el preàmbul de la proposició, llegim aquesta significativa afirmació: *algunos Senadores electos han mirado con indiferencia la alta honra que han merecido de sus representantes, dejando transcurrir un largo espacio de tiempo sin tomar posesión de su cargo, en menoscabo de los intereses de algunas provincias o corporaciones, que se ven así privados de su representación en este alto Cuerpo*⁴⁹.

Un quart cas, és el de les dimissions per incompatibilitat amb un nomenament d'un càrrec. Si el dimissionari preveu que la durada d'aquest càrrec pot ser sols d'alguns mesos, té interès en conservar disponible el districte pel qual havia sortit escollit. Tècnicament ha de dimitir del càrrec parlamentari, però si té prou influència al districte, pot mantenir-lo disponible, sense que es convoqui elecció parcial. Aquest és el cas d'Antoni Ferratges: el febrer de 1883, essent diputat per Granollers, rep un nomenament de director general del Deute. Cessa del càrrec de diputat el dia 21 d'aquest mes, però torna a prendre'n possessió el 21 de desembre, deu mesos després. Mentre, al Congrés ha hagut un altre escó vacant.

Hi ha un cinquè motiu de vacants, més propi del Senat, com és el de les periòdiques defuncions de membres de la part permanent. Si pensem que sovint un parlamentari obté una senadoria vitalícia després d'una llarga carrera com a parlamentari electe i que ja no la perd fins la seva mort, veurem que llur mitjana d'edat acostuma a ser elevada. Efectivament, hi ha una part del Senat realment molt anciana⁵⁰. Això fa que a cada legislatura es produeixin unes quantes vacants i, a més, que hi hagi un grup considerable de senadors que no puguin seguir un ritme quotidià de sessions, especialment si resideixen fora de Madrid.

Atenció a part mereix el problema de l'absentisme dels parlamentaris a les Corts. Ja hem vist que hi ha una part d'ells, sobretot els residents lluny de Madrid, que tenen un interès puntual en utilitzar llurs escons. La vida parlamentària quotidiana, amb sessions diàries de matí i tarda, és seguida així per un nombre sempre menor de diputats i de senadors. Per al cas del Senat, Anadón calcula que un 60% dels senadors electius i vitalicis es mostren poc o gens actius, mentre que entre la part permanent, el percentatge s'eleva al 90%⁵¹.

Hi ha alguns grans temes que aconseguen aplegar el màxim nombre de parlamentaris i, tot i així, aquest es troba lluny del total d'escons disponibles. A la votació sobre la Constitució de 1876, per exemple, es comptabilitzen 316 diputats i 141 senadors presents a les respectives cambres, xifres que queden lluny dels 406 diputats (Cuba no tenia encara representació en aquestes Corts, ni hi ha cap diputat per acumulació de vots) i 360 senadors que teòricament pertanyien a cada cambra. El missatge al rei amb motiu del seu primer casament, el 1878, aplega 315 diputats i 216 senadors; el tractat de comerç amb França de 1882, ja amb 430 escons del Congrés ocupats, 296 diputats i 221 senadors; el vot particular de Francisco Cañamaque i Trinitario Ruíz Capdepon al missatge de contestació del discurs de la Corona, que precipita la caiguda del Govern de la ILD el gener de 1884, 287 diputats.

Podem parlar d'una mitjana d'assistents a les sessions d'entre 150 a 200 al Congrés i de 100 a 150 al Senat. A mesura que va avançant una legislatura, el nombre d'assistents va minvant, fins arribar la proximitat de l'estiu, en què queden sols unes poques dotzenes de

49. DSS, legislatura de 1882-83, 6-3-1883, ap. 5è al núm. 57.

50. Sobre l'edat avançada dels senadors, veure YANINI MONTÉS, Alicia: "Parlamentarios valencianos ...", p.91.

51. ANADÓN: "El Senado ...", p.209.

parlamentaris. Al debat del Senat de juny de 1883 amb motiu del projecte de llei de reducció de drets a les primeres matèries, per exemple, Antonio Terrero (membre de la comissió), constata l'escàs interès que ha despertat l'afer entre els parlamentaris d'una i altra cambra: *Aquí veis estos bancos casi desiertos. ¿Qué intereses se ven amenazados? En el Congreso se ha discutido este proyecto en presencia de una docena de Diputados. Pues qué, ¿tan poco celosos son, que cuando se trata de intereses del país que representan, no habían de acudir a defenderlos*⁵²? En el mateix debat, a la sessió del 12 de juny, hi ha sols 38 senadors presents, nombre inferior al necessari per prendre acords.

A l'anterior debat, s'ajunta el fet d'acostar-se l'estiu amb el de tractar-se d'una matèria més àrida per als parlamentaris, més àvids d'escoltar els grans oradors en temes de confrontació política que no pas d'entretenir-se en els guarismes dels temes econòmics. Aquest és un tema al que la premsa de les corporacions econòmiques catalanes al·ludirà tot sovint. Així, amb motiu del debat al Congrés sobre els pressupostos generals de l'Estat per a 1878-79, escriu el corresponçal a Madrid del *Fomento de la Producción Española*: *No hay medio de dar interés y animación a los debates de la presente legislatura. Aún no ha empezado la discusión de los presupuestos en que es ya tradicional hacerse el vacío alrededor de los que toman parte en los debates, y ya la soledad o el cansancio se refleja en todas las discusiones*⁵³.

Aquest absentisme planteja greus problemes als governs per a la tramitació dels projectes de llei. El *Diario de Barcelona*, per exemple, al·ludeix a bidells portadors de notes del Govern recurrent Madrid a la recerca de senadors addictes, per a la votació definitiva del tractat de comerç amb França⁵⁴. De vegades, els parlamentaris, advertits prèviament pel Govern de la importància d'un afer, assisteixen realment a l'edifici del Congrés o del Senat, però s'entretenen en converses a passadissos i salons. Aleshores el Govern necessita esmerçar no pas pocs esforços per aconseguir les majories necessàries. *La Mañana* ens dóna la notícia d'una votació al Congrés d'una esmena al pressupost de Marina, en la que una part dels ministerials es mostrava disposat a votar contra el Govern i aquest aconseguix una majoria escassa: *Para obtener los 102 votos tuvieron los ministros que salir a buscar a los diputados por los pasillos y salones, y a pesar de toda su actividad no quedaron, ni es natural que quedaran, muy satisfechos del éxito de sus tareas*⁵⁵.

Els problemes dels governs, doncs, vénen no sols a l'hora de tenir el nombre necessari de parlamentaris per aprovar una llei, sinó també per la possibilitat que a la majoria li manquin els parlamentaris necessaris com per imposar-se. És per això que els governs cerquen majories folgades per evitar sorpreses. Els cal que l'*elemento oficial*, polítics de segona i tercera fila, però residents a Madrid i que deguin llur elecció a l'acció del Govern, ocupi escons encara que sigui per districtes remots per constituir la majoria necessària.

No parlem, doncs, de parlaments en els que una diferència d'un vot decideix una investidura de president del Govern. Parlem de majories més que absolutes, de tres quartes parts al Congrés i part electiva del Senat. Artola calcula en un 85% els escons obtinguts pels liberal-conservadors el 1876 al Congrés⁵⁶. Fernando de León y Castillo, en les seves memòries polítiques, defineix així el seu paper com a diputat ministerial: *Cumplía*

52. DSS, legislatura de 1882-83, 5-6-1883, núm. 121, p.2349.

53. *Fomento de la Producción Española*, núm. 90, 30-3-1878, p.217.

54. *Diario de Barcelona*, 30-6-1882, ed. matí.

55. *La Mañana*, 27-5-1876.

56. ARTOLA: "El sistema ...", p.13.

*discretamente los deberes del perfecto ministerial, deberes que, a mi entender, están comprendidos en tres mandamientos: ver, oír y votar*⁵⁷.

1.3.6. Iniciatives del Congrés i del Senat.

Totes dues cambres són un permanent centre d'atenció de la vida política de l'època. Si el Congrés s'enduu el màxim protagonisme, pel seu major dinamisme polític i per la presència d'algunes primeres espases de la política espanyola, el Senat centra també molt l'atenció de la vida política, en part, perquè se'l considerava pròpiament una cambra alta, amb personatges de gran prestigi personal, i en part, perquè no representava un simple apèndix del Congrés en forma de segona volta formal dels projectes de llei. El Senat discutia molts i molt significatius projectes de llei en primera volta, modificava textos provinents del Congrés, hi havia interpel·lacions al Govern i els seus membres feien proposicions de llei.

A l'apèndix 3, podem veure les dates en què cada cambra debat un text legal (projectes i proposicions de llei i declaracions institucionals) en els temes més significatius debatuts a les Corts durant aquests deu anys. Els 106 debats ressenyats estan comptabilitzats per legislatures; tenint en compte que alguns temes s'arrosseguen d'una legislatura a una altra i afegint a aquests aquells altres debats que es realitzen sols a una cambra i que no generen lleis (proposicions incidentals, interpel·lacions), caldria restar 21 debats dels 106 esmentats. Doncs bé, dels 85 restants, en termes absoluts el Congrés hauria tingut la iniciativa en 57 temes enfront de la respectable xifra de 28 per al Senat. Ara bé, si tenim en compte que la Constitució preveu que les lleis sobre contribucions i crèdit públic s'han de debatre primer al Congrés, i descomptem aquests temes del total, la xifra de debats iniciats al Congrés queda en 21 temes, per sota del Senat, doncs⁵⁸.

A més, dins dels temes iniciats pel Senat n'hi ha de tant significatius com l'arranjament dels furs bascos, l'abolició de l'esclavatge a Cuba, el Codi Civil, la llei d'impremta (de 1878), diversos temes relatius a l'Exèrcit i l'Armada, establiment dels tribunals i del judici oral i públic i altres. I això és vàlid tant amb majories conservadores com liberals.

1.3.7. Funcionament de les cambres.

Una primera qüestió a analitzar, és la dels reglaments vigents a ambdues cambres. Al Congrés, l'arribada de la Restauració significa deixar de banda els diversos reglaments adoptats durant el Sexenni i el retorn al de 4-5-1847 (amb les modificacions de 18-6-1864), que es mantindrà vigent fins 1918⁵⁹, amb successives adaptacions, les més significatives de les quals són les de 16-12-1878, 7-4-1880 i 10-4-1883, dins del període analitzat. El Senat, en canvi, manté el reglament de 30-6-1871, que es mantindrà igualment vigent fins 1918, també amb adaptacions, la més significativa de les quals, dins del període estudiat, és la de 21-6-1877⁶⁰.

57. LEÓN Y CASTILLO, Fernando de: *Mis tiempos*, edició de 1978, p.71 del tom 1. S'està referint a 1872.

58. Sobre el paper del Senat en temes financers a la Restauració, veure (CASARES CASARES, Francisco): *El Senado en los asuntos financieros. Estudio de derecho parlamentario comparado por un empleado de secretaria de la Alta Cámara*, 1900. Sobre els debats de pressupostos al Senat, veure ANADÓN: "El Senado ...", p.204.

59. Per als reglaments vigents al Congrés dels diputats, veure CONGRESO DE LOS DIPUTADOS: *Constituciones y reglamentos*, 1931; ARRANZ, Luís; CABRERA, Mercedes: "El Parlamento de la Restauración", 1995.

60. Per als reglaments vigents al Senat, veure SENADO: *Reglamentos del Senado 1834-1993*, 1993; ANADÓN: "El Senado ...", p.199-203.

Cada període de Corts, és a dir, el que hi ha entre dues eleccions, es divideix en legislatures, que acostumen a adoptar una periodització d'any acadèmic, tot i que no sempre. Generalment, obre la legislatura una sessió conjunta d'ambdues cambres, alternativament a Congrés i Senat, per escoltar el missatge de la Corona, en el que el Govern de torn esbossa les seves intencions de treball. Segueix un debat, ja per separat a cada cambra, en el que les Corts elaboren un missatge de contestació. Aquests debats, plantejats en termes de política general, constitueixen una mena de presa de posicions de majories i minories davant de la legislatura que comença.

Les primeres sessions de cada legislatura després d'unes eleccions, es dediquen, a més, a les actes dels parlamentaris, en especial al Congrés ja que la part electiva del Senat s'escolleix per sufragi indirecte. En alguns casos, com les Corts de 1881, aquests debats ocupen algunes sessions i les denúncies d'irregularitats en els processos electorals fan pujar el to de les intervencions.

Quan hi ha un nombre d'actes aprovades suficient com per què una cambra pugui prendre decisions, es constitueix definitivament. La Mesa interina és substituïda per la definitiva i els diputats i senadors ja admesos queden adscrits, per sorteig, a una de les set seccions en què es divideixen les cambres.

L'objectiu de les set seccions era nomenar cadascuna un individu per a les diverses comissions parlamentàries encarregades d'analitzar els projectes i proposicions de llei admeses a tràmit i d'emetre un dictamen. Si es tractava d'algun afer polèmic, les oposicions intentaven treure algun dels seus membres a la secció on tinguessin un nombre més gran de parlamentaris.

A grans trets, hi havia tres tipus de comissions: les especials, nomenades per a un projecte o proposició de llei concret, però també per a missions protocol·làries, les permanents, escollides al principi de la legislatura i creades per a afers generals propis de cada cambra (Correcció d'Estil, Govern Interior, Actes, Peticions (mensual), Pressupostos (excepcionalment, amb 35 membres) i les mixtes de diputats i senadors, encarregades d'analitzar lleis en els que una de les cambres ha introduït modificacions respecte el projecte inicialment aprovat per l'altra. Interessa ressaltar que les comissions podien rebre en audiència individus no pertanyents a les Corts amb coneixements de la matèria objecte de deliberació.

Són diversos els treballs parlamentaris que aborden les Corts del període. Un primer gran bloc de treballs el constitueix, lògicament, l'activitat legislativa (ja hem vist anteriorment, que la iniciativa legislativa també pot estar en el Senat). Aquesta es presenta en forma de projectes de llei d'algun ministre o també en forma de proposició de llei d'un o més parlamentaris. Els projectes de llei són admesos automàticament i segueixen el seu tràmit. Per a les proposicions de llei, en canvi, el Govern sol manifestar quina és la seva opinió i la cambra on s'ha presentat acostuma a prendre-les o no en consideració, segons sigui aquesta; si es prenen en consideració, segueixen una tramitació similar a la dels projectes de llei i si no, queden descartades de qualsevol tramitació posterior.

La tramitació parlamentària consisteix en la formació d'una comissió, amb un individu de cada secció, l'emissió d'un dictamen i, eventualment, d'un o més vots particulars a la totalitat o a articles concrets del projecte, més el debat parlamentari pròpiament dit. Si es tracta d'afers menors, de despatx ordinari, poden passar sense que cap parlamentari demani la paraula per oposar-s'hi. En els grans temes, en canvi, el debat parlamentari pot ocupar

nombroses sessions. El debat s'estructura en el següent ordre: debat dels vots particulars, si n'hi ha (varen ser famosos els vots particulars de Bosch i Labrús, present reiteradament a la Comissió de Pressupostos), debat de la totalitat, esmenes a la totalitat, debat de l'articulat i esmenes a l'articulat, amb tres torns en contra (en pro, si es tracta de vots particulars i esmenes) i tres en pro (en contra, si són vots particulars o esmenes), generalment per individus de la comissió, amb intervencions també de membres del Govern. És important destacar que les intervencions no es limiten a un portaveu per grup parlamentari, sinó que un mateix tema pot rebre intervencions de diversos membres del mateix grup, ja sigui en forma de llargs discursos doctrinals, ja en forma de qüestions tècniques plantejades a les esmenes a l'articulat.

En un altre ordre de treballs parlamentaris, trobaríem una varietat de debats que no es refereixen a projectes legislatius concrets, sinó que tenen una dimensió més de confrontació política. Un primer apartat seria els debats ja esmentats sobre el missatge de contestació al discurs de la Corona i sobre les actes conflictives dels parlamentaris. Al seu costat, trobem les interpel·lacions. Aquestes es plantegen en forma de petició formal per part d'un parlamentari a un ministre d'explicacions sobre un tema que considera greu. En les interpel·lacions, de fet, trobem també un esquema similar al dels debats sobre textos legals: ni són iniciades necessàriament pel cap o pel portaveu visible d'un grup parlamentari, ni sempre tenen a veure amb temes polítics. Així, per exemple, al costat de grans interpel·lacions fetes per personatges polítics de primera fila, com la d'Arsenio Martínez Campos al Senat el març de 1880 o la de Segismundo Moret al Congrés el juny 1882, en trobem d'altres, com la del marquès de Monistrol al Senat, el març de 1878, sobre l'aparició de la fil·loxera als Pirineus Orientals francesos.

Si les interpel·lacions representen actuacions parlamentàries de grans dimensions, al seu costat hi ha altres modalitats menors d'intervencions amb un component similar de petició al Govern d'informacions sobre alguna afer. Es tracta de les preguntes i peticions de dades, de vegades ambdues coses alhora, que els parlamentaris adrecen gairebé cada dia al Govern, en iniciar-se la sessió i abans d'entrar a l'ordre del dia.

Hi ha també un altre apartat de treballs parlamentaris no tan visibles com els grans debats polítics, però que constitueixen l'essència de l'activitat d'un nombrós grup de parlamentaris. Es tracta de treballs que en molts casos no requereixen ni tan sols una intervenció oral per part de qui els fa. En primer lloc, trobem els treballs a les comissions de temes sense rellevància política però imprescindibles per a algun sector econòmic, molt especialment les concessions i pròrrogues d'obres a companyies de ferrocarrils. El diputat per Gandesa Pere Antoni Torres Jordi, per exemple, sols a la legislatura de 1881-82 forma part de 14 comissions relacionades amb companyies de ferrocarrils⁶¹. En segon, les proposicions de llei i les esmenes a l'articulat de projectes de llei. Hi ha parlamentaris que autoritzen amb llur signatura proposicions i esmenes encaminades a aconseguir la satisfacció de demandes concretes, com ara una partida al pressupost de Foment per a la construcció d'una carretera, l'exclusió d'un determinat producte de les rebaixes aranzelàries, entre molts altres. I, finalment, la presentació d'exposicions a les Corts. Les exposicions eren peticions argumentades que corporacions i particulars adreçaven a les Corts davant la presentació d'iniciatives legislatives (projectes i proposicions), amb observacions favorables o contràries.

61. Per als treballs de parlamentaris catalans a comissions, veure CAÑELLAS, Cèlia; TORAN, Rosa: "La representació política de Barcelona bajo el signo caciquil", 1991, p.102.

Una altra qüestió a tenir en compte, és la durada dels períodes de sessions a les Corts i la seva intensitat. Durant els anys analitzats, trobem períodes relativament llargs d'activitat parlamentària, junt amb períodes igualment llargs amb les Corts tancades. Ambdues situacions poden allargar-se uns quants mesos. A l'apèndix segon, es pot veure els diversos períodes de Corts i la durada de cadascun. Durant els deu anys analitzats, el Congrés realitza 1.077 sessions, mentre que el Senat, 893.

Mentre les Corts són obertes, hi ha sessions tots els dies feiners, de dilluns a dissabte, al matí, a la tarda i, de vegades, a la nit (el dissabte, generalment sols pel matí). Hi ha moments d'acumulació de projectes i de proposicions de llei pendents de discussió, en què una o les dues cambres alhora acorden perllongar la durada de les sessions fins ben entrada la nit. Cal dir que la durada i intensitat dels períodes de sessions és un dels factors que expliquen l'absentisme de molts parlamentaris, vist anteriorment, que es va incrementant a mesura que avança una legislatura.

Cal tenir en compte també dues qüestions més. La primera, que l'exercici de càrrecs parlamentaris no estava remunerat; la segona, que el desplaçament a Madrid des d'alguns districtes, amb els medis de comunicació de l'època, requeria no pas pocs esforços i temps. Per això, els parlamentaris amb una activitat econòmica i professional a banda de la política i amb residència habitual fora de Madrid —que eren molts— no podien romandre als seus escons durant tots els períodes de sessions, i havien de reservar llur assistència per a les ocasions en què es tractava algun tema del seu interès més immediat. En aquests casos, i si es tractava d'interessos col·lectius d'un sector econòmic, les seves actuacions parlamentàries solien anar no tant en la direcció de proposar i aprovar noves lleis, sinó més aviat a impedir l'alteració de l'*status quo* en política econòmica.

D'altra banda, la llarga durada dels períodes de sessions i de les jornades parlamentàries, no es tradueix en un ritme d'aprovació de lleis proporcional a les hores esmerçades. Una part important d'aquestes, es destina a les intervencions que no generen lleis (missatges de contestació al discurs de la Corona, impugnació d'actes, interpellacions, preguntes, peticions de dades), mentre que els debats dels temes realment destinats a ser lleis, es poden allargar tant en el temps, que queden inacabats a una o fins i tot a ambdues cambres. Per això, tot repassant les col·leccions legislatives del període, podem veure que els governs solucionen una part molt significativa de les seves actuacions per la via del reial decret.

1.3.8. Eleccions i entramat caciquista.

La historiografia sobre eleccions i entramat caciquista, es mostra d'acord en la importància dels successius governs en la configuració d'unes Corts fetes a la seva mida i subordinades als seus interessos polítics. Per a Jover, la designació d'un nou cap de govern per part del rei no responia al resultat d'unes eleccions sinó, contràriament, aquest nou Govern controlava tot el procés electoral i es fabricava les majories: *de esta manera "se hacen" unas elecciones que, indefectiblemente, proporcionan holgadas mayorías al gobierno que las convoca*⁶². Aquesta mateixa idea ressalta Varela Ortega: *no eran las elecciones quienes hacían al gobierno sino al revés*⁶³. I Borja de Riquer, que assenyala el paper principal dels governs de la Restauració en el funcionament de l'Estat i el paper subordinat de les Corts respecte d'ells: *la regla d'or del sistema canovista fou que el govern no*

62. JOVER: "La época ...", p.292.

63. VARELA ORTEGA, José: "Sobre la naturaleza del sistema político de la Restauración", 1994, p.184.

depengués de les corts, sinó que, a l'inrevés, les corts fossin unes subordinades del govern que les havia fabricat⁶⁴.

L'articulació del que s'anomena el *torn dels partits*, o successió ordenada de governs de dues grans formacions polítiques que s'alternen en el poder, requeria, segons Artola, tres condicions:

- 1) Concentració de la majoria d'opinions polítiques en dues grans agrupacions.
- 2) Acceptació per part dels dos partits dels mateixos valors polítics fonamentals.
- 3) Falsejament del sufragi. Sobre aquest aspecte, afirma: *El turno requiere, por definición, el falseamiento del sufragio ya que no es imaginable que la opinión pública se encuentre repartida por igual y que una parte de ella, la que se necesita para ganar las elecciones, cambie regularmente de bando*⁶⁵.

El tema del falsejament del sufragi és, doncs, una constant en la composició de les Corts del període, tant amb governs conservadors com liberals. Pensem que les eleccions no donen una majoria que formi un govern, sinó que, a l'inrevés, quan l'esgotament d'una legislatura o una crisi ministerial marquen la fi del Govern d'un partit, la Corona crida el cap de l'altre partit per què formi un nou Govern que, tot seguit, convoca unes eleccions fetes a la seva mida, que li proporcionin aquella majoria folgada de la que parlàvem anteriorment.

Varela Ortega al·ludeix a aquest procés:

La solución que buscaron los políticos de la Restauración fue estabilizar el sistema sin trastocar el *status quo* político y social existente. Esto es, decidieron estabilizar el liberalismo organizando la distribución pacífica del botín entre facciones caciquiles porque no quisieron, no se atrevieron o no pudieron romper todo el sistema movilizándolo a la opinión pública. De este modo el electorado quedó descartado como instrumento de cambio político y fue la Corona quien ocupó su lugar como instrumento de cambio imparcial de las alternativas de poder⁶⁶.

En els treballs encaminats a assegurar una majoria parlamentària al nou Govern, té un paper molt destacat el ministre de la Governació. A les quatre eleccions al Congrés i cinc al Senat dels anys aquí analitzats, ocupen aquest càrrec Francisco Romero Robledo (eleccions de 20/23-1-1876 a Congrés i Senat, eleccions de 5-4-1877 al Senat i eleccions de 27-4-1884 al Congrés i 8-5-1884 al Senat), Manuel Silvela (eleccions de 20-4-1879 al Congrés i de 3-5-1879 al Senat) i Venancio González (eleccions de 21-8-1881 al Congrés i de 2-9-1881 al Senat). Tots ells utilitzen els ressorts del Ministeri i els governadors civils per obtenir aquestes majories.

Els mètodes més habituals, perfectament retratats als debats parlamentaris sobre les actes dels parlamentaris de què parlàvem anteriorment, són: la suspensió d'ajuntaments controlats per l'oposició abans de les eleccions, nomenament d'alcaldes afins per reial decret (els ajuntaments i els alcaldes tenen un paper destacat en el procés electoral); nomenament de les taules electorals amb personal addicte; negació de cèdul·les electorals a personal presumiblement contrari; distorsió del cens amb inclusió de menors d'edat i de difunts; compra de vots; tancament prematur dels col·legis electorals; alteracions dels resultats amb canvi de paperetes —les anomenades *tupinades*— amb omissió de vots dels contrincants i/o

64. RIQUER: "Les burgesies ...", p. 45. Veure també: "Reflexions entorn de la dèbil nacionalització espanyola del segle XIX", 1993, p.11; "La dèbil nacionalització espanyola del siglo XIX", 1994.

65. ARTOLA: *El sistema ...* p.14-15. Per al "torn" entre els dos grans partits, veure també VARELA ORTEGA: "Sobre la naturaleza ...", p.177-178 i SÁNCHEZ AGESTA: *Historia del constitucionalismo ...*, p.314-318.

66. J. VARELA ORTEGA: *Los amigos políticos. Partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875-1900)*, 1977, p.444. Sobre el paper del monarca, veure també SOLÉ TURA; AJA: *Constituciones ...*, p.72.

multiplicació de vots del candidat propi (fins i tot poden aparèixer més votants que persones censades); o, simplement, modificació d'una acta⁶⁷.

El diari personal de Salvador Sanpere i Miquel, ens ofereix una valoració íntima i en primera persona del falsejament del sufragi, en aquest cas en relació a les eleccions provincials: *Soy diputado gracias a la topinada de Gracia que me valió 2.000 votos. Verdad que mi contrincante Puig hizo lo mismo en Sans y otros pueblos. La verdad es que no hay medio de hacer elecciones. Los electores están tan convencidos de que no han de salir más diputados o concejales que los que el gobierno quiera que nadie va a las urnas*⁶⁸.

Alguns autors, com Duarte⁶⁹ i Mestre⁷⁰, insisteixen també en la importància dels districtes uninominals com a instrument de falsejament del vot, ja que les seves dimensions més reduïdes assegurarien l'operativitat del caciquisme⁷¹.

Per a Alcía Yanini, el sistema electoral de la Restauració tindria, a més, un altre efecte, com és el de barrar el pas a les Corts a opcions polítiques desestabilitzadores:

es va construir un sistema parlamentari en què la possible influència dels partits com a tals, restava anul·lada per les relacions de patronatge i de clientelisme que hi mantenien els cacics, i per la minuciosa elaboració d'unes falses eleccions que estaven patrocinades pel Ministeri de la Governació, la qual cosa impossibilitava l'accés al Parlament d'una oposició crítica que pogués generar qualsevol inestabilitat política⁷².

Al costat del falsejament del sufragi, hi ha un altre aspecte que convé destacar: els districtes electorals *disponibles*, és a dir, a la disposició del Ministeri de la Governació per col·locar candidats ministerials, amb una elecció assegurada. A aquesta pràctica se la denominà *encasellat*; si, a més, els parlamentaris electes eren forans, sovint sense gens de relació amb el districte, se'ls anomenava *cuneros*, com ja hem tingut ocasió de veure a la introducció.

Tot i l'aclaparador pes dels parlamentaris ministerials a les Corts, els diversos Governos permeten la presència d'un grup de parlamentaris de les oposicions dinàstiques o, fins i tot, de sectors del republicanisme moderat i de l'extrema dreta. Hi ha un grup de personatges dels diversos partits i fraccions polítiques als que no manca mai representació parlamentària, sigui quin sigui el Govern en el poder, com veurem tot seguit.

67. Per al tema del frau electoral, veure ANGUERA, Pere: "La Restauració a la Catalunya urbana (1875-1900)", 1989.

68. Arxiu Històric Municipal de Barcelona (Casa de l'Ardiaca). Documentacions personals, núm. 6-D/ documentació personal de Salvador Sanpere i Miquel/ vol. XV: papers particulars. L'ordenació interior d'aquest diari és un tant confusa, ja que es tracta de fulls solts de lletra atepèida. En qualsevol cas, Sanpere es refereix a les eleccions provincials de desembre de 1882.

69. DUARTE: *La España ...* p.16.

70. MESTRE, Esteban: "Los delitos electorales en España. Reflexiones en torno al tratamiento sociológico del sistema electoral", 1970.

71. El tema del caciquisme ha estat analitzat per nombrosos autors. A més dels esmentats VARELA: *Los amigos ...*, "Sobre la naturaleza ...", JOVER: "La época ...", RIQUER: "Les burgesies ...", MESTRE: "Los delitos ...", podem esmentar PINO ARTACHO, Juan del: "Aspectos sociológico-políticos del caciquismo español", 1969; "El caciquismo, problema social", 1972; MARTÍNEZ ALIER, J.: "Patrons i clients", 1979; JOVER: "La época ...", especialment p.298-304; VICENS I VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat: *Industrials i polítics (segle XIX)*. 3a reimpressió, 1983, p.286 i ss.; YANINI, Alcía: *El caciquisme*, 1984; MARTÍ, Manuel: *Cossieros i anticossieros. Burguesia i política local: Castelló de la Plana, (1875-1891)*, 1985; "Les famílies del poder: els partits oligàrquics", 1996; RIQUER, Borja de: "Burguesos, polítics i cacics a la Catalunya de la Restauració", 1985; "La vida política ...", especialment p.48-51; RANZATO, Gabriele: *La aventura de una ciudad industrial. Sabadell entre el Antiguo Régimen y la modernidad*, 1987; "El caciquisme a Catalunya: una hipòtesi interpretativa", 1987; "Límits de la modernització i caciquisme en el segle XIX", 1994; PÉREZ ARRIBAS, Eduardo: *Polítics i cacics a Castelló (1876-1901)*, 1988; FORNER, Salvador; GARCÍA, Mariano: *Cuneros y caciques*, 1990; ROMERO MAURA, J.: "El caciquismo como sistema político", 1986; ÁLVAREZ JUNCO, José: "Redes locales, lealtades tradicionales y nuevas identidades colectivas en la España del siglo XIX", 1996; MORENO LUZÓN: "El poder público ..."; SIERRA, María: "La Casa Ybarra: política de honor y política de interés", 2000; MARÍN, Manuel: "El cacique protector", 2000.

72. YANINI: *El caciquisme ...*, p. 5.

1.4. Les elits a les Corts.

1.4.1. Polítics de primera fila.

Entre la classe política que ocupa els primers llocs dels partits amb representació parlamentària i responsabilitats de govern quan el seu partit es troba al poder, trobem invariablement una presència continuada a les Corts, ja sigui en forma d'una senadoria permanent, de la fixació a un districte del Congrés o de la múltiple elecció per més d'un districte. Mirant el període de 1876-85, trobem entre els personatges que obtenen una senadoria permanent a Arsenio Martínez Campos (1877), el duc de la Torre (Francisco Serrano y Domínguez, 1877), el marquès de Molins (Mariano Roca de Togores, 1877), Manuel Silvela (1881), José García Barzanallana (1879), el marquès del Pazo de la Merced (José Elduayen, 1881), el marquès de Orovio (Manuel de Orovio, 1881), José Posada Herrera (1884); els de data més tardana, després d'haver ocupat escons al Congrés o al Senat ininterrompudament des de 1876⁷³.

Entre els que ocupen escons fixes al Congrés, trobem al comte de Toreno (Francisco de Borja Queipo de Llano) per Cangas de Tineo (Oviedo), Víctor Balaguer per Vilanova i la Geltrú, Segismundo Moret per Orgaz (Toledo; des de 1879), Germán Gamazo per Medina del Campo (Valladolid) i Valladolid capital, Cristino Martos per València (des de 1879), José López Domínguez per Coín (Màlaga), Emilio Castelar primer per Barcelona i després per Osca, Manuel Alonso Martínez per Castrojeriz (Burgos) i Burgos capital, després d'una primera elecció per Cervera, on hi deixa fix el seu fill Vicente de 1882 a 1901 (data en què obté una senadoria vitalícia).

I, finalment, d'altres personatges com Antonio Cánovas del Castillo, Práxedes Mateo Sagasta, Francisco Romero Robledo o el marquès de la Vega de Armijo sovint s'asseguren l'elecció al Congrés per més d'un districte alhora.

1.4.2. Elits al Senat.

Segons Juan J. Linz, es pot parlar d'una relativa continuïtat entre els diputats electes a partir de 1876 amb respecte el període precedent⁷⁴. Segons Juana Anadón, la continuïtat entre els senadors electes el 1876 seria molt més considerable: un 90% ja hauria desenvolupat càrrecs parlamentaris i un 80%, a més, abans del Sexenni⁷⁵. Això ens dóna una idea de la composició elitista del Senat, que podem veure amb més deteniment.

Anem a veure primer de tot la part permanent del Senat, que és on es concentra una més notable representació dels diversos sectors dominants del període. El quadre 1.6. permet veure els nomenaments de senadors per dret propi i vitalicis, ja amb la llei electoral de senadors de 8-2-1877, entre 1877 i 1885. Com es pot observar, hi ha una primera fornada

73. Per al seguiment de la trajectòria parlamentària d'aquests personatges i dels que veurem a continuació, a banda dels diaris de sessions de Congrés i Senat, és molt útil la consulta de: *Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España desde el 29 de Setiembre de 1833 en que falleció el Rey D. Fernando VII, hasta el 11 de Setiembre de 1858 en que se disolvió el Congreso de los Diputados, 1858*; *Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España desde el 29 de Setiembre de 1833, en que falleció el Rey Don Fernando VII, hasta el 24 de Diciembre de 1879, en que se suspendieron las sesiones, 1880*; *Apéndice primero que comprende desde 24 de Diciembre de 1879 hasta 29 de Diciembre de 1890, 1892*; *Apéndice segundo que comprende desde 29 de Diciembre de 1890 hasta 30 de Marzo de 1907, 1907*.

74. LINZ, Juan J.: "Continuidad y discontinuidad en la élite política española: de la Restauración al régimen actual", 1972, p.367.

75. ANADÓN: "El Senado ...", p.206.

de senadors per dret propi el 1877, completada el 1878, però després els nomenaments són més escassos. Entre els senadors vitalicis, en canvi, hi ha una primera previsió de càrrecs el 1877 i després dues grans tongades més de nomenaments, coincidint amb els canvis de govern: 1881 i 1884.

Entre aquests 52 senadors per dret propi que prenen possessió de llurs escons entre 1877 i 1878, trobem una quarantena de *grandes de España*, molts d'ells representants de l'antiga aristocràcia terratinent, però també militars d'alta graduació sovint ennoblits a partir de la seva actuació en política. El contingent de militars es completa amb altres personatges que, tot i no tenir la grandesa d'Espanya, són capitans generals o almiralls de l'Armada, sovint amb exercici de les carteres de Guerra i Marina en un moment o altre, o bé amb presidències del Consell Suprem de la Guerra i del Consell Suprem de l'Armada. Al seu costat, hi ha un grup d'arquebisbes i un reduït grup de polítics i magistrats que ocupen les presidències del Consell d'Estat, Tribunal Suprem i Tribunal de Comptes del Regne.

Quadre 1.6: nomenaments de la part permanent del Senat (senadors per dret propi i nomenats per la Corona) a partir de la llei electoral de senadors de 8-2-1877, entre 1877 i 1885.

any	dret propi	Corona	total
1877	41	102	143
1878	11	1	12
1879	1	1	2
1880	0	1	1
1881	2	49	51
1882	3	2	5
1883	0	0	0
1884	5	13	18
1885	3	2	5
totals	66	171	237

Font: DSS, legislatures de 1877 a 1884-85. *Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España desde el 29 de Setiembre de 1833, en que falleció el Rey Don Fernando VII, hasta el 24 de Diciembre de 1879, en que se suspendieron las sesiones, 1880. Apéndice primero que comprende desde 24 de Diciembre de 1879 hasta 29 de Diciembre de 1890, 1892.*

Entre els *grandes de España*, trobem un nodrit grup de amb seient per dret propi al Senat, que es complementa amb els que obtenen una senadoria vitalícia de nomenament reial. Ángel Bahamonde es refereix a la vella noblesa com *atrincherada en el Senado*⁷⁶. En aquest grup, hi trobem el duc d'Alba (Santiago Luís Rafael Fitz-James Stuart), diversos cops *grande*; el seu successor, Carlos María Fitz-James Stuart y Portocarrero (comte de Montijo, duc de Berwick, duc d'Hués-car, entre d'altres, a banda de duc d'Alba a partir de 1881) és diputat per Badajoz el 1881 i per Huéscar (Granada) el 1884, abans de prendre possessió d'una senadoria per dret propi el 1885; el duc de la Veragua (Cristóbal Colón de la Cerda), almirall honorari de l'Armada espanyola en tant que descendent directe del descobridor del mateix nom, unia a les seves propietats agràries interessos en la ramaderia, presidí el *Banco de Madrid* i fou ministre de Foment el 1890; el duc de Sexto (José Osorio y Silva Zayas Téllez Girón; amb grandesa pel títol de marquès de Alcañices, que posseïa també); els ducs

76. BAHAMONDE MAGRO, Ángel: "La vieja nobleza y el mundo de los negocios: las causas de un alejamiento", 1991, p.24).

de Medinasidonia: José Álvarez de Toledo de Silva), de Villahermosa (Marcelino Aragón Azlor), de Granada de Egea (Francisco Javier Azlor de Aragón i Idiaquez), de Bailén (Eduardo de Carondelet y Donato), d'Abrantes (Ángel María Carvajal y Téllez, també duc de Linares), de San Lorenzo (Lorenzo José Fernández de Villaviciencio Corral y Cañas), d'Osuna (Mariano Téllez Girón, també duc d'Infantado) i d'Ucena (Francisco de Borja Téllez Girón Fernández Santillán); els marquesos de Bedmar (Manuel Antonio Acuña y Dewite, també marquès d'Escalona i de Prado), de Santa Cruz de Mudela (Francisco de Borja Bazán y Silva), de Benajemí (Juan de Dios Bermuy y Jiménez de Coca), de Perales (o Perales del Río; Manuel Fernández Durán y Pando), d'Heredia (Narciso Heredia y Heredia), de las Torres de la Pressa (José Lorenzo Lasso de la Vega y Quintanilla), de la Torrecilla (Narciso Salabert y Pinedo), de Guadalcazar (Fernando Alfonso de Sousa de Portugal), de Javalquinto (Pedro Alcántara Téllez Girón Fernández Santillán), de Peñafior (Juan Bautista Pérez de Barradas y Bernuy); els comtes de Balazote (Fernando Díaz de Mendoza y Valcárcel), de Guaqui (José Manuel de Goyeneche y Gamio), de Fernandina (José María de Herrera y Gago), de Gavía (Pedro Losada y Gutiérrez de los Ríos), de Guendulain (Joaquín Ignacio Mencos y Manso de Zúñiga), de Peralada, de Pinohermoso (Juan Roca de Togores; el seu germà Mariano, marquès de Molins amb grandesa, és senador vitalici i ministre d'Estat al Govern Martínez Campos).

A ells s'afegeixen personatges que han adquirit la grandesa ben bé als inicis de la Restauració: el duc de Santofia (Juan Manuel Manzanedo y González), el marquès de Corvera (Rafael de Bustos y Castilla), el comte d'Almodóvar (Ildefonso Díez de Rivera y Valeriola), el comte de Casa-Galindo (Andrés Lasso de la Vega y Quintanilla), el comte de Santa Coloma (Hipólito de Queralt y Bernardo de Quirós).

Altres *grandes de España* obtenen escó com a senadors vitalicis en els nomenaments de 1877: el duc de Fernan Núñez (Manuel Falcó y D'Adda), el comte de Maceda (Baltasar Losada y Miranda), el senyor de la Casa de Rubianes (després, també marquès d'Aranda). Tanca el grup el literat duc de Rivas fill (Enrique Ramírez de Saavedra y Cueto; *Ramírez* com a nom, no com a cognom), que té altres germans amb càrrec parlamentari: Gonzalo (marquès de Bogaraya) és diputat per Saldaña (Palència) el 1876, Ramiro (marquès de Villalobar des de 1875) és diputat per Cazorla (Jaén) el 1876, Teobaldo (marquès de Viana des de 1875, títol al que afegiria la grandesa el 1893) és diputat per Pozoblanco (Còrdova) el 1876, per Posadas (Còrdova) el 1879 i el 1884 i, encara, Fausto obté el comtat d'Urbasa el 1875, tot i que no exerceix cap càrrec parlamentari.

Entre els militars d'alta graduació, hi ha també un significatiu contingent a la part permanent del Senat. Hi trobem un ancià Baldomero Espartero (príncep de Bergara, duc de la Victoria i comte de Luchana, amb grandesa en els dos primer títols), antic regent del Regne; el duc de la Torre (amb grandesa), també antic regent del regne; Arsenio Martínez Campos, artífex del pronunciament que accelerà la Restauració i que a les properes planes veurem en la seva actuació com a cap suprem de l'Exèrcit de Cuba, com a president del Consell de Ministres i ministre de la Guerra; José Marchessi y Oleaga, president del Consell Suprem de la Guerra; el marquès de Rubalcava (Joaquín Gutiérrez de Rubalcava), almirall del Consell Suprem de l'Armada; el marquès de Miravalles (Genaro de Quesada), ennoblit el 1876, afegint la grandesa el 1881, ministre de la Guerra amb Cánovas; el marquès de la Habana (José Gutiérrez de la Concha, amb grandesa); el comte de Puñonrostro (Francisco Javier Arias Dávila Matheu, també amb grandesa); el marquès de Valmediano (Andrés Avelino María de Arteaga Silva, que acumula altres títols nobiliaris, algun d'ells amb

grandesa); el marquès de Novaliches (Manuel Pavía y Lacy); el marquès de la Pezuela (Juan de la Pezuela y Ceballos, *grande* en tant que comte de Cheste); el marquès de Sierra-Bullones (Juan de Zavala y de la Puente, amb grandesa).

A aquest grup cap afegir els militars que obtenen un escó com a senadors vitalicis en els nomenaments de 1877. Hi trobem Joaquín Jovellar y Soler que, a més de la seva actuació a Cuba, havia presidit del Consell de Ministres el 1875 i que serà ministre de la Guerra en el primer Govern de la Regència; Francisco de Paula Pavía y Pavía, vicealmirall de l'Armada i ministre de Marina en governs de Cánovas, de Martínez Campos i de Sagasta; el comte de Valmaseda (Blas de Villate y la Hera, afegirà la grandesa el 1886); Fernando Primo de Rivera (marquès de Estella des de 1877); el marquès de Torrelavega (Francisco de Ceballos Vargas), ennoblit el 1876; el marquès de la Cenia (Fernando Cotoner Chacón); el comte del Serrallo (Rafael Echagüe Bermigham), amb grandesa des de 1876; el marquès de Benzú, ennoblit el 1875; el marquès de Guad-el-Jelú (amb grandesa); el marquès d'Irún (Manuel de la Serna y Hernández Pinzón), ennoblit el 1875; el marquès de Santa Marina (Juan Zapatero Navas).

A aquest significatiu grup de militars se'ls pot afegir encara els que obtenen un escó al Congrés i a la part electiva del Senat⁷⁷.

Entre els membres de la jerarquia eclesiàstica, i a més dels bisbes que seuen al Senat en representació corporativa dels arquebisbats, ocupen un escó per dret propi a partir de 1877 i 1878 els arquebisbes de Valladolid (Fernando Blanco), València (Antolín Monescillo y Viso), Granada (Bienvenido Monzón Martín y Puente), Santiago de Compostela (Miguel Payá y Rico), Burgos (Anastasio Rodrigo Yusto). A ells s'afegeix el cardenal patriarca de les Índies (Francisco de Paula Benavides). El bisbe d'Oriola (Pedro María Cubero y López de Padilla) obté una senadoria vitalícia. L'Arquebisbat de Tarragona no pren possessió d'un escó per dret propi fins a les Corts de 1891-92, en la figura de Tomàs Costa Fornaguera.

Tanca el grup de senadors per dret propi de 1877 i 1878 un reduït però selecte sector de polítics i magistrats amb anys d'activitat a les esqueses. Trobem Cirilo Álvarez, diputat des dels anys quaranta, senador vitalici des de 1858 (senadoria interrompuda amb les Corts Constituents de 1869), ministre de Gràcia i Justícia el 1856 i president del Tribunal Suprem als primers anys de la Restauració; Fernando Álvarez, diputat ininterrompudament des dels anys 40, ministre de Gràcia i Justícia el 1864, president del Congrés el 1864 i president del Tribunal de Comptes del Regne; el marquès de Barzanallana (Manuel García Barzanallana), diputat des dels anys 40, senador vitalici des de 1865 (fins 1869), ministre d'Hisenda repetits cops, president del Consell d'Estat i del Senat als primers anys de la Restauració; el seu germà José és senador vitalici i ministre d'Hisenda amb Cánovas.

Entre els senadors vitalicis de 1877, a més dels elements ja vistos, crida l'atenció la gran presència de personatges procedents de sectors diversos que han estat ennoblits entre 1875 i 1876 o bé que han afegit la grandesa d'Espanya durant aquests mateixos anys, en recompensa per la seva fidelitat i serveis prestats a la causa de la Restauració. Ja hem vist entre els militars els casos del marquesos de Miravalles, d'Estella, de Torrelavega, del Serrallo, de Benzú i d'Irún. Igualment hem vist els casos dels marquesos de Villalobar i de Viana. Al seu costat trobem un nodrit grup de polítics i magistrats, ennoblits als primers moments de la Restauració: Manuel Aguirre Tejada és comte de Tejada de Valdosera; Emilio Bernar Prieto Rodríguez y Fernández és comte de Bernar; Andrés Caballero y Rozas és

77. Sobre la presència de militars a Congrés i Senat, veure CARDONA: *El poder militar ...*, p.49.

marquès de Somosancho; Francisco Caballero y Rozas és marquès de Torneros; Fernando Calderón Collantes és marquès de Reinosa (des de 1878); Diego Coello de Portugal y Quesada és comte de Coello; José de Elduayen y Garriti, ministre d'Ultramar i d'Estat repetidament, és marquès del Pazo de la Merced; Juan Atonio Iranzo y Ferrer és marquès d'Águila Real; Ricardo Martel y Fernández de Córdoba és comte de Torres Cabrera, amb grandesa des de 1877; Francisco Goicoerrotea y Dávalos és marquès de Goicoerrotea (a partir de 1878 ho és el seu fill, Ramon Goicoerrotea y Montoro); Vicente Noguera y Sotolongo és marquès de Cáceres, amb grandesa des de 1875; Luís María de la Torre és comte de Torreánaz. Emilio Alcalá-Galiano y Valencia ja era comte de Casa-Valencia i afegeix la grandesa al títol el 1884.

Un lloc destacat mereix també un grup de financers i homes de negocis ennoblits igualment durant aquests anys i que obtenen una senadoria vitalícia. Així trobem José Campo, nomenat marquès de Campo; Francisco de Paula Retortillo, nomenat comte d'Almaraz; Julián Zulueta y Amondo, nomenat marquès d'Álava. A ells s'afegeix anys més tard Antonio López y López, nomenat marquès de Comillas el 1878 i afegint-hi la grandesa el 1881, que obté la senadoria per dret propi el 1882.

A la primera promoció de senadors vitalicis, hi ha també un sector de polítics significats, que han tingut una actuació rellevant en un moment o altre. Entre el sector dretà de la cambra, trobem Alejandro Mon, Fernín Lasala y Collado, germà del ministre de Foment de 1879, Tomàs Rodríguez Rubí, José Fernández de la Hoz (que acabaria inclinant-se cap els liberals), Alejandro Llorente i Benito Posada Herrera, germà del president del Congrés i després president del Consell de Ministres, amb la ILD. Entre el sector esquerrà de la cambra, més restringit com ja hem vist, trobem Juan Francisco Camacho, ministre d'Hisenda en el primer Govern Sagasta, el marquès de Seonae (Juan Antonio Seoane), Servando Ruíz Gómez, ministre d'Estat amb la ILD., i Alejandro Shee y Saavedra.

1.4.3. Famílies de sectors econòmics diversos amb representació parlamentària.

Completa la visió de la presència de les èlits a les Corts l'anàlisi d'algunes famílies adscrites a activitats econòmiques diverses, que disposen de representació parlamentària en un o més dels seus membres (veurem el cas dels parlamentaris catalans més endavant).

Ja hem vist el cas dels Stuart, ducs d'Alba pare i fill, representants de la gran propietat agrària. Al seu costat hi ha dinasties que combinen les propietats agràries amb interessos en empreses capitalistes. Aquest és el cas dels Larios, els Loring, els Heredia o els Ibarra a Andalusia.

Els Larios combinen la seva participació a ambdós sectors. Tenen interessos al sector sucrer peninsular, oposat a la liberalització de l'aranzel d'entrada als sucres antillans, i a la *Compañía de los Ferrocarriles Andaluces* (CFA). Varen ser ennoblits al segle XIX. Hi ha diversos membres de la família ocupant escons a Congrés i Senat durant aquests anys: Manuel Larios y Larios (marquès de Larios) és senador per Màlaga el 1877 i el 1879. Manuel Domingo Larios y Larios, és diputat per Torrox (Màlaga) el 1879 i per Màlaga capital el 1884. Martín Larios y Larios és diputat per Vélez-Málaga el 1876 i el 1879 i per Torrox (Màlaga) el 1886. Carlos Larios y Martínez (marquès de Guadiario) és senador per Màlaga el 1879. Juan Larios Enríquez és diputat per Màlaga el 1881.

Els Loring participen igualment en diversos sectors, entre ells la CFA i igualment varen ser ennoblits durant el segle XIX. Jorge Loring y Heredia és diputat per Màlaga el 1876, per Estepa (Sevilla) el 1879 i per Cazorla (Sevilla) el 1884. Manuel Loring y Heredia és diputat per Guadix (Granada) el 1884.

Els Heredia presenten un perfil similar, amb interessos als sector ferroviari i minaire andalús. Fernando Heredia y Livermore és diputat per Berja (Almeria) el 1884. Ricardo Heredia y Livermore (comte de Benahabis) és senador per Almeria el 1879. Tomás Heredia és senador vitalici des de 1878.

Els Ybarra centren la seva activitat en la banca a Sevilla. José María Ybarra y González és diputat per Huelva el 1878 i el 1879 i per Sanlúcar la Mayor (Sevilla) el 1884⁷⁸.

Hi ha també un sector de famílies basques amb interessos al sector financer, que obtenen representació parlamentària. En destaquen els Urquijo i els Mac-Mahon, els primers ennoblits també al segle XIX.

Estanislao Urquijo y Landaluce (primer marquès d'Urquijo, amb grandesa) és senador per Àvila el 1886. Juan Manuel Urquijo y Urrutia (segon marquès, des de 1889) és diputat electe el 1879 simultàniament per Amurrio (Àlaba) i per Madrid, optant pel segon; és senador per Àlaba el 1881, 1884 i 1886. Lucas Urquijo y Urrutia ocupa el districte d'Amurrio (Àlaba) que el seu germà havia deixat vacant el 1879 i hi repeteix el 1881.

Els Mac-Mahon tenen interessos en els sectors industrial i financer bascos. Francisco Mac-Mahon y Jane és senador per Biscàia el 1876 i el 1879.

Un altre gran bloc és els dels personatges lligats als negocis colonials o amb fortes inversions a les Antilles, tots ells ennoblits també al segle XIX. Podem esmentar els Zulueta, els Samà, Vinent, Manzanedo i Apezteguía.

Els Zulueta, a més dels negocis colonials, eren uns dels principals propietaris de Cuba, destacant el *ingenio* "El Álava", d'on prové el nom del marquesat. Ja hem vist anteriorment Julián Zulueta y Amondo, ennoblit el 1875 amb el marquesat d'Álava i senador vitalici. La família emparentarà amb els Samà, una altra de les famílies amb grans interessos a les Antilles. Eduardo Zulueta y Samá és diputat per Montilla (Còrdova) el 1884. Ernesto Zulueta y Samá és diputat per L'Havana el 1884.

Els esmentats Samà són originaris de Vilanova i la Geltrú i també són ennoblits al segle XIX. Salvador Samà i Torrents (marquès de Marianao, com hem vist) és diputat el 1889 per Vilanova i la Geltrú, quan Víctor Balaguer deixa el seu fidel districte per ocupar una senadoria vitalícia. A les Corts de 1898-99 pren possessió ell també d'una senadoria vitalícia.

Pel que fa als Vinent, trobem Antonio Vinent y Vives (marquès de Vinent), que és senador vitalici. Santiago Vinent y Gola és diputat per Santiago de Cuba el 1879 i senador pel mateix Santiago el 1879.

Entre els Manzanedo, ja hem vist dins dels senadors per dret propi al duc de Santoña, amb grandesa des de 1875. Es tracta de Juan Manuel Manzanedo, que ja era marquès de Manzanedo des de 1864.

Dels Apezteguía, ennoblits a la Restauració, cal esmentar Julio Apezteguía, diputat per Santa Clara (Cuba) el 1879, 1881 i 1886 (sols electe).

78. Per als Ybarra —que apareixen sovint com a Ibarra— veure SIERRA: "La Casa Ybarra ..."

Entre el sector de terratinents, a més dels ja esmentats, podem incloure els Muguïro, els Rodrigáñez i els San Miguel. Els primers són terratinents a País Basc i Navarra, ennoblits a la Restauració. Fermín Muguïro y Azcárate (comte de Muguïro) és diputat per Tudela (Navarra) el 1876, senador per Navarra el 1877 i el 1879 i per Toledo el 1884. Els segons concentren llurs propietats a Toledo. Tirso Rodrigáñez y Sagasta és diputat per Logronyo el 1881 i per Arnedo (Logronyo) el 1886. Hipólito Rodrigáñez y Sagasta és diputat per Caldas (Pontevedra) el 1881; el trobarem més endavant com a signant, junt amb el català Torres Jordi, del polèmic vot particular al projecte de llei de restitució de la base 5a. Entre els tercers, podem esmentar Justo San Miguel Barona (marquès de Cayo del Rey des de 1875), que és diputat per Burgo de Osma (Sòria) el 1881 i senador per Guadalajara el 1886.

Per tancar aquest apartat, podem esmentar Carlos i Julián Prats (o *Prast*), del gran comerç de Madrid, diputat per aquesta ciutat el 1886. Federico Luque de Velázquez, nomenat marquès de Luque a la Restauració i president del *Crédito Mobiliario*; és diputat per Almeria el 1879 i per Madrid el 1884. Entre tants d'altres.

1.5 Partits amb representació parlamentària.

Tot analitzant els partits amb representació parlamentària⁷⁹ d'aquest primer tram de la Restauració, observem com es va produint un procés d'integració dins del sistema de forces que en un primer moment havien mantingut postures contràries a aquest, tant des de l'esquerra com des de la dreta.

D'altra banda, podem observar també com bona part de l'actuació dels partits dinàstics gira entorn a la seva activitat parlamentària (i de govern). De fet, els seus processos de fusions i d'escissions no són destriables del que està passant a les Corts en un moment donat.

Borja de Riquer ressalta el caràcter heterogeni i personalista dels partits dinàstics:

el parlament espanyol era un conglomerat força heterogeni de diputats, poc acoblats i disciplinats pels partits, ja que aquests tenien una molt escassa cohesió ideològica. El problema de fons estava en el fet que els partits dinàstics de la Restauració eren, bàsicament, uns llocs d'encontre molt conjunturals; eren uns grups constituïts, enfortits i afeblits per les circumstàncies especials de cada moment; eren, de fet, unes coalicions de tendències diverses, amb molts personalismes i lideratges, i amb les seves xarxes d'influència, i no pas el resultat d'una coincidència ideològica ni d'una afinitat política coherent. Això explica els fàcils i constants canvis de partit protagonitzats per molts dels dirigents dinàstics i la més gran unitat i disciplina de les fraccions personalitzades.

Per això a les corts espanyoles durant la Restauració trobarem unes elits polítiques relativament heterogènies, tant pel que fa a la procedència com a la representativitat: des de notables i cacics locals, a servils membres de les fraccions personalistes dels partits, passant per un important bloc de representants dels diversos grups d'interessos econòmics. Hi havia molt pocs diputats que anaven a les corts en funció del seu acord amb un hipotètic projecte de política d'estat.

La varietat de procedències i de representativitats féu que la vida política i, sobretot la parlamentària, fos molt poc articulada i, com a resultat d'això, que hi hagués un sistema de partits feble malgrat les aparences⁸⁰.

De dreta a esquerra, les següents opcions polítiques són les més significatives del període analitzat.

79. Veure sobretot ARTOLA, Miguel: *Partidos y programas políticos 1808-1936*, 1974; i TUÑÓN DE LARA, Manuel: *Estudios sobre el siglo XIX español*, 1976.

80. RIQUER: "Les burgesies ...", p. 46.

1.5.1. Opcions a la dreta.

-Tradicionalistes. Fins març de 1876 no conclou la guerra carlina. Després, aquest sector practicà el retraïment a les primeres conteses electorals. En retornar a l'escena política, dins seu es produeix un enfrontament entre el sector de Cándido Nocedal, dipositari de l'ortodòxia carlina i amb l'òrgan de premsa *El Siglo Futuro*, i el sector d'Alejandro Pidal y Mon, més flexible i amb l'òrgan de premsa *El Fénix*.

-Neo-catòlics. Ultramontans. Ja el 1876, el sector Pidal es fa fort en la petició de la unitat catòlica al projecte de Constitució. El 1881 s'organitza com a *Unión Católica* (UC), partit de base confessional. Atrou intel·lectuals com Menéndez Pelayo, membres del clergat com el cardenal Moreno, arquebisbe de Toledo, i alguns membres de l'aristocràcia, com el marquès de Monasterio (Josep Maria Martorell i Fivaller, després duc d'Almenara Alta).

Aconsegueix el suport de sectors clericals i una certa influència al País Basc i Astúries. Aquest sector obté una petita representació parlamentària en les successives Corts. En no aconseguir gaire força, però, i seguint els plantejaments del Papa Lleó XIII, s'incorpora al PCL el gener de 1884, ocupant aleshores Pidal la cartera de Foment. Manté la seva intransigència en matèria religiosa i educativa.

-Moderats històrics. Són els hereus del Partit Moderat (PM) de l'època d'Isabel II. Com a figures més destacades, trobem Claudio Moyano i el comte de Cheste (l'hem vist com a marquès de la Pezuela). Presenten com a programa la Constitució de 1845 i un liberalisme molt conservador i catòlic. Obtenen uns pocs escons a les diverses conteses electorals. A les primeres Corts, es fan forts també en la idea d'unitat religiosa, que els enfrontarà als liberal-conservadors, sobretot amb motiu del polèmic article 11 de la Constitució de 1876.

Aquest sector patí un degoteig de personatges cap el PLC fins 1882, moment en què s'integrà definitivament al partit de Cánovas. Per donar aquest pas, es va valorar que de la mateixa manera que el 1880 s'havia format un gran partit a l'esquerra de la monarquia amb la realització de la fusió liberal, calia consolidar un gran partit a la dreta.

-Liberal-conservadors. El 1875 Antonio Cánovas del Castillo aplega personal provinent dels diversos grups conservadors, excloent de moment sols els moderats més extremistes. El mateix nom de *liberal-conservadors* denota una intencionalitat de no retorn als plantejaments anteriors a 1868. Alguns membres caracteritzats del partit són: Manuel Silvela, Francisco Romero Robledo, el comte de Toreno, José García Barzanallana i els marquesos del Pazo de la Merced, de Orovio i de Molins.

El 1875 obté també el suport d'un sector dels constitucionals comandat per Manuel Alonso Martínez, tot i que aquest grup més endavant s'acaba distanciant dels conservadors. Un sector comandat per Arsenio Martínez Campos, en el que hi ha notables militars, s'incorpora al partit el 1879 (el març, Martínez Campos forma govern), però se'n separa a principis de 1880 per disconformitats en la política reformista a Cuba (tema que veurem més endavant) i ingressa al partit de Sagasta.

Aquest grup forma els primers governs de la Restauració, a partir de 1876 amb Corts obertes. El febrer de 1881 cedeix el poder als liberals fusionistes de Sagasta, el recupera el gener de 1884 i el cedeix novament als liberals el novembre de 1885, després de la mort d'Alfons XII. Governa amb les Corts de 1876-79 (essent president del Govern Cánovas), 1879-81 (amb Martínez Campos i després Cánovas a la presidència) i primer tram de 1884-

86 (amb Cánovas novament com a president). Compta amb àmplies majories parlamentàries en el poder i un grup significatiu de parlamentaris a l'oposició.

Dins del partit, en destaca la fracció de Romero Robledo, anomenada per la premsa liberal com els *húsares*. El 1879, aquest sector es mostrà partidari d'exhaurir els cinc anys de legislatura previstos per la Constitució de 1876 i no els tres previstos per la de 1869, vigent en el moment de convocar-se aquestes Corts. Aquesta dissidència no acabà de moment en escissió, però marcà un punt de rivalitat entre Romero Robledo i Silvela, que ocupava en aquells moments el Ministeri de la Governació.

Amb la mort d'Alfons XII, el novembre de 1885, Cánovas lliura el poder al PL i, ara sí, Romero Robledo, disconforme amb aquesta decisió, s'escindeix del partit prenent com a base el *Casino Conservador de Madrid*. De cara a les eleccions de 1886, s'alia amb el general López Domínguez, provinent de la ILD i *como él disidente sin programa*⁸¹ i creen un Partit Liberal-Reformista (PLR), sota la presidència del darrer. La vida del nou partit fou precària i Romero Robledo el dissolgué dos anys després.

1.5.2. Opcions de centre.

-Sector Alonso Martínez. Centralistes. En començar la Restauració, el grup constitucional de Sagasta s'oposava a fer una declaració explícita d'acceptació del nou règim. La part més dretana del partit, amb Manuel Alonso Martínez, Francisco de Paula Candau i altres, disconformes amb aquestes vacil·lacions, es declarà partidària de la nova situació. Marxen del partit i passen a donar suport als liberal-conservadors. Queda com una agrupació política intermèdia entre els conservadors de Cánovas i els constitucionals de Sagasta, a la que se la coneix com a *Sector Centralista* (SC), en part pel seu caràcter intermedi i en part per ocupar els escons del centre del Congrés. Alguns altres integrants del grup són Germán Gamazo i el marquès de la Vega de Armijo.

El 1879 aquest sector abandona definitivament el suport que havia anat donant als conservadors. El detonant d'aquest procés és també la diferent interpretació sobre el text constitucional entorn a quan de temps s'havia de perllongar la legislatura, però havia hagut ja divergències en temes com el nomenament de la part permanent del Senat o la tramitació dels emprèstits de Cuba. El maig de 1880 els centralistes es fusionen amb els constitucionals de Sagasta, creant el Liberal Fusionista (PLF) o Partit Liberal (PL).

1.5.3. Opcions a l'esquerra.

-Constitucionals. Liberals. Liberal-fusionistes. El duc de la Torre havia cedit a la pràctica el comandament d'aquest sector a Sagasta. Al règim sortit del cop d'estat del Pavía de gener de 1874, els membres del PC, també denominat algunes vegades *Conservador de la Revolució* en al·lusió a la seva participació a la revolució de 1868 i al desig de mantenir les conquestes polítiques assolides al primer tram del Sexenni, ocupen diverses responsabilitats de govern.

El pronunciament de Martínez Campos aparta aquest grup del poder, per donar pas a un Ministeri-Regència conservador presidit per Cánovas. En un primer moment, els constitucionals mantenen una postura indecisa en quant a l'acceptació del nou règim que,

81. ARTOLA: *Partidos* ... p. 339.

com ja hem vist, provoca la sortida del partit del seu sector més dretà, encapçalat per Alonso Martínez.

El novembre de 1875, els constitucionals celebren una nombrosa reunió al *Teatro-Circo del Príncipe Alfonso* de Madrid, amb assistència de delegacions del partit d'arreu de l'estat. En aquesta reunió s'admet ja la monarquia restaurada, però mantenint com a programa els principis de la Constitució de 1869. El partit vol ser el més liberal dins de la monarquia.

A les Corts de 1876-79 i 1879-81 forma minories importants a ambdues cambres. El nomenament dels primers senadors permanents per part del Govern Cánovas el 1877, amb un marcat signe conservador, provoca la protesta dels constitucionals en forma de retraïment a les Corts, durant tot 1877.

A principis de 1880, el partit rep l'entrada del general Martínez Campos, que el 1879 havia presidit un govern de signe conservador però que recentment havia trencat amb Cánovas. El segueixen altres generals: el marquès de La Habana, Francisco de Paula Pavía Joaquín Jovellar i el comte de Valmaseda. Notem que tots ells, llevat de Pavía, havien exercit recentment el comandament a Cuba. Pavía havia estat ministre de la Marina, primer amb Cánovas i després amb Martínez Campos (23-9-1877/8-3-1879 i 8-3-1879/9-12-1879; el darrer tram, essent Martínez Campos president del Consell de Ministres i ministre de la Guerra). El comte de Valmaseda provenia del moderantisme.

Com ja hem vist, el maig de 1880 els constitucionals de Sagasta es fusionen amb altres sectors, creant el PL, també conegut com a PLF. Entren a la fusió els constitucionals, el SC d'Alonso Martínez, el sector Martínez Campos i algun altre element, com ara el comte de Xiquena (José Álvarez de Toledo y Acuña), provinent del PM.

La seva intenció, era bastir una alternativa de govern als conservadors, pensant en l'organització del règim com un torn de partits dinàstics. Governa amb les Corts de 1881-84 (llevat del tram 1883-84, amb un Govern de la ILD) i, novament, a partir de la mort d'Alfons XII el novembre de 1885 (*Gobierno largo* de Sagasta de 1885-90).

El 1881 el Govern liberal comptà amb la benevolència dels diversos sectors democràtics. A mesura que anà avançant la seva acció de govern, però, els sectors més liberals de la fusió, provinents de l'antic PC, mostraren llur creixent desencís per l'incompliment de les reformes previstes. El 1882 es consuma l'escissió, amb el general Serrano, Víctor Balaguer, Aureliano Linares Rivas i altres. Balaguer impulsa la creació dels Comitès Constitucionals Progressistes (CCP). Aquest sector entrà a la nova formació de la ILD.

A les eleccions de 1884, fetes amb Govern conservador, els liberals obtenen una representació parlamentària força igualada a la de la ILD. S'inicia aquí un procés d'apropament d'ambdues forces. A les eleccions municipals de maig de 1885, es fa un front comú entre tots els partits liberals, aconseguint èxits a força ciutats. Després de la contesa electoral, la coalició es desfà, però liberals i esquerrans decideixen arribar a un acord. Ambdós partits elaboren un document programàtic, que hauria de seguir el partit quan formés govern. El juny de 1885 el gruix de la ILD s'incorpora al PL.

-Radical-demòcrates. Progressistes-demòcrates. Demòcrates-progressistes. Sector parlamentari. Hi ha diversos sectors polítics a l'esquerra del PL, que es mouen enmig de la confusió de noms i de plantejaments doctrinals⁸². Podem parlar d'un corrent que se sent

82. Per a les organitzacions democràtiques i republicanes dels primers anys de la Restauració, veure ALBERTÍ, Santiago: *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, 1972, p.58-61.

continuador del Partit Radical (PR) del Sexenni i, dins seu, d'un sector parlamentari, amb Cristino Martos, i d'un altre partidari de la conspiració militar, amb l'exiliat Ruíz Zorrilla.

Pel que fa al primer sector, ja a les primeres eleccions de 1876, alguns radicals presenten candidatures a algunes províncies, aconseguint uns pocs escons al Congrés. El 1879 aquest sector es constitueix com a Partit Progressista-Democràtic (PPD). En aquest moment, es considera una esquerra monàrquica, hereva dels radicals del Sexenni. Alguns dels seus membres són Cristino Martos, José Echegaray, Eugenio Montero Ríos i Laureà Figuerola.

A partir de l'abril de 1880, passa a invertir els termes del seu nom i a anomenar-se Partit Democràtic-Progressista (PDP). Demana el sufragi universal i de fet es declara republicà, sota la presidència honorària de Ruíz Zorrilla.

Quan el PL formi govern, la seva minoria parlamentària li mostrarà una actitud de benevolència. Igual que alguns antics constitucionals, la seva actitud anirà canviant a mesura que avanci la legislatura. S'imposa una línia més intransigent, partidària de fer oposició al Govern Sagasta, que nomena Laureà Figuerola president del partit, quedant així Martos i els seus afins un tant desplaçats de la direcció del mateix.

El novembre de 1882 aquest sector s'incorpora a la ILD.

-Radical-demòcrates. Progressistes-demòcrates. Demòcrates-progressistes. Sector extraparlamentari. Sector encapçalat per Manuel Ruíz Zorrilla i amb la presència de Nicolás Salmerón. En un primer moment, Ruíz Zorrilla rebutja els oferiments de Cánovas d'atracció al nou règim. El febrer de 1876 s'exilia a París, des d'on aposta per la via del complot militar. El 1878 hi ha una primera temptativa fracassada a Naval Moral de la Mata (Càceres).

El gener de 1883 crea una societat militar secreta, l'*Asociación Republicana Militar*, que ja es venia gestant des de feia un parell d'anys. L'agost de 1883, fracassa una temptativa de revolta militar a Badajoz, Santo Domingo de la Calzada (La Rioja), Seu d'Urgell i Hostafrancs. A instàncies del Govern espanyol, el francès expulsa Ruíz Zorrilla del seu territori, instal·lant-se aleshores a Londres.

L'abril de 1884 hi ha nous moviments sediciosos militars, que el Govern reprimeix durament.

-Demòcrates monàrquics. L'octubre de 1881 es constitueix una nova agrupació democràtica, però clarament monàrquica, presidida per Segismundo Moret, el Partit Demòcrata Monàrquic (PDM). Compta amb l'almirall Beránger i amb el marquès de Sardoal (Ángel Carvajal y Fernández de Córdoba). Adopta com a programa la Constitució de 1869, pensant que els fusionistes l'abandonaven per governar amb la de 1876. Té una petita representació parlamentària. El novembre de 1882 s'incorpora a la ILD.

-Demòcrates. Republicans possibilistes. Emilio Castelar crea el Partit Demòcrata (PD), en línia amb el republicanisme més moderat del darrer tram del Sexenni. Es coneix aquest sector com a *possibilista*. Aconsegueix també tenir una petita representació parlamentària. A diferència dels sectors democràtics anteriors, el 1882 no retira la seva benevolència als liberals en el Govern.

-Izquierda Liberal Dinàstica. L'agost de 1882 es crea *La Izquierda Dinàstica*, periòdic que donaria nom a una nova formació política d'esquerra monàrquica, creada com a confluència de diversos sectors. De fet, aquest partit apareix tant amb aquest nom, com el d'*Izquierda*

Liberal, com —el que farem servir aquí— *Izquierda Liberal Dinástica*. El novembre es crea el nou partit, amb els CCP de Balaguer (sector dissident dels liberals), el PDM de Moret i el PDP de Figuerola.

El nou partit es presenta com alternativa de govern. Alguns dels seus membres més caracteritzats són els generals duc de la Torre, José López Domínguez, Fernández de Córdoba i marquès de Guad-el-Jelú, l'almirall Beránger, Segismundo Moret, Víctor Balaguer, Manuel Becerra, Eugenio Montero Ríos, Eduardo Gasset y Artime i Tomás Mosquera. Cristino Martos manté algunes vacil·lacions inicials.

Aquest grup formà govern la tardor de 1883, amb José Posada Herrera de president, però sense tenir majoria parlamentària, fet que precipità la seva caiguda.

Ja hem vist el procés de confluència amb el PL realitzat entre 1884 i 1885. D'aquest procés queden al marge els generals Serrano i López Domínguez. També havíem vist anteriorment l'aliança entre aquest darrer i Romero Robledo, escindit del PCL. De cara a les eleccions de 1886 creen el PLR. De fet, alguns seguidors de López Domínguez no arribaren a acceptar una tal entesa i ingressaren al PL.

Al nou Govern liberal de 1885-90 hi haurà caracteritzats membres de l'antiga ILD.

-Republicans federals. Sector comandat per Francesc Pi i Margall i per Estanislao Figueras. Va practicar el retraïment a les conteses electorals durant el període analitzat⁸³. El 1886 Pi va obtenir un escó al Congrés, per acumulació de vots.

1.6. Governos i Corts (1875-1886).

1.6.1. Govern de 1875. Antonio Cánovas del Castillo formà un primer Ministeri-Regència, després ratificat com a Govern per Alfons XII, just després del pronunciament de Martínez Campos. Un dels seus primers objectius va ser liquidar els dos conflictes civils pendents en aquells moments: la guerra carlina i la de Cuba.

La guerra carlina es manté durant tot 1875 i principis de 1876. El 1875 és derrotat l'Exèrcit carlí del Centre, passant alguns dels seus efectius a Catalunya i uns pocs a Navarra. L'estiu de 1875, cau un dels principals bastions carlins a Catalunya, La Seu d'Urgell, i el febrer de 1876 el quarter general del carlisme basc-navarrès i, per extensió, de tota la zona dominada pels carlins: Estella. Poc després, el pretendent passa a França.

El front cubà, en canvi, es manté encès fins febrer de 1878⁸⁴. L'octubre de 1876 Martínez Campos assumeix les funcions de general en cap de l'Exèrcit de Cuba. Joaquín Jovellar ocupava des del gener (després de dos mesos com a president del Consell de Ministres) el Govern General de l'illa i la Capitania General. Ambdós militars ja havien col·laborat a la guerra carlina. Martínez Campos enceta una política d'atracció envers els insurrectes.

L'altre gran objectiu d'aquest primer Govern és l'organització política del nou règim. Tot i rebutjar la Constitució de 1869 i la llei electoral de 1870, Cánovas prefereix que les primeres eleccions de la Restauració es facin d'acord amb elles, però deixa que sigui un altre cap de govern el que assumeixi aquesta responsabilitat. Per això, el setembre de 1875 traspasa poders al general Joaquín Jovellar, que passa a ser president del Consell de Ministres i

83. Sobre el retraïment dels republicans federals, veure ALBERTÍ: *El republicanisme ...*, p.62 i ss.

84. Per al conflicte cubà del darrer tram del Sexenni i primer de la Restauració, veure ESPADAS BURGOS, Manuel: *Alfonso XII y los orígenes de la Restauración*, 1975, p.291 i seg.

ahora ministre de la Guerra. Aquest breu Govern és el que fixa les llistes electorals segons la llei de 1870. Cánovas retorna al govern el desembre de 1875.

D'altra banda, el maig de 1875, Cánovas reuneix prop de tres-cents cinquanta exparlamentaris provinents dels sectors conservadors (antics unionistes, moderats, alguns constitucionals del sector dissident) amb l'objectiu d'analitzar com hauria de ser la futura Constitució. En surt una comissió de treball i, dins seu, una altra comissió més reduïda de deu membres, presidida per Alonso Martínez, que elabora un avantprojecte.

1.6.2. Govern de 1875-79. Aquest Govern (1-12-1875/8-3-1879), també presidit per Cánovas, és el que convoca les primeres Corts de la Restauració. Aquestes inclouen quatre legislatures per al Congrés: 1876-77, 1877, 1878 (*1878 extraordinària*) i 1878-79 (*1878*). El Senat, en canvi, després de la primera legislatura de 1876, es recomposa completament en compliment de la nova llei de senadors de 1877; la resta de legislatures són les mateixes. José de Posada Herrera ocupa la presidència del Congrés dels diputats a les tres primeres legislatures i Adelardo López de Ayala a la quarta. El Senat és presidit en totes quatre legislatures pel marquès de Barzanallana.

Un dels primers treballs que aborden aquestes Corts, és l'elaboració d'una nova Constitució. El Govern utilitzà com a base l'avantprojecte elaborat per la comissió presidida per Alonso Martínez. Hi hagué, d'entrada, un debat parlamentari entorn al fet que unes Corts que no s'havien convocat com a constituents tinguessin facultats per elaborar un nou text constitucional.

El Govern aconseguí que els títols VI, VII i VIII, relatius al paper de la Corona, s'aproveïssin sense debatre l'articulat. Això és indicatiu del paper que el disseny canovista del nou règim atorgava a la Corona. La sobirania ja no residia en la Nació, com a la Constitució de 1869, sinó en la Corona (*sagrada i inviolable*, segons l'article 48), compartint-la amb les Corts.

El punt més conflictiu dels debats parlamentaris, però, va ser sens dubte el de la qüestió religiosa. El text de 1876 s'apartava de la llibertat de cultes de la Constitució de 1869, però es desmarcava també de la unitat catòlica de la de 1845. Aquest darrer aspecte serà reivindicat insistentment per neo-catòlics i moderats històrics.

Aquestes primeres Corts aborden altres temes. De caràcter polític i administratiu: arranjamet dels furs bascos i navarresos, llei electoral de senadors a la península, reforma de les lleis d'ajuntaments i diputacions provincials, suspensió de garanties constitucionals, reforma de la llei d'enjudiciament civil, reforma de la llei de cassació civil, llei d'imprensa de 1878, llei electoral de diputats, llei de caça, llei electoral de senadors a Ultramar. L'Exèrcit i l'Armada són també objecte de diverses mesures: organització i reemplaçament de l'Exèrcit, llei de reemplaçament de l'Exèrcit, llei constitutiva de l'Exèrcit, ascensos a l'Armada. Pel que fa a política econòmica, trobem: arranjamet del Deute flotant del Tresor, declaració com a lleis de totes les resolucions del Ministeri d'Hisenda des de 20-9-1873, pressupostos generals de l'Estat (el de 1877 conté una important reforma aranzelària), emprèstits de Cuba (1876 i dues operacions de 1878), amortització del Deute públic, llei de defensa contra la fil·loxera i alienació i amortització de bons del Tresor.

En un altre apartat, el juny de 1876 es produeix al Congrés una interpel·lació del general Salamanca al Govern sobre els fets dels jardins del *Buen Retiro* (aldarulls en una representació teatral). Recordem també que a la legislatura de 1877 es produeix el

retraïment dels constitucionals. La breu legislatura de 1878 extraordinària té com únic objecte aprovar un missatge al rei amb motiu del seu primer casament.

El febrer de 1878 se signa la pau de Zanjón. Finalitzada la guerra, Jovellar dimiteix i Martínez Campos passa a ocupar els seus càrrecs.

Segons l'article 39 de la Constitució de 1879 (amb la que s'havia fet les primeres eleccions), la durada del Congrés era de tres anys. A finals de 1878 estava a punt d'acabar aquest termini i Cánovas veia prematur atorgar el poder a un cap d'un altre partit. Pensa aleshores en Martínez Campos: els seus èxits militars a la guerra carlina i a Cuba, junt amb el fet de ser l'autor del pronunciament de Sagunt, el donaven prou entitat com per ocupar el lloc. El març de 1879 Cánovas planteja la crisi del seu Govern i Martínez Campos el succeeix tot seguit. El general es declara liberal-conservador i convoca eleccions a Congrés i Senat.

1.6.3. Govern de 1879 (1r). Martínez Campos, ara com a cap de govern (8-3-1879/9-12-1879), continua apostant per les reformes a Cuba. L'agost de 1879 nomena una comissió per estudiar les reformes que caldria introduir en el règim administratiu i econòmic de l'illa, en aplicació dels acords de Zanjón. No obstant, el mateix mes comença a Cuba una nova insurrecció separatista, l'anomenada *guerra chiquita*.

Un dels temes pendents per al general, era afrontar el polèmic afer de l'abolició de l'esclavatge a Cuba. Existia la llei de 1870, que ell havia impulsat novament en la seva etapa de comandament a l'illa, amb l'ordre de 5-2-1878. Aquesta ordre seria l'antecedent del projecte de llei que es presenta ara a les Corts. La seva tramitació, però, obté una gran oposició parlamentària, així com d'alguns dels ministres, atida pel fet que a Cuba existís una altra situació de guerra. Igualment, el general es mostrava partidari d'abaratir els drets d'entrada dels sucres antillans a la seva entrada a la península, mentre que Cánovas, que era malagueny i se sentia més vinculat als sucres peninsulars, s'hi oposava. Sense els suports necessaris, Martínez Campos planteja la crisi del seu Govern el desembre de 1879 i el succeeix Cánovas.

Pel que fa a les Corts, aquest Govern es correspon amb el primer tram de les de 1879-81. Contenen dues legislatures: la de 1879-80 (iniciada amb Martínez Campos i finalitzada amb un nou Govern Cánovas) i la de 1880-81. Presideix el Congrés el comte de Toreno i el Senat el mateix marquès de Barzanallana, que completa cinc anys en el càrrec.

Els únics treballs legislatius d'una certa rellevància dels mesos amb Govern Martínez Campos, són l'inici al Senat del debat sobre abolició de l'esclavatge a Cuba i el projecte de llei, aprovat a ambdues cambres, de construcció del Ferrocarril del Nord-oest.

1.6.4. Govern de 1879 (2n)-1881. El canvi de govern no significà canvi de Corts. La majoria liberal-conservadora era la mateixa i ningú més apropiat que Cánovas per presidir-la i per restituir-hi la disciplina malmesa per l'afer de l'esclavatge a Cuba. De fet, el nou president es mostra partidari de tirar endavant el projecte de llei de Martínez Campos, per donar continuïtat al ministeri anterior. Novament hi haurà oposicions diverses al projecte, però finalment s'aprova al Senat el desembre i al Congrés el gener de 1880. La llei aboleix l'esclavatge, però amb restriccions, com l'establiment del *Patronato*; aquest no és abolit fins 1886, essent ministre d'Ultramar Germán Gamazo.

Martínez Campos se sent molest perquè creu que si el projecte de llei que va motivar la seva dimissió havia pogut finalment tirar endavant, aquesta no hauria estat necessària. Hi ha

importants debats a ambdues cambres amb motiu de la situació de Cuba. S'inicien el 4 de febrer de 1880 al Congrés, amb la pregunta i després interpel·lació del diputat Bernardo Portuondo al ministre d'Ultramar, referent a l'empadronament de negres i reformes a les Antilles, seguida de la proposició incidental de Rafael María Labra demanant que es declari urgent la presentació pel Govern i el debat pel Congrés dels projectes de llei sobre reformes polítiques i econòmiques a Cuba; ambdós debats s'allarguen fins el 6 de març. Per la seva banda, Martínez Campos protagonitza al Senat entre els dies 9 i 15 de març una interpel·lació al Govern sobre les acusacions que havia rebut per part d'aquest. Recordem que per aquestes dates Martínez Campos abandona el PLC.

D'altra banda, el juny de 1880 finalitza la *guerra chiquita*.

Altres temes aprovats per les Corts a la legislatura de 1879-80, són els pressupostos generals de l'Estat i també els propis de Cuba i de Puerto-Rico, així com la reforma de la llei d'enjudiciament civil. El juny de 1880 es produeix al Senat un debat a partir d'una proposició del comte de Casa-Galindo de vot de confiança al Govern. La legislatura de 1880-81 és molt breu i l'únic debat d'una certa importància és el de contestació al discurs de la Corona d'obertura de les sessions.

El febrer de 1881 Alfons XII nega la seva signatura a un projecte de llei de conversió del Deute que, en la seva aplicació, deixava en suspens per un cert temps algunes de les seves prerrogatives. Cánovas planteja la dimissió del seu Govern.

1.6.5. Govern de 1881-83. Práxedes Mateo Sagasta, que ja havia estat president del Consell de Ministres amb Amadeu I i durant el règim de 1874, és l'encarregat de format nou govern. Segons el disseny canovista de la Restauració, la consolidació del règim passava per una alternança en l'exercici del poder entre dues grans formacions polítiques. El Govern Sagasta (8-3-1881/13-10-1883) significa, doncs, un relleu per l'esquerra als sis anys de governs conservadors.

El nou Govern convoca eleccions a Congrés i Senat i obté unes majories àmplies. El seu mandat es correspon al primer tram de les Corts de 1881-84, concretament a les legislatures de 1881-82 i 1882-83. Presidia el Congrés José de Posada Herrera, que ja havia ocupat aquest càrrec als inicis de la Restauració, i al Senat el marquès de La Habana.

A les Corts hi ha intensos treballs. En el terreny polític i administratiu, s'aproven les lleis d'establiment dels tribunals col·legiats i del judici oral i públic, la llei orgànica provincial, fixació del termini en el que havien de provar llur aptitud legal els senadors electes, llei d'instrucció pública i llei d'impremta de 1883. En el terreny hisendístic i tributari, reformes a la contribució industrial i de comerç, contribució d'immobles, conreu i ramaderia, impost de consums, conversió del Deute consolidat al 3% interior i obligacions de l'Estat per ferrocarrils i concessió d'un crèdit extraordinari per indemnitzar els súbdits francesos residents a Espanya pels perjudicis ocasionats durant les insurreccions carlina i cantonal, a més dels tres pressupostos: generals de l'Estat, de Cuba i de Puerto-Rico. En política comercial i reformes aranzelàries, la reforma de Codi de Comerç, el tractat de comerç i navegació amb França, reforma de les relacions comercials entre la península i les províncies ultramarines, alçament de la base 5ena aranzelària i reducció de drets a diverses mercaderies considerades primeres matèries. I pel que fa a temes militars, la llei de reforma de l'actual organització de l'Exèrcit i la de regulació de l'Estat Major General de l'Exèrcit.

Hi ha també un ampli capítol d'interpel·lacions a ambdues cambres, que comporten diverses sessions de debats i d'intervencions dels principals oradors: de Mena y Zorrilla sobre el Consell d'Instrucció Pública (Senat, octubre 1881), de Romero Robledo sobre la protesta dels gremis de Madrid respecte el nou reglament de subsidi industrial (Congrés, març 1882), de Moret sobre sistema polític i situació de l'actual Govern (Congrés, juny 1882) i de Becerra, també sobre el sistema polític de l'actual Govern (Congrés, desembre 1882).

Aquest nou reglament de subsidi industrial que fou motiu d'interpel·lació per part de Romero Robledo, representava de fet un augment de les taxes. Els gremis afectats de Madrid varen encetar una protesta, amb la negativa a pagar l'impost a principis de febrer de 1882. Aquesta actitud va tenir ressó a d'altres ciutats i també a la premsa i a les Corts. La protesta es va desplaçar de Madrid a Barcelona, barrejant-se amb l'oposició al tractat de comerç amb França. Hi va haver tancament de botigues i de fàbriques i aldarulls diversos, amb declaració de l'estat de guerra.

El projecte de llei sobre l'establiment dels tribunals col·legiats i el judici oral i públic, amb el vot particular d'Aureliano Linares Rivas, va ser el detonant de l'escissió del sector esquerrà del PL.

El 1883 el Govern Sagasta ha d'afrontar diversos problemes: consolidació d'una opció política a la seva esquerra que es presenta com a alternativa de govern, sublevacions militars republicanes de l'ARM, onada de detencions a Andalusia de membres de la "Mano Negra", societat secreta d'inspiració anarquista, i greuges patits per Alfons XII a París de retorn d'un viatge a Àustria i Alemanya i com a resultat de les seves declaracions filogermàniques. Cap d'aquests problemes no era insalvable, però Sagasta planteja la crisi del seu Govern l'octubre de 1883.

1.6.6. Govern de 1883-84. La ILD arriba així a formar un govern (13-10-1883/18-1-1884), que tindrà una durada breu, ja que la seva formació no va acompanyada d'un decret de dissolució i de convocatòria de noves eleccions, sinó que ha de governar amb les Corts de majoria liberal, controlades encara per Sagasta. Precisament, aquest ocupa ara la presidència del Congrés, intercanviant papers amb l'anterior president, José de Posada Herrera, que ara passa a presidir el Consell de Ministres. Presideix el Senat el general Serrano.

El nou Govern pretén impulsar reformes liberals immediatament. Els primers requisits per iniciar una nova legislatura, com ja hem vist anteriorment, eren el discurs inaugural del rei, inspirat pel Govern i amb una declaració programàtica, i l'aprovació d'un missatge de contestació per les Corts. Els dos primers tràmits es compleixen, però en el tercer, el Govern és derrotat àmpliament al Congrés el 17 de gener de 1884⁸⁵.

En el seu projecte de contestació, els membres ministerials de la comissió parlamentària plantejaven l'establiment del sufragi universal, una revisió constitucional immediata, realització de reformes polítiques dins de la mateixa legislatura i dissolució de les Corts un cop aprovada la reforma constitucional. A la comissió, però, hi ha dos membres del PL de

85. Per a la derrota parlamentària del Govern de la ID, veure CONGRESO DE LOS DIPUTADOS: *Antología de las Cortes de 1879 y 1881* arreglada por Juan del Nido y Selagerva, 1912; NIDO Y SEGALERVA, Juan; CONGRESO DE LOS DIPUTADOS: *Historia política y parlamentaria del Excmo. Sr. D. Práxedes Mateo Sagasta*, 1915, p.679 i ss.; ROMANONES, conde de: *Sagasta o el político*, 1934, p.152-153; GONZÁLEZ, Nazario: "El contexto político de la Comisión de Reformas Sociales o el Gabinete de los cien días de J. Posada Herrera", 1987; CEPEDA ADÁN, José: *Sagasta, el político de las horas difíciles*, 1995, p.106.

Sagasta, Francisco Cañamaque i Trinitario Ruíz Capdepon, que emeten un vot particular contrari a aquestes tesis, que és el que aprova el Congrés. Curiosament, Sagasta havia defensat el sufragi universal el 1869 i el restablirà el 1890 essent president del Govern, mentre que Ruíz Capdepon serà un dels signataris d'aquesta llei. Els conservadors, representats a la comissió per Romero Robledo, es mantenen un tant al marge del procés.

1.6.7. Govern de 1884-85. Cánovas forma, doncs, un nou govern (18-1-1884/27-11-1885), incorporant Pidal, provinent de la UC, com a ministre de Foment. El nou Govern dissol les Corts i convoca noves eleccions. El seu mandat coincideix amb la part central de les Corts de 1884-86 (legislatura de 1884-85). Presideix el Congrés novament el comte de Toreno i el Senat el comte de Puñonrostro.

Entre els treballs més significatius d'aquestes Corts, podem esmentar la reforma del Codi Civil (aprovat pel Senat, queda pendent al Congrés), les modificacions a la contribució de consums i a la contribució d'immobles, conreu i ramaderia, la llei de disposicions de caràcter econòmic i mercantil que afecten serveis de les illes de Cuba i Puerto-Rico i de la península, el *modus vivendi* amb Gran Bretanya, la llei sobre previsió d'ocupacions civils als sergents i demés classes de tropa i la de forces navals de la nació, més els tres pressupostos generals (de l'Estat, de Cuba i de Puerto-Rico).

En el capítol d'interpel·lacions, en destaca la de Comas al Senat (desembre 1884) i la de Luís Silvela al Congrés (gener 1885), ambdues sobre els fets de la *Universidad Central de Madrid* (UCM; polèmic discurs inaugural del catedràtic Miguel Morayta, reaccions en contra dels sectors catòlics, manifestacions a favor dels estudiants liberals i entrada de la força pública al recinte universitari, seguint les indicacions del governador civil de Madrid, Raimundo Fernández Villaverde).

L'agost de 1885 hi ha un incident diplomàtic amb Alemanya, que pretenia annexionar-se les illes Carolines, possessió espanyola al Pacífic, però sense ocupació efectiva.

El novembre del mateix any, mor Alfons XII, produint-se una entesa entre les dues grans formacions dinàstiques per a la continuïtat del règim. Cánovas cedeix el poder a Sagasta i s'inicia la Regència de Maria Cristina.

1.6.8. Govern de 1885-(90). El Govern Sagasta (27-11-1885/5-7-1890) obre les Corts de majoria conservadora en una molt breu legislatura de 1885-86, que té com a principal objecte la celebració d'una sessió conjunta d'ambdues cambres per al jurament de la reina regent, realitzada el 30 de desembre de 1885. Durant aquesta breu legislatura, presideix el Congrés Cánovas i el Senat Martínez Campos.

Tot seguit se suspenen les sessions. Als mesos següents, es clausura definitivament la legislatura i es convoca noves eleccions. Aquestes donaran una nova majoria liberal i unes Corts de llarga durada (1886-90).

1.7. Una primera aproximació al grup de parlamentaris catalans.

Els parlamentaris catalans són tractats amb més deteniment als capítols cinquè i sisè. Ara bé, les constants al·lusions que cal fer a ells en els capítols següents, fan necessari esbossar una primera aproximació al grup, si més no, per saber qui són i quina és la seva adscripció socioeconòmica.

Una primera distinció dins del grup de 149 personatges analitzat en aquest treball, permet delimitar un significatiu grup de parlamentaris *cuneros*, amb quaranta-dos personatges. Dels cent set parlamentaris que es poden considerar *del país*, podem delimitar en primer lloc un grup de professionals liberals. Entre ells, trobem alguns personatges que tenen la política com a ocupació principal, però també advocats, periodistes, catedràtics, enginyers i científics, activitats que sovint van acompanyades de la participació en alguna societat empresarial. Els trenta-un parlamentaris que es troben en aquesta situació, poden agrupar-se en els que es troben propers a opcions polítiques de centre i d'esquerra, amb una més gran participació a les Corts de 1881-84, i un altre més proper a les de dreta, amb la seva màxima participació a les Corts de 1876-79, 1879-81 i 1884-86.

Entre els primers, cal destacar en primer lloc, no sols per la seva importància dins d'aquest sector, sinó pel seu paper central al capdavant de tots els parlamentaris catalans, a Víctor Balaguer i Cirera. Al seu costat hi ha personatges com Francesc de Paula Rius i Taulet, Josep Maluquer i de Tirrell, Antoni Ferratges i Mesa, Pere Antoni Torres Jordi, Frederic Pons i Montells, Teodor Baró i Sureda, Joaquim Marin i Carbonell, Vicente de Romero y Baldrich, Marià de la Pau Graells i Agüera, Marià Maspons i Labrós, Francesc d'Assís Madorell i Badia, Josep Mas i Martínez, Isidre Boixader i Solana i Josep Ramoneda i Nonés.

Entre els segons, cal esmentar en primer lloc, per la seva significació dins del grup, a Manel Duran i Bas. Al seu costat trobem personatges com Joaquim Maria Paz i Casanovas, Albert Bosch i Fusteguerras, Josep Maria Planas i Casals, Teodor González Cabanne, Ramon Soldevila i Claver, els germans Vivanco y Menchaca (Enrique, Jenaro i Manuel), Juan Magaz y Jaime, el comte de Bañuelos (Miquel dels Sants Bañuelos i Traval), Nil Maria Fabra i Deas, Joaquim Valentí i Fontrodona, el duc d'Almenara Alta, Ròmul Moragas i Droz i Narcís Pagès i Prats.

Troblem a continuació un grup en el que entrarien els diversos sectors burgesos, amb trenta-quatre parlamentaris, és a dir, el més nombrós dels ressenyats. Dins seu, hi trobem un grup de financers catalans, presents a bona part dels negocis colonials de l'època, però també als consells d'administració de companyies de ferrocarrils, de banca i altres. Es tracta dels germans Girona i Agrafel (Manel i Jaume), Josep Ferrer i Vidal, Ferran Puig i Gibert, el marquès de Comillas, Evarist Arnús i de Ferrer i Ramon Estruch i Ferrer.

Al seu costat, hi ha industrials, sobretot tèxtils, però també d'altres sectors, homes de negocis, amb una especial importància en els ferrocarrils i les finances, i comerciants i naviliers: Pere Bosch i Labrús, Frederic Nicolau i Condeminas, Fèlix Macià i Bonaplata, Pau Turull i Comadran, Francesc Gumà i Ferran, Frederic Marcet i Vidal, Antoni Borrell i Folch, els germans Roger i Vidal (Tomàs i Antoni), Joaquim Cabirol i Pau, Gustau de Bofill i Capella, Camil Fabra i Fontanils (Marquès d'Alella des de 1889), Josep Sert i Rius, Bartomeu Godó i Pie, Antoni Sedó i Pàmies, Eduard Reig i Carreras, Josep Puig i Llagostera, Josep Bosch i Carbonell, Joaquim Planas i Borrell, Manel Henrich i Girona, Josep Garcia Oliver, Josep Florejachs i de Berart, Rafael Cañellas i Gallisá, Joan Cañellas i Tomás (fill de l'anterior), Joan Fabra i Floreta, Marià Pons i Espinós i Eduard Gasset i Matheu.

Els propietaris, tant agraris com immobiliaris o bé les dues coses alhora, constitueixen un altre grup important, amb vint-i-tres parlamentaris. Hi trobem alguns personatges de l'antiga aristocràcia catalana, però també d'altres procedències. Entre els primers, trobem els marquesos de Monistrol, de Ciutadilla, de Palmerola, d'Aguilar (Joaquim Escrivà de Romaní i

Fernández de Córdoba), el comtes de Casal (Guillem Escrivà de Romaní i Dusay) i de Peralada, el baró de les Quatre-Torres (Carles de Morenes i de Tord) i Josep Maria Despujol i Dusay. Entre aquests personatges, hi ha un elevat grau de parentiu.

Entre les segons, cal esmentar els marquesos de Montoliu (Plàcid Maria de Montoliu i de Sarriera), de Camps de Mata (Pelagi de Camps i de Mata), els comtes de Torregrossa i de Rius (Marià Rius i Montaner), Albert Quintana i Combis, Pere Collaso i Gil, Ramon Rocafort i Casamitjana, Antoni de Barnola, Antoni Castell de Pons, Josep Maria Nadal i Vilardaga, Joaquim Castellarnau i Balcells, Albert Camps i Armet, Enric Climent i Vidal, Salvador Torroella i Marimon i Josep Maria Vehí i Ros

Els militars constitueixen un grup molt ben definit, amb set personatges: el comte de Casp, el marquès de Guad-el-Jelú, el marquès de Benzú, el comte de Torre-Mata, Gabriel Baldrich i Palau, Enrique Orozco y de la Puente i Francesc López Fabra.

La jerarquia eclesiàstica, present al Senat, compta amb dos membres (ja hem vist que l'arquebisbe de Tarragona no ocupa el seu escó per dret propi fins el 1891-92). Es tracta de José María Urquinaona y Bidot (bisbe de Barcelona) i de Tomàs Sivilla i Gener (bisbe de Girona).

Cal esmentar també un petit grup de parlamentaris que genera una informació més aviat escassa del seu pas per les Corts, que fa que sigui arriscat d'adscriure'l d'una manera definitiva a cap sector. Es tracta de deu personatges: Josep Castellet i Sampsó, Antoni Mataró i Vilallonga, Josep Maria Bremon i Cabello, Agustí Vilaret i Cendrich, Pere Nolasca Gay Sardà, Ferran de Moradillo de Patxot, Joaquim Bañeres i Gordill, Josep Batlle i Vidal, Josep Ferrer i Forés i Roc Labajos i Arenas.

Vénen a continuació els parlamentaris *cuneros*, amb un pes més notable als districtes de Lleida i de la Tarragona interior. Alguns d'ells són polítics de primera fila en la vida parlamentària espanyola del període, mentre que d'altres són personatges menys rellevants o, fins i tot, gairebé desconeguts. D'altra banda, mentre que alguns d'aquests parlamentaris obtenen llur escó a Catalunya d'una manera molt eventual, amb una sola elecció, d'altres repeteixen en més d'una ocasió o, fins i tot, estableixen veritables feus electorals.

Entre els *cuneros* electes un sol cop, trobem fins a vint-i-nou personatges: Manuel Alonso Martínez, Carlos Navarro y Rodrigo, José María Celleruelo y Poviones, José María Fernández de la Hoz; José Ferreras Toro, Federico Hoppe Rute, Severiano Arias Giner, Miguel Cabezas y Montemayor, Juan Jiménez Cuenca, Enrique de la Parrella Sánchez, Manuel Camacho y Fernández, Pedro Diz Romero, Francisco de Paula Pavía y Pavía, Manuel de Salamanca y Negrete, Antonio López de Letona Lomas, José Ramón Mackenna y Muñoz, Juan Carnicero y San Román, Constancio Gambel y Aybar, José Pascual de Bonanza y Soler, Manuel María de Álvarez y Álvarez, Juan Moreno Benítez, Enrique Ziburu y Herrera-Dávila, Alejandro Shee y Saavedra, Ceferino Avecilla y González, el marquès de San Eduardo (Eduardo Basave y Rodríguez de Alburquerque), José María Brunet e Illa, Francisco Martínez Corvalán, Luís Moreno y Gil de Borja, Joaquín Oliver i García.

Els *cuneros* electes en més d'una ocasió són tretze: Emilio Castelar y Ripoll, Alejandro Llorente y Lanás, Manuel de Azcárraga y Palmero, Vicente Alonso Martínez y Martín (fill de Manuel Alonso Martínez), Francisco Martínez Brau, José Porrúa y Moreno, Manuel Torrecilla de Robles, Manuel de la Pezuela y Lobo, José Orozco y Zúñiga, Luís de León y Cataumbert,

Carlos Martín Murga, Rafael Cabezas y Montemayor (germà de Miguel) i José Álvarez Mariño.

Entre aquests quaranta-dos personatges, hi predominen els professionals liberals, seguits d'un respectable grup de militars. Els propietaris i els burgesos de diversa mena, són grups menors.

Als capítols següents, tindrem ocasió de veure amb més deteniment aquests parlamentaris i la seva actuació.